126 Siquis theoloyci velit esse laris
Incola, non opibus opus est avaris,
Opus est scientia; qua nisi dotaris,
Nomen theologici ne profitearis!

127 Opus est ex ordine meos informari:
Decet hos poetice cunis educari,
Regulis gramatice, loyces armari
Litibus, retorice floribus ornari.

128 Ut in causis etiam fiant certiores,
Saltem mathematicas videant sorores!
Tales, tales eligo michi professores,
Meas pulsant alii set incassum fores«.

127,1 ex *om.* A 127,4 retoribus A

128,4 Auffällige Postposition des *set.* 110,4 wirkt nach.

»Florilegium Treverense«*

von Franz Brunhölzl

Die Ausgabe will nicht den wahrscheinlich bereits fehlerhaften Text der ersten Niederschrift herstellen, vielmehr soll versucht werden, die Blütenlese in der Gestalt zu bieten, wie sie vom Bearbeiter beabsichtigt war. Die Grenzen der nötigen und erlaubten Eingriffe in den Text bestimmt die sonstige Überlieferung der einzelnen Gedichte. Der erste Apparat bietet in jedem Fall die Lesart der Trierer Handschrift (ohne Zusatz einer Sigle).
Im zweiten Apparat, den Anmerkungen zu den einzelnen Exzerpten, werden die Handschriften-Siglen der jeweils benützten Ausgabe gebraucht; Angabe einer vom Text des Florilegs abweichenden Lesart ohne Sigle bedeutet den vom Herausgeber rezipierten Text

* Die Studie über das Florileg (vgl. diese Zeitschrift 1964 65–77) wird hier durch die Ausgabe abgeschlossen. An der Fassung dieses Teiles sind gegenüber der maschinenschriftl. Diss. von 1951 nur geringfügige Änderungen vorgenommen, seither erschienene Editionen wurden berücksichtigt.

Verzeichnis der Abkürzungen

Alda = Wilhelm von Blois, »Alda« hg. von M. Wintzweiler in: Comédie I, 130 ff.
B und Ba = Basel Univ.-Bibl. A. XI. 67, zwei Spruchsammlungen, zitiert nach dem Druck von We
D = Darmstadt 2225 (15. Jh.) nach We
Dist. Cat. = M. Boas, Disticha Catonis 1953
Fec. rat. = Egbert von Lüttich, Fecunda ratis, hg. von E. Voigt, 1889
Freidankpred. = J. Klapper, Die Sprüche der Freidankpredigten, Breslau 1923
G = »Florilegium Gottingense«, hg. von E. Voigt in: Roman. Forsch. 3, 1887, 281–314
Jocalis = »Jocalis« hg. von P. Lehmann in Sb bayr Akad 1938, 4,59 ff.
K = »Kaisheimer Florilegium« im clm 7977 (13. Jh.)
MSD = K. Müllenhoff – W. Scherer, Denkmäler deutscher Poesie und Prosa, 3. Ausg. von E. Steinmeyer, Berlin 1892, 59 ff. (Sprichwörter)
Låle = Peder Låles Ordspråk, hg. von A. Kock und C. af Petersens, Kopenhagen 1894
Pamphilus = »Pamphilus« hg. von E. Evesque in: Comédie II, 192 ff.
Prov. c. = »Proverbia communia«, hg. von Hoffmann von Fallersleben in: Horae Belgicae 9, 1854
Prov. Frid. = Freidanks Bescheidenheit lat. und dt. hg. von R. Joachim in: N.-Lausitz. Magazin 50, 1873, 214 ff.
Prov. Rust. = »Proverbia Rustici«, hg. von E. Voigt in: Roman. Forsch. 3, 1887, 633 ff.
SG = St. Gallen Cod. 841 (15. Jh.), nach We
SP = »Sententiae proverbiales de moribus«, Basel 1586
T = »Florilegium Treverense«
Troilus = Albert von Stade, Troilus, hg. von Th. Merzdorf, 1875
We = J. Werner, Lat. Sprichwörter und Sinnsprüche des MAs., Heidelberg 1912 (Sammlung mlat. Texte 3)
Werner Beitr. = J. Werner, Beiträge zur Kunde der lat. Lit. des MAs., Aarau ^{2}1905
Ysengr. = »Ysengrimus«, hg. von E. Voigt, Halle 1884
Jeremias de Montagnone wird nach dem Druck Venetiis 1504 zitiert.
Verweise mit I, ... gelten dem ersten Teil im Mlat. Jb. I.

oder »die übrigen Hss.« bzw. »die Mehrzahl der Hss.«; in Fällen, wo keine kritische Ausgabe vorliegt, oft auch nur das, was im benützten Text steht, bzw. bei Ineditis die Lesart der Hs., nach der zitiert wird. In der Regel freilich ist bei Gedichten, die nicht in kritischer Ausgabe vorliegen, auf einen Apparat völlig verzichtet worden, sofern nicht der Trierer Text eine bessere Lesart zu bieten schien. Parallele Exzerpte in anderen Florilegien sind im Hauptteil der Blütenlese nur angeführt, wenn sie aus irgendeinem Grunde bemerkenswert erschienen.

In den Anmerkungen zu den *»Versus, quorum compositores ignorantur«* ist nicht eine möglichst große Zahl von Belegen zu den einzelnen Sprüchen angestrebt, sondern darauf Bedacht genommen, den Bereich, in den die Sammlungen gehören, anzudeuten.

(f. 65ʳ) Metra iuvant animos, comprendunt plurima paucis,
Pristina commemorant et sunt ea grata legenti.

Nota: metrum valet ad tria, scilicet ad delectacionem, ad memoriam firmiorem et ad brevitatem.

Delectat, breviat, retinetur firmius: istas
Ob causas metrum gracius esse solet.

Incipiunt flores auctorum et primo
versus electi de Maximiano

Dulce mori miseris, sed mors optata recedit,
Et cum tristis erit, precipitata venit.
Morte mori melius quam vitam ducere mortis
Et leto stabiles claudere fine dies.
Omnia nemo potest, non omnes omnia possunt.
Quod natura negat, reddere nemo potest.
Omnibus est eadem leti via, non tamen unus
Est vite cunctis exiciique modus.
Hac pueri pariterque senes iuvenesque trahuntur,
Hac par divitibus pauper egenus erit.
Pauperiem modico semper contentus amavi
Et rerum dominus nil cupiendo fui.

9 omnis

1–2 Schola Salern. 2098 f. hg. von S. de Renzi Collectio Salernitana I (1858) 515); mit anderen Versen in dem Vokabular der Stadtbibl. Frankfurt a. M. Ms. Barthol. 136, f. 236ʳ (vgl. H. Walther in: HistVjschr 26, 307)

Maximiani elegiae hg. von Ae. Baehrens, Poetae Latini minores V (1883).
5=I,115
6=I,116 – et TG, ac M, ast Exc.Vor., at *cett.*, Baehr.
7=I,265
8=I,290
9=II,41 – potest TB, potest pati A, pat M, pati FGLPV; *Baehrens hat willkürlich konjiziert* – non – possunt] Non omnia possumus omnes Exc.Leid. *nach* Verg.Ecl. VIII,63
10=V,54
11–12=VI,5–6
13=VI,7 – puerique senes BGL, pueri senes P; pueri hac senex pariter iuvenes F; puer atque senes pariter iuvenesque Jerem. de Montagnone – trahuntur] feruntur *alle*
14=VI,8
15–16=I,53–54

Maior enim mediis gracia rebus inest.
Diversos diversa iuvant, non omnibus horis
Omnia conveniunt, res prius apta nocet.
Ortus cuncta suos repetunt matremque requirunt
Et redit ad nichilum, quod fuit ante nichil.

Avianus

Pauperior caveat sese sociare potenti,
Namque fides illi cum parili melior.
Nolo velis rerum quidquid laudare tuarum,
Ni sint alterius ore probata prius.
Si quadam virtute nites, non despice quemquam:
Ex alia quadam forsitan ille nitet.
(f. 65ᵛ) Miramurque magis, quos munera mentis adornant,
Quam qui corporeis emicuere bonis.
Cum cupis illatum tibimet persolvere dampnum,
Absque tuis dampnis ista caveto fore.
More volant iaculi clamdestina verba nocentis,
Nec prescire palam lederis unde potes.
Cum fueris pulcher, deformem spernere noli;
Turpia nam vigent, sepe decora cadunt.
Incerta pro spe ne munera certa requiras;
Si rursus queras, forte nec invenies.
Qui de proventis aliorum gaudet iniquis,
Lecior infelix in sua dampna cadit.
Nemo nimis cupide sibi res desiderat ullas,
Ne, cum plus cupiat, perdat et hoc quod habet.

Esopus

Nil prodest prodesse malo: mens prava malorum
Immemor accepti non timet esse boni.
Non satis est tutum mellitis credere verbis:

20 Orta
23 melior est
37 cursus
39 cadunt

17=I,82
18=I,103 – horis T, Exc.Leid., clm 237, annis *cett.*
19=I,104
20-21=I,221-222

Aviani fabulae rec. A. Guaglianone Turin 1958
22–23=XI,15–16
24–25=XIV,15–16
26–27=XV,15–16
28–29=XL,11–12 – Miremurque – enituere
30–31=XIII,13–14 – Absque tuo damno hocce
32–33=XVII,19–20
34–35=XIX,15–16
36–37=XX,17–18 – requiras] relinque – Si] Ne
38–39=XXII,19–20 – Qui de] Quae dum
40–41=XXV,17–18 – desideret

»Esopus«=Gualteri Anglici Romuleae fabulae, hg. von L. Hervieux, II,385.
42–43=VIII,7–8
44–45=IX,11-12

Ex hoc melle solet pestis amara sequi.
Reddere gaudet homo nequam pro melle venenum.
Pauperies si leta venit, tutissima res est;
Tristior immensas pauperat usus opes.
Non sit qui studeat, quia maior, obesse minori,
Cum bene maiori possit obesse minor.
Cui nocui, nocet ille michi, multisque peperci,
Qui michi non parcunt, pro pietate nocent.
Quod natura negat, nemo feliciter audet;
Displicet imprudens, unde placere putat.
Tu qui summa potes non despice parva potentem;
Nam prodesse potest, si quis obesse nequit.
Qui maculat vitam, sacras cur incolit aras?
Quem sua facta premunt, cur aliena lavat?
Nam provisa solent ledere tela minus.
Utile consilium qui vitat inutile sumens,
Qui nimis est tutus, recia iure subit.
Omne boni precium nimium vilescit in usu
Fitque mali gustu dulcius omne bonum.
Si quis habet, quod habere decet, sit letus habendo;
Alterius non sit, qui suus esse potest.
Si quid agas, prudenter agas et respice finem;
Ferre minora volo, ne graviora feram.
Si tibi quid detur, cur detur respice; si des,
Cui des, ipse nota teque, gulose, doma!
Tempore non omni, non omnibus omnia crede:
Qui misere credit, creditur esse miser.
Sepe minus faciunt homines, qui multa loquuntur,
Sepe gerit nimios causa pusilla metus.
Omnes vincit opes securam ducere vitam;
Pauperius nichil est quam miser usus opum.
Nil melius sano monito, nil peius iniquo;
Consilium sequitur certa ruina malum.
Nullus amor durat, nisi fructus duret amoris;
Quilibet est tanti, munera quanta dedit.
Se misere servire sciat, qui servit iniquo;
Parcere subiectis nescit iniquus homo.

45 solent
58 lavant
61 minus
64 sit] si

46=X,11
47–48=XII,31-32
49–50=XIII,9-10
51–52=XVI,9-10
53–54=XVII,15-16
55-56=XVIII,23-24
57–58=XIX,9-10
59=XX,10
60–61=XX,13–14
62–65=XXI,33–36
66–67=XXII,5–6
68–69=XXIII,13–14
70–71=XXIV,9–10
72–73=XXV,7–8
74–77=XXVI,13–16
78–79=XXVII,11–12
80–81=XXVII,17–18

Qui plus posse putat, sua quam natura ministrat,
Posse suum superans sic minus ipse potest.
Sordibus imbuti nequeunt dimittere sordes;
Fallere qui didicit, fallere semper amat.
Pennatis non crede bonis! Te nulla potestas
In miseros armet, nam potes esse miser.
Dicior est liber mendicus divite servo:
Servus habet nec se, sed sua liber habet.
Non bene pro toto libertas venditur auro.
Nemo sibi satis est, eget omnis amicus amico.
Si non vis alii parcere, parce tibi!
Spernere quod prosit et amare quod obsit ineptum est;
Quod fugimus prodest et quod amamus obest.
(f. 66^{v}) Ius superat vires; sors aspera monstrat amicum.
Pacis amatorem simulat se perfidus hostis,
Caucius ut vulnus exiciale ferat.
Non debet stolido ledi prudencia risu,
Non doctum stolidus debet adire iocis.
Dulcia pro dulci, pro turpi turpia reddi
Verba solent; odium lingua fidemque parit.
Fortes fortis amat, nam fortem fortior angit.

Pamphilus

En solet ars dominum sepe iuvare suum.
Spes reficit dominum, fallit et ipsa suum.
Ars animos frangit et firmas diruit urbes,
Arte cadunt turres, arte levatur onus,
Et piscis liquidis deprenditur arte sub undis.
Gaudia semper amat et ludicra verba iuventus,
Et iuvenum mentes hec in amore movent.
Excitat et nutrit facundia dulcis amorem
Et mulcens animos mitigat illa feros.
Crede, quod interdum multis mendacia prosunt

84 nequit
101 verbia
107 dependitur
109 hic

82–83=XXXV,11-12
84–85=XXXVIII,11-12
86–87=XLIII,25–26
88–89=LIV,17–18
90=LIV,25
91–92=LV,15–16
93–94=XLVII,9–10
95=LX,89
96–97=Append. II,11–12
98–99=XI,7–8
100–101=XXXVII,31–32
102=LI,11

»Pamphilus« *ed.* E. Evesque in: (Cohen) Comédie II, 192 ff.
103=12 – en T; nam PqLCohen, Jerem. de Mont. – en solet ars] res solita est ϱ
104=16
105=83 – animos TPL Cohen; hostes P *(var. lect.)*
106–107=84–85
108–109=101–102
110=107–excitat T ϱ L Cohen, Jerem. de Mont., incitat P
111=108
112–113=123–124

Et quandoque nocet omnia vera loqui.
Incolumis leviter egro solacia prebet
Nec minus infirmus sentit adesse malum.
Sepius impediunt iustos peccata malorum;
Sic nocet alterius, non mea culpa michi.
Usus et ars docuit quod sapit omnis homo.
Et loca sola nocent, infamia nascitur inde.
Non nisi colloquio cognoscimus intima cordis,
Et fallunt dominam basia sepe suam.
Perpetuo lignis crescit crescentibus ignis;
Detrahe ligna foco, protinus ignis abest.
Providet et tribuit Deus et labor omnia nobis;
Proficit absque Deo nullus in orbe labor.
E minimo crescit, sed non cito fama quiescit.
Semper iniquorum scelus impedit acta bonorum.
Cum specie species convenit atque placet.
(f. 67r) Principium finemque simul prudentia spectat;
Stulticie sapiens iure resistit homo.
Arbore de dulci dulcia poma cadunt.
Premonstrat signis prolem natura frequenter;
Sepe solet similis filius esse patri.
Estque serena dies post longos gracior ymbres
Et post triste malum gracior ipsa salus.
Cursus fatorum nescit mens ulla virorum;
Solius est proprium scire futura Dei.
Est mens nostra suis contraria sepe loquelis
Nec factis sequimur omnia que loquimur.
Heu michi, quam parvas habet omnis femina vires!
Ut graviter doleat, non pertinet ad sapientem,
Cum dolor ad dominum premia nulla refert.

114 egro] ergo
115 esse
118 que quod
126 fuma
133 pater

114=143
115=144 – adesse L Cohen, abesse P
116=193
117=194–culpa TL Cohen, plaga P
118=208
119=225 – et T, nam *codd.*, Cohen
120=211
121=238
122–123=261–262
124–125=271–272
126=293
127=385
128=396
129=335 – spectat T L, spectet ϱ P Cohen
130=346
131=350
132=351 – premonstrat T ϱ L Cohen, demonstrat P – frequenter T P L Cohen, sequentem ϱ
133=352
134=481 – imbres T p L Cohen, quies P, *vgl. den folgenden Vers*
135=482 – ipsa salus] alta quies Jerem. de Mont.
136–137=499–500
138=525 – nostra ... sepe T ϱ L Cohen, sepe ... nostra p
139=526 – nec T P L Cohen, non ϱ
140=685
141=769 – ut T P L Cohen, quod ϱ – doleat ... sapientem T ϱ L Cohen, doleant ... sapientes P
142=770 – dominum T P L Cohen, dampnum ϱ – refert T L; ferat ϱ P Cohen

Non mentem servare potes, licet omnia claudas;
Omnibus exclusis intus adulter erit.
Nitimur in vetitum cupimus semperque negatum;
Sic interdictis imminet eger aquis.
Sepe dat infirmis succus amarus opem.

Ovidius epistolarum

Quod caret alterna requie, durabile non est;
Hec reparat vires fessaque membra levat.
Leniter, ex merito quidquid paciare, ferendum est;
Que venit indigne pena dolenda fuit.

Ovidius de remedio amoris

Opprime, dum nova sint, subiti mala semina morbi;
Nam mora dat vires, teneras mora percoquit uvas.
Principiis obsta: sero medicina paratur,
Cum mala per longas convaluere moras.
Sed propera nec te venturas differ in horas:
Qui non est hodie, cras minus aptus erit.
Flumina magna vides parvis de fontibus orta,
Et mala radices alcius arbor agit.
Temporibus medicina valet; data tempore prosunt,
(f. 67v) Et data non apto tempore vina nocent.
Parva necat morsu spaciosum vipera thaurum,
A cane non magno sepe tenetur aper.
Que nimis apparent retia, vidit avis.
Tristis eris, si solus eris; loca sola caveto.
Dum spectant oculi lesos, leduntur.et ipsi
Multaque corporibus transicione nocent.

149 hic
154 f. Sero medicina paratur cum mala per longas covaluere moras / Principiis obsta sero medicina paratur

»Ovidius sine tytulo« = Ovidii amores
143=III,4,7 – non mentem T, nec mentem Jerem. de Mont., nec corpus
144=III,4,8
145=III,4,17
146=III,4,18
147=III,11,8 – dat infirmis T, tulit lassis

»Ovidius epistolarum« = Ovidii Heroides
148–149=IV,89–90
150=V,7
151=V,8 – fuit T, G 89, venit

Ovidius de remedio amoris
152=81
153=83
154–157=91–94
158=97 – magna T, pauca – parvis de T; de magis
159=106
160=131 – temporibus medicina valet T, Jerem. de Mont. temporibus ars medicina ferest
161=132
162–162=421–422
164=516
165=583 *und* 579
166–167=615–616

Deliciis alitur luxuriosus amor.
Vina parant animos veneri, nisi plurima sumas:
Aut nulla ebrietas, aut tanta sit, ut sibi curas
Eripiat; si qua est inter utrumque, nocet.
Ut corpus redimas, ferrum pacieris et ignem.

Ovidius de arte amandi

Fertilior seges est alienis semper in agris
Vicinumque pecus grandius uber habet.
Littore quot conche, tot sunt in amore labores.
Exigua est virtus prestare silentia rebus;
Econtra gravis est culpa tacenda loqui.
Pretereunt anni more fluentis aque,
Nec que preteriit hora redire potest.
Conteritur ferrum, silices tenuantur ab usu.
Scit bene venator, cervis ubi recia tendat,
Scit bene, qua frendens valle moretur aper.
Quid magis est durum saxo, quid mollius unda?
Dura tamen molli saxa cavantur aqua.
Cum dare non poteram munera, verba dabam.

Ovidius de Ponto

Non est in medico semper, relevetur ut eger;
Interdum docta plus valet arte manus.
Sepe creat molles aspera spina rosas.
Omnia sunt hominum tenui pendentia filo,
Et subito casu que valuere ruunt.

184 conantur

168=746 – deliciis T, diviciis
169=805 – animos T, animum
170–171=809–810
172=229

Ovidius de arte amandi
173–174=I,349–350
175=II,519 – labores T, dolores
176–177=II,603–604
178=III,62 – pretereunt T; ludite eunt; *vorausgeht:* dum licet, et veris etiam nunc degitis annos, Ludite; ... – *bewußte Umgestaltung für die Auswahl, sonst häufiger* Tempora pretereunt *m. fl. a., z. B.* »Troilus« I,514; G 43; »Distinct. monast.« *bei Pitra, Spicil. Solesm.* III,454; We t 17 (Ba 12); clm 16232 f. 84^v
179=III,64
180=III,91
181–182=I,45–46
183–184=I,475–476
185=II,166 – poteram T, possem *(Umgestaltung wegen des Reimes, anders z. B. beim* Salutaris: poteris – dabis)

»Ovidius de Ponto«
186–187=I,3,17–18 – manus T; Carm. Bur. 176,I *(»die Lesart von B bloße Verderbnis oder bewußte Änderung?« Schumann); sonst* malum
188=II,2,34 – *nur in einigen Hss., es ist offenbar die mittelalterl. Lesart, die auch* Vincenz von Beauvais, »Spec. hist.« VI,121 *überliefert*
189=IV,3,35 – Vinc. v. Beauvais, »Spec. 3. Spalte Anmerkungen – Brunhölzl hist.« VI,122; Jerem. de Mont. V,3,3
190=IV,3,36 – Jerem. de Mont. *l. c.*

Qui semel est lesus fallaci piscis ab hamo,
Omnibus unca cibis era subesse putat.
Interdum lacrime pondera vocis habent.
Si desunt vires, tamen est laudanda voluntas;
Hac ego contentos auguror esse deos.
(f. 68^r) Gutta cavat lapidem, consumitur annulus usu.
Tu caveas, ut non caveas intres mulierum;
Hinc abeas, ut non habeas dispendia rerum.

De Ovidio Tristium

Cum fueris felix, multos numerabis amicos;
Tempora si fuerint nubila, solus eris.
Crede michi: bene qui latuit, bene vicit;
Pugna suum finem, cum iacet hostis, habet.
Turpius eicitur quam non admittitur hospes.

De Ovidio magno

Pronaque cum spectant animalia cetera terram,
Os homini sublime dedit celumque videre
Iussit et erectos ad sydera tollere vultus.
Vivitur ex rapto, non hospes ab hospite tutus,
Non socer a genero, fratrum quoque gracia rara est.
Cuncta prius temptanda, sed immedicabile vulnus
Ense rescindendum est, ne pars sincera trahatur.
Spes tamen in dubio est; sed quid temptare nocebit?
Labor est inhibere volucres. Medio tutissimus ibis.
Inter utrumque vola, medio tutissimus ibis.

192 cibus
193 voces
195 eo – angrauor

191–192=II,7,9–10 – Vinc. v. Beauv., »Spec. hist.« VI,122; Jerem. de Mont. V 1,10
193=III,1,158 – Jerem. de Mont. V 3,7
194–195=III,4,79–80 – si desunt T, Vincenz v. Beauv. *l. c.*, ut desint
196=IV,10,5

»De Ovidio Tristium«
199–200=I,9,5-6 – cum fueris felix T, G 20 u. 162, Freidankpred. 89; donec eris felix Jerem. de Mont.; *sonst* donec eris sospes
201=III,4,25 – vicit T *(absichtliche Änderung wegen des folgenden Verses?);* vixit
202=III,5,34 – Jerem. de Mont. V, 1,8
203=V,6,13 – Jocalis 473, Jerem. de Mont. III,2,7

»De Ovidio magno« = Ovidii Metamorphoses

204=I,84
205=I,85 – videre T b M N Ehwald; tueri H
206=I,86
207–208=I,144-145
209–210=I,190-191 – vulnus T, *in marg.* M^2, N^2 *in ras.;* corpus A b M^1 Ehwald
211=I,396–397
212,1=II,128 – volucres T, volantes M N^2 *(liegt T zugrunde)*, volentes A N^1 H Ehwald
212,2=II,137 – medio-ibis: Jerem. de Mont. IV,1,2
213,1=II,140? – inter utrumque vola T; *ebenso* VIII,206, II,140 *ist* inter utrumque tene *einheitlich überliefert*
213,2=II,137 – *siehe* T 211! T 213 *steht als* Catho de eisdem (*scil.* de modis) *im* Kaisheimer Florileg: clm. 7977 f. 162^r

Ut si non cecidit, potuit cecidisse videri.
214a Nulla potentia longa est.
215 Ultima exspectanda dies homini est dicique beatus
Ante obitum nemo supremaque funera debet.
Fugam custodia claudit.
Grande doloris.
218 Quantum quisque dolet, caucior esse solet.
Debile principium melior fortuna sequetur.
220 Ex facili crescit, sed non cito fama quiescit.
Quod liceat nescimus adhuc et cuncta licere
221a Credimus; hec nocuere michi.
222 Ne spem sibi ponat in atro.
Tu pete quod fas est.
223 Cedimus infra quidquid mortale creamur.
Omnia debentur morti.
224 Paulum morati serius aut cicius sedem properamus ad unam.
225 Cedunt Iovis omnia regno.
225a Nil prosunt artes, erat immedicabile vulnus.
Labitur occulte fallitque volatilis etas
226a Et nichil est annis velocius.
In audaces non est audacia tuta;
227a Audentes deus ipse iuvat.
Tucius est igitur fictis contendere verbis
228a Quam pugnare manu.
(f. 68ᵛ) O genus attonitum gelide formidine mortis!
230 Morte carent anime, omnia mutantur. Vel sic:
Morte carent anime semperque priore relicta
Sede novis domibus vivunt habitantque recepte.
Nichil est toto quod constat in orbe.
Quatuor ex puris consistunt hec elementis:
235 Gamaleon, talpa, maris allec et salamandra;
Talpe terra cibus, gamaleon aere vivit,

214 vidi
222b peto
223 quid quod
224 morari

214=II,322 – ut si T, etsi
214a=II,416 – *ebenso* Jerem. de Montagnone V 3,3
215=III,135–136
216=III,137
217=VI,572.574
218 – *mittelalterlich (woher?)*
219=VII,518 – debile T, »Speculum stultor.« *bei* W r i g h t 35 v. 13, flebile
220=126 – »Pamphilus« 293
221=IX,554 f.
221a=IX,613
222=IX,683 und IX,748 – tu T, et
223=X,18 – in quem reccidimus, quidquid mortale creamur (creatur N)
224=X,32 – omnia debentur morti] omnia debemur (-ntur F) vobis paulumque morati ...
225=X,148
225a=X,189
226–226a=X,519–520
227=X,544
227a=X,586
228=XIII,9–10
229=XV,153
230=XV,158 *und* 165
231–232=XV,158–159
233=XV,177 – constet T
234–237 *vgl.* L ü b b e n , Versus memoriales *(Progr. Oldenburg 1866) nr.* 669

Allec unda maris, flamme pascunt salamandram.
Siste modum rebus, neque enim fortuna querenda
Sola tua est; similes aliorum respice casus.
240 Consultor procerum servos contempne bilingues
Et nequam, nec quos humi natura iacere
Precipit exalta; nam qui pluvialibus undis
Intumuit torrens, fluit acrior amne perenni:
Sic partis opibus et honoris culmine servus
245 In dominum surgens truculentior aspide surda
Obdurat precibus aures, mansuescere nescit.
Non tamen id prohibet racionis calculus, ut non
Exaltare velis, si quos insignit honestas.

Ovidius de consiliis

Cum bonus est princeps, divini muneris est hic;
250 Cum malus, id populi promeruere mala.
Que tibi tu non vis fieri, ne feceris ulli;
Que fieri tibi vis, hec quoque fac aliis.
Simplicis est hominis similem sibi quemque putare
Et leviter falli, fallere nolle quidem.
255 Est animi vicium falli, sed fallere crimen;
Crimine, non vicio quisque carere potest.
Ne timeas umquam! meliores aspice semper,
In quibus attendis, quid tibi desit adhuc.
Nullum te Dominus plus quam te cogit amare,
260 Nec te, qui de te turpia poscit, amat.
Alter ego nisi sis, non es michi verus amicus;
Ni michi sis ut ego, non eris alter ego.
Cum modicum membrum sit lingua, est maximus ignis;
Non tot per gladium, quot periere per hanc.
(f. 69ʳ) 265 Cum te corripiat senior, pacienter habeto,
Et grates tamquam post data magna refer.
Non credendus eris, si te laudaveris ipse;
Si tua confessus sis mala, credo tibi.

238 enim] ōī – querenda est
240 bilinguos
245 surges
255 *in marg.*
263 membris – est *om.*

238–239=XV,493–494
240–248 Walther von Châtillon, Alexandreis I,85–93 –. 242-246 Jerem. de Montagnone IV,3,2; 240–248 G 84

»Ovidius de consiliis« = Petrus Abaelardus ad Astralabium filium, *hg. von* B. H a u r é a u , Le poème adressé par Abélard à son fils Astralabe: Notices et extr. 34,2 (1893)
249=69 – est hic T, hoc est
250=70
251–255=73–77
256=78 – animi T, autem
257=101
258=102 – attendis T, attendas
259–260=127–128
261–262=145–146
263=235
264=236 – non T, nec
265–268=267-270

Ne libertatem vendas, fuge dona potentum;
Emptum te credas, hec ubi sustuleris.
Artificem commendat opus, non propria lingua;
Sola loquatur in hoc, ore tacente, manus.
Mendaces faciunt, ne credam vera loquenti,
Et multis iustis perfidus unus obest.
Quid, cui des, videas, ubi, quando, quomodo, quare,
Ni grates pariter donaque perdere vis.
Vivere sic studeas, ut de te nemo queratur;
Si prodesse nequis, hoc age, ne noceas.
Occasum sapiens, stultus considerat ortum;
Finis quippe rei cantica laudis habet.
Accensas mollis responsio mitigat iras,
Auget eas pocius dura creatque novas.
In verbis pavidus semper letare fuisse;
In factis audax sis aliquando licet.
Infames fugiat tua conversacio semper
Et socio gaude te meliore frui.
Cum tua pauperibus largiris, non data dicas;
Namque datis Dominus premia plura dabit.
Qua te cumque die bona non fecisse videbis,
Non erit hec vite connumeranda tue.
Scit sibi, non aliis, qui nescit scita docere;
Tamquam nil scierit talis habendus erit.
Est dignus meritum sumere quisque suum.
Dissimulans simulat sapiens per tempora multa,
Paucaque vi peragit, plurima consilio.
Indignare tibi, cum te tua culpa flagellat,
Non illi, qui dat verbera iusta tibi.
Pauper sufficiens sibi soli dives habetur,
Non sibi sufficiens dives avarus eget.

270 ubi] nisi ($\overset{i}{u}$ *verlesen zu* $\overset{i}{n}$)
280 catica
282 creatura nova
294 Dissimulat – *l.* pro tempore?
297 verba

269–270=273–274
271(=1523)=339
272=340
273(=1527)=385
274(=1528)=386
275(=1529)=395
276=396
277–278=493–494
279–280=557–558
281–283=703–705
284=706 – licet T; decet
285–286=725–726
287=763 – *om.* Hauréau
288=746 – plura T; magna
289–290=779–780
291(=1540)=801
292(=1542)=802
293=920
294–295=967–968
296–297=1009–1010
298=1039 – soli T, solus
299=1040 – *letzter Vers bei* Hauréau

Si quis habet fundare domum, non currit ad actum
Impetuosa manus; intrinseca linea cordis
Premetitur opus seriemque sub ordine certo
Interior prescribit homo totumque figurat
Ante manus cordis quam corporis. [et status eius]
Non manus ad calamum preceps, non lingua sit ardens
Ad verbum; neutram manibus committe regendam.
Si bene successit, non prima, sed ultima spectes.
A casu describe diem, non solis ab ortu.
Ut sis ad plenum secura, verere futura;
Cum totum fecisse putas, latet anguis in herba.
Syrenes exemplar habe; docearis in illis,
Sub meliori statu semper peiora caveto.
Nulla fides rerum: sequitur post mella venenum
Et claudit nox atra diem nebuleque serenum.
Gressus precurrant oculi; preconsule mentem
Et vires metire tuas; si fortis es, aude
Grandia; si fragilis, humeris impone minora;
Si mediocris, ama mediocria; sumere noli,
Quod, quando sumis, presumis. in omnibus una
Est virtus servare modum. memor imprime menti:
Cum fueris maior aliis, te finge minorem
Et de te mentire tibi nec sic in abissum

304 *Ist die folgende Halbzeile* est prius archetypus quam sensilis *in der Abschrift ausgefallen?* Vgl. I, 66
305 sic
306 committere
310 harba
312 In securioribus dubita *in marg.*
314 vox
318 mediocra
322 metive

»Gaufredus in sua poetria nova« = Galfredus de Vino Salvo, »Poetria nova« hg. von Faral 197–262.
300=43 – currat ABCDG
301–302=44–45
303=46 – totamque
304=47 – . . . corporis, et status eius Est prius archetypus quam sensilis *etc. Vgl.* I, 66.
305–306=50–51
307=282 – non T ABD, ne CGP Faral
308–309=283–284
310=285 – fecisse T ABCDG, vicisse P Faral – putas T CD, putes ABGP Faral
311=286 – Syren. exempl. T ABCDG, exempl. Syr. CP Faral
312=287 – caveto T D, cavere ABCGP Faral
313=288
314=289 – *Es folgen bei* Faral *als v.* 290–291 *die Florilegverse* 325-326 (Cum soleant . . .), *die in* ABG *nach Farals Vers* 303 (T 324 Vincat opus . . .) *stehen. Das Florileg geht also mit* ABG.
315=294 – gressus precurrant T ABDG, prec. gr. P Faral – preconsule T ADG Jerem. de Montagnone, circumspice BCP Faral
316=295
317=296 – grandia T ACGP Faral, fortia BD
318=297
319=298 – quod T CP Faral, quae ABDG
320=299
321=300 – aliis T ABCDG, cunctis P Faral – finge T ABCDG; crede P Faral
322=301

Deicias alios vel te super ethera tollas.
Vincat opus verbum; minuit iactancia famam.
Cum soleant homini feliciter omnia verti,
Maiori levitate solent adversa reverti.
Tolle mathematicos! Est augur surdus, aruspex
Cecus et ariolus amens. Presencia scire
Fas homini solique deo prescire futura.
Quam brevis est risus quam longaque lacrima mundi!
Si mundum latuit, te, qui videt omnia, videt;
Esse tuum plene novit Deus intus et extra.
In cruce sudavit Deus: servusne quiescet?
(f. 70r) Tolle tuam! tulit ipse suam. Gustavit acetum.
Fac et idem! num maior erit reverentia servi
Quam domini? Si vis suus esse sequtor, oportet
Tormentis tormenta sequi. Non itur ad astra
Deliciis; ideo mortem, quam solvere debes
Nature, persolve Deo, moriaris in ipso.
Flumina magna trahunt ortum de fonte pusillo;
De tenui virga grandis protenditur arbor.
Ne sis Pompeius, sed in hiis que dixeris esto
Argus et argutis oculis circumspice verba!
Ante Dei faciem devota silentia clamant.
Argento loculos, digitos spoliavimus auro.
Vix tamen esse potest, ut homo sine crimine vivat.
Sputa, flagella, mine, probra, clavi, lancea, spine
Felici fine sunt nostre meta ruine;
Hiis homo deliciis ac te crucis arte redemit.
Cordis contriti pietas divina miserta
Debita dimittit, peccata remittit, amorem

328 amens que pr.

336 suus *om.*

323=302 – vel T, nec – tollas T A, ponas BCDGP Faral
324=303
325=290
326=291 – *Zur Stellung der Verse* 325 *und* 326 *vgl. zu* 314
327=350 – aruspex T ABDP Faral; et auspex CG
328–329=351–352
330=430 – quam longaque T D, quam longa C, quam longa est ABGP Faral
331=480
332=481 – deus intus et in cute novit deus intus et in cute novit
333=493 – deus T; dominus – servusne T GP Faral, servusque ABCD
334–335=494–495
336=496 – vis esse T (?), vis suus esse
337–338=497-498
339=499 – in ipso T, in illo Jerem. de Montagnone III 2,7
340=688 – ortum T ABCDG Freidankpred. 234; ortus P Faral
341=689 – de T ABGP Faral, Jerem. de Mont. *l. c.*, Freidankpred. 129; ex CD
342=749 – Pompeius T, praeproperus
343=750
344=878
345=985
346=1352
347=1407 – sputa] spreta
348=1408 – sunt nostre T D, n. s. BCP Faral
349=1409 – redemit T P Faral; peremit BCD (1407–1409 *fehlen in* AG)
350–351=1813–1814

Ipsis mittit et vera gaudia lucis
Promittit; sed ea, nisi perstet in eius amore,
Amittit.
Seria dum tractes, sit sermo serius et mens
Seria, maturus animus maturaque verba.
Sunt aliqui, qui scire volunt, sed non operari
Nec studium penamque pati. Modus iste cathinus:
Vult piscem, sed non piscari. Non loquar illis.

Laborintus

Disce prius quam dogma seras; si ducere cecum
Vis, videas; primo te rege, deinde tuos.
Dilige corde Deum; tota vi mentis inhere
Illi, pro toto posse sequaris eum.
Non sine spineto crescit rosa nec sine mundi
Tormento Domino vita placere potest.
Parentes minime quia peccavere parentes
Primi, cesus ob id in cruce Christus obit.
(f. 70v) Est sapientis opus, hostis telum quod in omni
Tempore provideat insidiantis ei.
Est tibi proposita via vite vel via mortis,
Quamvis inter eas ista vel illa patet.
Dic homo perdite, perdite dic, cur negligis illum,
Illum qui pro te mortis amara bibit?
Non est certa dies mortis; re certior omni
Mors est. erroris ergo linque viam.
Pastoris qui nomen habes, sis forme beate
Vite, quam debet subdita turba sequi.
Exemplum, dogma duo sunt: hoc instruit, illud
Allicit; errantem sic revocare potes.
Sordes evellas, extirpes crimina, quantum
Est in te, quantum sit tibi posse datum.

352 *l.* immittit? – *l.* vere?
375 *l.* relinque?

381 in te] intimum (*wohl aus Glosse* tuum *über* in te)

352=1815 – mittit T, immittit – lucis T; vitae
353=1816 – ea T CD, eam ABGP Faral
354=1817
355=1917 – dum T, si – sit sermo T BCD; sermo sit AGP Faral
356=1918
357–358=2027–2028
359=2029 – piscem T ABDGP Faral, pisces C – sed non T ACDGP Faral, nec vult B

»Laborintus« *hg. von* Faral 337–377.

360-361=195–196
362–363=311–312
364–365=315–316
366–367=447–448
368–369=457–458
370=499
371=500 – quam vis introeas
372–373=501–502
374–375=519–520 – linque T, relinque
376–377=525–526 – forme T, forma
378–379=533–534
380–381=537–538 – exstirpe – intimum in te

Insipiens audes de multis sumere curam,
Prudens de paucis quam vir habere timet.
Si non pro meritis, sed pro virtute gravaris
Sola, non debes immemor esse Joseph.
Pestis avaricie durumque nephas symonie
Regnat in ecclesia liberiore via.
Permutant mores homines, cum dantur honores;
Corde stat inflato pauper honore dato.
Mane petendo scolas qui cum testudine serpunt,
Saltatu leporis vespere tecta petunt.

Thobias

Nate, cavenda cave, sectare sequenda, relega
Crimina, vas mentis purificare stude!
Sis humilis, largus, miserator, castus, habundans
Pace, modo vite munere plaude Deo.
Hec aliis facias, que scis tibi commoda; nulli
Fac, que facta tibi perniciosa putes.
Quanto maior eris, studeas descendere; vivas
In magno minimus, in dominante cliens.
Pax iram reprimat, fastum patiencia, luxum
Sobrietas, odium gracia, probra decus.
(f. 71r) Da nudis, da pauperibus! te pinguibus uti
Dedecet, in membris esuriente Deo.
Affectus preit effectum; non aspice, quantum,
Sed fluat ex quanta sedulitate datum.
Non tibi quid dabitur, sed cur intellige solum;
Sola voluntatis forma monetat opus.
Nonnumquam fuge, quod dabitur; suscepcio doni
Arbitrii vendit liberioris opes.
Venditur arbitrium, dum vivitur ex alieno
Sumptu; pane tuo vescere: liber eris.
Doctrine pater est usus; doctrina scolaris
Interscisa perit, continuata viget.

405 sedulitas
406 sola
408 quid
409 arbitrũ – liberiores
410 arbitrũ

382–383=541–542
384–385=569–570
386–387=707–708
388–389=709–710
390–391=933–934

»Thobias« *hg. von* F.A.W. Mueldener, Matthaei Vindocinensis Tobias, Göttingen 1855
392–393=517–518

394–395=539–540
396–397=559–560
398–399=683–684
400–401=699–700
402–403=751–752
404–407=757–760
408–409=763–764
410–411=767–768
412–413=875–876

Ut Domino placeas, noli peccare, relega
Peccatum, veniam posce: beatus eris.
Est ancilla Dei supplex elemosina, mortis
Antydotum, venie porta, salutis iter.
Da quod amas, si quis deposcit amicus; amatum
Ni dederis, merito nulla petita feres.
Da: dabitur; dimitte: tibi dimittet opimus
Iudex; consimili semina lance metes.
Solve laboranti lucra, mercenarius omnis
Debet promerita condicione frui.

Ex libro qui dicitur Omne punctum

Christe, regis qui nos, in me sensus rege quinos
Custodemque date michi vite, supplico, da te!
Lege Dei si stas, non totam spem tibi sistas
In dapibus crassis; moriturus agas quasi cras sis.
Vite si curte memor esse velis, male cur te
Vivere non tedet, cum vita reum, male, te det?
Quam superare nequis, swadet mors impia, ne quis
Iactet se pulchrum, cui restat triste sepulchrum.
Tutus adi gentem vicio se non adigentem;
Te procul a gente remove mala semper agente.
(f. 71v) Illi, quo minor es, cedas nec sperne minores;
Crede, quibus prior es, hos te fore posse priores.
Fili my, noris precii terrena minoris;
Dum cadis a vita, patrimonia linquis avita.
Histrio debita non sibi credita solvere curat;
Inficiatur, si moneatur, falsaque iurat.
Si mediteris, quanta teneris reddere, quis sis,
Recta sequeris, cum mala queris, rebus omissis.
Si dat oluscula mensa minuscula pace quieta,
Ne pete grandia largave prandia lite repleta.

422 mercenario
424 regis] rege
434 est credas
441 recte – male
443 Repete – larga ne

414–415=911–912
416–417=915–916
418–419=923–924
420–421=931–932
422–423=937–938

»Ex libro qui dicitur Omne punctum« *hg.* von F. Jacob, M. Reineri Alemanici Phagifacetus et Godefridi Omne punctum, Lübeck 1838
424=1
425=2 – vitae mihi

426–427=145–146
428–429=155–156
430–431=60–61
432=69
433=71
434–435=76–77
436–437=84–85
438–439=220–221
440=240
441=241 – cum] quas
442=196 – det
443=197 – non pete

Alanus in parvo suo doctrinali

Utribus antiquis vinum committere noli
Nec senibus sensum, quem retinere velis.
Stultior est stulto, qui mandat balsama cribro
Et verbis pleno verba tacenda viro.
Sepe viatorem nova, non vetus orbita fallit;
Sic socium socius non vetus, ymmo novus.
Non est in speculo res, que speculatur in illo;
Eminet et non est in muliere fides.
Non sibi, sed reliquis aries sua vellera portat;
Sic aliis unit semper avarus opes.
Subtrahe ligna foco, si vis extinguere flammam;
Si carnis motus, ocia, vina, dapes.
Fragrantes vicina rosas urtica perurit;
Sic semper iustos turbat iniquus homo.
Mobile cum vento folium volat arbore raptum;
Sic mens instabilis semper ut aura volat.
Currere cogit equum sub milite calcar acutum
Et puerum studio virga vacare suo.
Cur aperit portam, qui claudere non valet illam?
Cur michi rem spondet, qui michi non dat eam?
De nuce fit corulus, de glande fit ardua quercus,
De parvo puero sepe peritus homo.
Non possum prohibere cani, quin latrat ubique,
(f. 72r) Nec duo mendacis claudere labra viri.
In laqueum volucres ducit cum cantibus auceps,
In fraudem gentes blesa loquela viri.
Post noctem sperare diem, post nebula solem,
Post lacrimas risum leticiamque potes.
Pondera portat equus, bos terram sulcat aratris,
Vestem trahit ovis, servat ovile canis;
Omnia quippe sue nature debita solvunt
Preter eum, qui plus hiis racionis habet.

449 socius] socio
453 aliis] unus – opes] homo *Vgl.* I, 66
455 sic
459 volet
464 quarcus
465 fit sepe
471 -que *om.*

»Alanus in parvo suo doctrinali«, Migne PL 210, 579 ff.
444–445=I,7–8 (581A)
446–447=I,11–12 (581A)
448–449=I,13–14 (581A/B)
450–451=I,15–16 (581B)
452–453=I,21–22 (581B) – opes] homo *(wie Hs. von* T) Leyser
454–455=I,39–40 (582A)
456–457=I,45–46 (582A)
458–459=I,51–52 (582B)
460–461=I,65–66 (582C)
462–463=I,71–72 (583A) – *wie* T *Leysers Helmstädter Hs.*
464–465=I,81–82 (583A)
466–467=I,87–88 (583B)
468–469=I,103–104 (583C)
470–471=I,107–108 (583C)
472–473=II,5–6 (583D)
474–475=II,7–8 (583D/584A)

Tucior in terra locus est quam turribus altis;
Qui iacet in terris, non habet, unde cadat. vel sic:
Qui iacet inferius, non habet unde cadat.
Imbres et venti, tonitrus et fulmina turres
Flatibus evertunt, stare sed yma sinunt.
Pessimus est hostis, qui, cum benefeceris illi,
In te consurget bella nephanda movens.
Non teneas aurum totum, quod splendet ut aurum,
Nec pomum pulchrum quodlibet esse bonum;
Nec est in multis virtus, quibus esse videtur.

Prosper

Perfecte bonus est et vere dicitur insons,
Qui sibi nec cuiquam, quod noceat, faciens.
Non prodest cuiquam solis bona dicere verbis,
Ni pia mens habeat, quod bene lingua sonat;
Nam fari recte miserum et vivere prave.
Hic nimis a sensu doctrine devius errat,
Qui que curavit scire, fugit facere.
Sanctus homo sanctos facit et de lumine lumen
Exoritur; nullus fit bonus absque bono.
Quod plerumque mali in sanctos sevire sinuntur,
Quod bonis pravi sepe nocere queunt,
Absque Dei nutu non fit, qui corda suorum
Hiis etiam bellis clarificanda probat.
(f. 72v) Crescunt virtutum palme crescuntque corone.
Non satis est Domini preceptum volvere lingua;
Is memor est legis, qui memor est operis.
Non prodest quiddam recti sapuisse malignis,
Si verum et sanctum non coluere Deum.
Mens illesa nichil violato corpore perdit:
Invitam carnis vulnera non maculant.
Gratior est fructus, quem spes productior edit.
Non recto servat legalia sabbata cultu,

480 sinit
492 Si ut qui que
496 *l.* quodque?
505 In vita

476–477=II,17–18 (584A)
478=*Variante zu 477, fehlt bei* Migne
479–480=II,19–20 (584A)
481–482=II,101–102 (585D) – fortius insurgit bella movendo tibi Migne, Leyser
483–484=III,1–2 (585D/586A)
485=III,3 (586A) – nec T *(Anschluß an das vorausgehende Distichon;* non Migne, Leyser
»Prosper« hg. von Migne PL 51,499 ff.
486–487=I,1–2 (499A) – qui] nec
488–490=VI,9–5 (501A) – miserum et] mis. est et
491=XIII,3 (503A) – hic] nam
492=XIII,4 (503A)
493–494=XXII,5–6 (505C/506A) – homo] enim
495–499=XXIII,1–5 (506A) – clarificanda T, glorificanda
500–501=XXIV,3-4 (506B)
502–503=XLVI,78 (512B) – Non] Nec satis
504–505=LI,1–2 (513C)
506=LXX,5 (520A)
507–508=LXXXIV,1–2 (524B)

Qui pietatis opus credit in hiis vetitum.
Absque dolore quidem nequeunt mala sweta repelli,
Sed quod leserunt dulcia, amara movet.
Ira brevis rectis gaudia longa dabit.
Numquam bella bonis, numquam discrimina desunt,
Et cum quo certet, mens pia semper habet.
Quod sibi quis nolit fieri, non inferat ulli,
Vindictam lesus nesciat exigere.
Contentus modicis vitet sublimis haberi,
Sperni non timeat, spernere non libeat.

Pauper Heynricus

Quem semel horrendis maculis infamia nigrat,
Ad bene tergendum multa laborat aqua.
Non sine felle suo dulcet fortuna nec albet
Absque nigredine, nec mons sine valle fuit.
Cui multum mellis, multum dedit ipsa veneni,
Mel vomuit primum felleus ipse sapor.
Dulcius est miseris aliena vivere terra
Quam propria male, qua singula probra patent.
Rebus in adversis omnis amicus abest.
Delicias veris sequitur, sed tempora brume
Deserit ablato remige falsus amor.
Verus amor miserum non dedignatur amicum.
Ut fornax aurum, navem mare, mucro cathenas,
Sic gravior corda casus amica probat.
(f. 73r) Pagina sit celum, sit frondes scriba, sit unda
Incaustum: mala non nostra referre queant.
Nunc scio de facto, quod semper culpa redundat
In miserum, qui non unde tuetur habet.
Culpa solet minimis semper iniqua dari.
Si qui derident alios, ridentur et ipsi:
Nil magis in populis est generale, nota.
Non opus est verbis, gladio qui percutit hostem;

530 navem] naute

509–510=XCV,11–12 (527C)
511=XCV,16 (527C)
512–513XCVI,1–2 (528A)
514–517=»Poema coniugis ad uxorem« v. 51–54, Migne PL 51,613 A.

»Pauper Heynricus« *hg. von* A. Marigo, Henrici Septimellensis Elegia sive de miseria, Patavii 1926 (Scriptores latini medii aevi italici I); G. Cremaschi, Bergamo 1949
518–519=19–20
520–522=31–33
523=34 – ipse T *u. einige Hss.;* ille Marigo, Cremaschi
524–525=111–112
526=134 – rebus T; omnis omnis T; rebus
527–528=135–136
529=145
530–531=153–154
532–533=235–236
534–535=387–388
536=390
537=441 – si T; sic (*Anschluß!*)
538=442
539–540=449–450

Nam satis ad vulnus sufficit ensis atrox.
Nil adeo validum, quod non quandoque teratur.
Hoc et ab invalido sepe videre potes:
Vomer humo, lapis unda, pollice gemma, quid ultra?
Sepe quod est validum frangere molle solet.
Omne quod est crebrum nimio sordescit in usu;
Omne quod est rarum, carius esse solet.
Nam nequid antiquum medicina repellere morbum,
Quodque diu crevit, durat in esse diu.
Promovet iniustos fortuna volubilis, ut, quos
Scandere precipites fecit, ad yma rotet;
Nam graviore ruit turris tumefacta ruina
Et gravius pulsat alta cypressus humum.
Non felix quis habet ut crescat honore, sed hic qui
Non ut decrescat quod neque possit habet.
Ve tibi, ve, mortale genus, quod semper ad alta
Niteris, ut lapsu perfidiore cadas!
O cecum mortale genus! Quid tucius ergo
Paupertate? Fere nil, nichil absque fere.
Vade per Hyspanos, vade per omne nemus,
Vade per hostiles cuneos turmasque latronum:
Dummodo sis verus, tutus egenus eris.
Quid faciet vacuus coram latrone viator?
Letus et intrepidus fundit ad astra melos.
Paupertate nichil tucius esse potest.
(f. 73v) Mundus amat, spernit, rennuit, sectatur, abhorret,
Pessima, iusticiam, iura, nephanda, bonum.
Mundus alit fraudes, refovet scelus, arcet honesta,
Recta fugit, violat federa, feda cupit.
Ipsa, caput mundi, venalis curia pape
Prostat, et infirmat cetera membra caput.
Sacrum – cerne nephas nostroque pudencius evo! –
Venditur in turpi condicione foro:
Crisma sacrum, sacer ordo, altaria sacra, sacrata
Dona: quid hic ultra? venditur ipse Deus.

556 lapsa
566 iusticia
567 alet
568 viola

541–543=463–465
544=466 – validum T *und einige Hss.,* solidum
545=475 – sordescit T, vilescit CZb Jerem. de Montagnone, Cremaschi
546=476
547–548=523–524
549–552=635–638
553=641 – quis habet T, qui non ubi
554=642 – ut T, ubi – quod T, quo
555–556=643–644
557–558=665–666
559=667–668 – Vade per Hyspanos (et nigros vade per Indos, vade per insidias,) vade p. o. n.
560–563=669–672
564=676
565=695 – rennuit T, tenuat
566–573=696–699
574=704 – hic T, hec

Venditur, o dolor! omnificis sentencia nummis
Iudiciumque pium copia frangit opum;
Deviat a vero corruptus munere iudex.
Contra merorem cape gaudia, velle refrena,
Atque mali finem semper adesse puta!
Grata superveniet que non sperabitur hora,
Que conpensabit fellea prisca favis.
Una serena dies multorum nubila pensat.
Fortunam dimitte vagam, permitte vagari,
Que numquam stabili ludere fronte potest!
Fortuna ridente gemas, plorante ioceris.
Factaque si desunt, non desint verba benigna;
Nam multos caros mellea lingua parit.
Quod donare velis, dones sine spe redeundi,
Ne, quod aperta dedit, retrahat unca manus.
Ne sis linguosus nec in omni famine mutus,
Sed sola studeas utilitate loqui.
In te cognoscas alios! magis utile non est
Et magis urbanus nullus in orbe potest.
Ypocrite vicium, Symonis contagia, que nunc
Clericus omnis amat, sint inimica tibi.
Namque bonis bona, sed de pravis prava trahuntur,
Dulcia de dulci palmite vina fluunt.
Non rosa dat spinas, quamvis sit filia spine,
(f. 74[r]) Nec viole pungunt nec paradysus obest.
Nunquam cervicem sine cauda pingere temptes,
Nam sine fine suo primiciare nocet.
Mutus ad obprobrium, surdusque ad murmura, cecus
Ad varium, stolidus claudus ad artis iter.
Ympnificet de te tua non, sed vox aliena;
Nam bene festivos stercorat illa viros.
Spurius ille puer nullum swadebit honestum:
Natus adulterio semper adulter erit.
Ne te pigricie consors dilacio tardet
Ad bona, nam cupiens omnia tarda putat.
Nam mora denigrat donum meritumque minorat,
Sed cita grandificat munera parva manus.

575 omificis
582 nubula
586 desint] desunt
589 apta
603 varium] vanum. – stolide. – artus

575–577=721–723
578–582=761–765
583–584=767–768
585=771
586=793 – desunt T, desint (zweimal)
587=794
588=823
589=824 – retrahat T, detrahat
590–591=831–832
592=833 – non T, nil
593=834 – urbanus T, urbanum
594–595=839–840
596–599=849–852
600–605=891–896
606–607=903–904
608–613=911–916

Ne credas solos magnates esse timendos!
Est fidus socius, est et amicus amans.
Heu, caro nostra dolet plus flore caduca caduco,
Qui parvo spacio fit puer atque senex!
Quam fragilem texit textrix aranea telam,
Tam fragili tegitur tegmine vita brevis.
Fermentat claros nummosa pecunia mores,
Que tibi si fuerit hospes, et hostis erit.
Prevalet in cunctis discreta modestia rebus,
Qua sine virtutum grande peribit opus.

Ex libro de victoria Christi

Justius invidia nichil est, que propria corda,
Ex quibus est orta, sauciat absque mora.
Pro dono mellis dat iniquus pocula fellis,
Pro sicera fecem, pro pietate necem.
Ey michi, quanta bona deflorant aurea dona!
Iustorum mutant linguas et iura refutant,
Prudentum cecant lumina, corda necant.
Nummus et argentum fabricant mendacia centum
(f. 74[v]) Et iustum reprobant et reprobanda probant.
Est princeps summus ad queque negocia nummus,
Illius imperio militat omnis homo.
Lingua disertorum nil novit causidicorum
Allegare, nisi nummus adesset ybi.
Quicquid iura sonant pro te, modicum tibi prodest;
Nummi quando sonant, plus sonus ille potest.
Digne dampna feret, perverso si quis adheret;
Reproba cum reprobo plebs reprobatur hero.
Si cecus cecum presumit ducere secum,
Incaute vadunt in foveamque cadunt.
Innitens rampno dampnatur duplici dampno:

632 candicicorum
638 Reprobra – reprobro

614–615=923–924
616=925 – texit textrix T, textrix contexit
617=926
618=931 – nummosa T, numerosa
619=932 – erit T, ego (*im Zusammenhang: es spricht die Fronesis*)
620–621=939–940

»Ex libro de victoria Christi« nach clm 19607. Nur einige Blätter sind mit Zählung versehen; ich zähle durch und setze die fol.-Angabe, wo sie in der Hs. fehlt, in ( ).
622–623=249 (343[r]) – 250 (343[v])
624–625=328–329 (345[r])
626=388 (346[r]) – aurea T, subdola
627–628=390–391(346[r])
629–630=394–395 (346[v])
631–632=398–399 (346[v])
633–635=402–403 (346[v])
635=404 (346[v]) – sonant T, tacent, *ss.* sonant tunc
636=405 (346[v]) – potest T, prodest ⟨ potest *corr.*
637–638=715–716 (354[r])
639=717 (354[r]) – presumit T, conatur, *ss. presumit*
640=717a (354[r]) – *von anderer Hand nachgetragen*
641–642=718–719 (354[r])

Pungitur, igne perit; sic duo dampna gerit.
Rumor de veteri faciat futura timeri;
Cras poterunt fieri turpia sicud heri.
Quisque potest verbis sese iactare superbis;
Sed vim, quam iactat, actio sola probat.
Caucius est fugere quam mala bella dare.
Quo magis extollis te corde tumens quasi follis,
Tanto plus premeris, sic et inanis eris.
Qui petit alta nimis, se precipitabit in ymis;
Qui se subdiderit, glorificandus erit.
Si sint ora michi tot quot redimicula celi,
Non condigna Deo vota referre queo.
Aurea lingua michi, faux ferrea si foret et si
Enea vox, nequeo psallere digna Deo.
Celum, terra, mare si linguis mille vigerent,
Non sibi sufficerent cantica digna dare.
Qui prius ex patre Deus ortus erat sine matre,
Nunc homo de matre quasi sol oritur sine patre. Vel sic:
Nunc homo de matre nascitur absque patre.

Oracius in antiqua poetria

Decipimur specie recti. brevis esse laboro,
Obscurus fio. [sectantem levia verum]
Debemur morti nos nostraque [sine receptus].
(f. 75^{r}) Gramatici certant et adhoc sub iudice lis est.
Aut dormitabo aut ridebo. tristia mestum
Vultum verba decent, iratum plena minarum,
Ludentem lasciva, severum seria dictu.

643 tumeri
645 Quisquis – sepe
647 bella] pugna. *Vgl. die Glosse über* mala bella *im clm.* 19607: inconvenientes pugnas
648 timens
651 glorificando
662 *f. Vgl.* I, 66
664 iudice] modice

643=728 (354^{v}) – faciat T, faciet.
644=729 (354^{v}) – turpia T, noxia, *ss.* nociva
645=746 (355^{r}) – sepe (sese!) iactare T, iactare sese
646=747 (355^{r})
647=824 (357^{r}) – *über* mala bella *Glosse:* inconvenientes pugnas
648–649=913–914 (359^{v})
650=917 (359^{v}) – petit T, cupit
651=918 (359^{v})
652 1091 (364^{r})
653 1092 (364^{r}) – referre T, reddere
654 1093 (364^{r}) – faux (*von 2. Hand nachgetragen*) si foret ferrea
655–657=1094–1096 (364^{r})
658=86 (340^{r})
659 *diese Form fehlt*
660=87 (340^{r})

»Oracius in antiqua poetria« = Horatii ars poetica hg. von F. Klingner, Horati opera, ^{3}Leipzig 1959
661=25
662=26 – verum *Hs. von* T, nervi – sectantem-verum *in* T, *wohl zu tilgen; vgl.* T 682 *und den folgenden Vers*
663=63 – sine receptus *Hs. von* T; sive rec. *die Horazüberlieferung; in* T *zu tilgen*
664=78
665–668=105–108

Format enim natura prius nos intus ad omnem
Fortunatum habitum: iuvat aut impellit ad iram
Aut ad humum merore gravi deducit et angit.
Multa senem circumveniunt incommoda, vel quid
Querit et inventis miser abstinet et timet uti.
Multa ferunt anni venientes commoda secum,
Multa recedentes adimunt: ne forte seniles
Mandentur iuveni partes pueroque viriles;
Semper in adiunctis evoque morabimur aptis.
Aut prodesse volunt aut delectare poete
Et simul et iocunda et ydonea dicere vite.
Quidquid precipias, esto brevis, ut cito dicta
Percipiant animi dociles teneantque fideles:
Omne supervacuum pleno de pectore manat.
[Idem: brevis esse laboro, obscurus fio.]
Omne tulit punctum, qui miscuit utile dulci
Lectorem delectando pariterque monendo.
Non semper feriet, quodcumque minabitur arcus.
Ludere qui nescit campestribus abstinet armis.
[Duret quo vellet] Fuit hoc sapiencia quondam:
Publica privatis secernere, sacra prophanis,
Concubitu prohibere vago, dare iura maritis.
Numquam te fallant animi sub vulpe latentes.

Asinarius

Omnia composite sicud asellus agit.
Dulcius exilio solet esse solum genitale,

674 adimunt] adimutū
682 = *Glosse*
685 quodque
687 *Vgl.* I, 66
692 generale

669=109 – fortunarum
670=110
671=169 – quid T, quod
672=170
673–675=175–177
676=178 – morabimur T *und ein Teil der Hss.;* morabitur B Ψ, Klingner
677=333
678=334 – et simul T, Servius, et
679=335 – praecipies
680–681=336–337
682=25–26 – *Glosse in der Vorlage von T, in T oder in einer Abschrift*
683–684=343–344
685= 350 – non T; nec (*Anschluß!*)
686=379
687=369 – ducere (duret T) quo vellet *ist Schluß des vorangehenden Satzes, in* T *zu tilgen* hoc] haec
688–689=397–398
690=437 – fallant T, *jüngere Hss. und* Jerem. de Mont.; fallent Σ Υ, Klingner

»Asinarius« hg. von K. Langosch, Asinarius und Rapularius, Heidelberg 1929 (Sammlung mlat. Texte 10)
691=218 – sicud] sic et K, dictus H – agit] egit Br K M
692=231 – dulcius] dulcique KM – genitale] genuale F; hyemale E

Quodque placet cunctis dico placere michi.
Et precor ut finem dent bona cepta bonum.

Oracius in epistolis

(f.75r)
Vilius argentum est auro, virtutibus aurum.
Quidquid delirant reges, plectuntur Achivi.
Dimidium facti qui bene cepit habet.
Quod satis est cui contingit nichil amplius optet.
Sincerum nisi vas, quodcumque infundis acescit.
Semper avarus eget: certum voto pete finem.
Invidus alterius rebus marcessit opimis.
Ira furor brevis est: animum rege, qui nisi paret,
Imperat; hunc frenis, hunc tu conpesce cathenis.
Parvum parva decent.
Celum, non animum mutant, qui trans mare currunt.
Cautus enim metuit foveam lupus accipiterque
Suspectos laqueos et opertum miluus hamum.
Oderunt peccare boni virtutis amore,
Oderunt peccare mali formidine pene.
Mors ultima lynea rerum.
Nam tua res agitur, paries cum proximus ardet,
Et neglecta solent incendia sumere vires.
De quocumque viro, cui dicas, sepe videto.
Percunctatorem fugito, nam garrulus idem est
Nec retinent patule conmissa fideliter aures

693 Quod quia
694 pccor
698 cui] qui – nichil] ut
706 accipitque
707 suspectis – apertum – miluus] wlnus.

693=232 – dico] dicere E F
694=394 – bona] mea K; modo F – bona cepta] cepta opera β; copia mea M; bona modo F

»Oracius in epistolis« = Horatii epistulae hg. von F. Klingner, Horati opera, ^{3}Leipzig 1959
695=I,1,52
696=I,2,14
697=I,2,40 – *durch Einfügung von* bene *hinter* qui *und Weglassen von* sapere aude *am Schluß des Hexameters ist in* T *ein Pentameter hergestellt*
698=I,2,46
699=I,2,54 – sinc. nisi T, »Ecb. capt.« 321 (vgl. K. Streckers *Apparat zur Stelle*), sinc. est nisi
700 I,2,56
701=I,2,57 – rebus marcessit T, so auch E. Faral *in der Ausgabe des* »Laborintus« 376; marcessit *oder* marcescit *ist die mittelalterliche Form; vgl.* O. Schumanns *Apparat zu* »Carm. Bur.« 13,II, *wo ohne ersichtlichen Grund* marcescit *der Hs. nach Horaz in* macrescit *geändert ist*
702=I,2,62
703=I,2,63 – cathenis T, catena
704=I,7,44
705=I,11,27
706–708=I,16,50–52
709=I,16,52 – *mittelalterlicher Zusatz in verschiedenen Horaz-Hss; vgl.* E. Norden, *Antike Kunstprosa* II, 454. *Anlaß zum Einschub gab wohl der folgende Vers:* tu nihil admittas in te formidine poenae
710=I,16,79
711–712=I,18,84–85
713=I,18,68 – de quocumque T, quid de quoque – viro et cui
714–715=I,18,69–70

Et semel emissum manet irrevocabile verbum.
Oderunt hylarem tristes tristemque iocosi
Sedatum celeres, agilem gnavumque remissi.
Ludus enim genuit trepidum certamen et iram,
Ira truces inimicicias et funebre bellum.
Navem agere ignarus navis timet, obrotanum egro
Non audet nisi qui didicit dare, quod medicorum est
Promittunt medici, tractant fabrilia fabri.
Rem temptare pudor quam vires ferre recusent.
Discit enim cicius meminitque libencius illud
Quod quis deridet quam quod probat et veneratur.

Ex libro qui dicitur Doligamus
id est de fraude mulierum

Augurio docti fraudes didici muliebres,
(f. 76r) De quarum fraude nemo cavere potest.
Sicut arena maris sunt sydera multa polorum,
Multa sic fraude femina prava viget.
Heu michi, quam fraude mulier varia mala sordet!
Integra iura thori non tenet illa viro.
Alterius segetes semper putat uberiores,
Yo confinis ubera magna tenet.

§Yo secundum poetas fuit quedam mulier mutata in vaccam, q. d. mulieres putant vaccas vicinorum maiora habere ubera.

Vulnera nemo potest medicina clausa mederi;
Sanat aperta bene vulnera docta manus.
Consilium sanum contempnit nemo discretus;
Ergo meum rectum percipe consilium!
Non dabitur bravium fuerit quecumque pudica
Carne, nec in mente virgo manere studet.

718 cedatum
719 genuit] gemit – trepidem
720 funbre
721 navis *om.* (*erst in der Abschrift?*) – ergo
731 vana
734 *in der Glosse:* viciorum
740 manere] studere

716=I,18,71 – manet T, volat
717–18=I,18,89–90
719–720=I,19,48–49
721 II,1,144 – ignarus timet T, ign. navis timet
722–723=II,1,15–116 –
724 II,1,259 – pudet Freidankpred. 551
725–726=II,1,262

»Ex libro qui dicitur Doligamus« hg. von E. Habel, Der »Doligamus« des Adolfus von Wien in: Studi medievali 11 (1938) 103–147
727=1 – mulieres W^1; mulieris P
728=2
729=7
730=8 – prava T, mala K
731=35
732=36 – tenet T, colit K
733=37
734=38 – tenet T, habet P
735–736=207–208
737=243 – discretus T DFPW^1; disertus *cett.*
737=243 – discretus T DFPW^1; disertus *cett.*, Habel
738=244
739–740=557–558

Mente prius nisi corrupta caro non violatur;
  Ergo stude mentis virginitate frui.
Flectere quam possunt bene terroresque metallum,
  Non datur aureola virginitatis ei.
Si tibi se iungat vel si iungaris eidem,
  Contrahis inde luem, clerice, crede michi.
Lis, odium, cedes, mors, rixa superflua sumunt
  Principium Venere, sicud ubique liquet.
Vepribus et spinis terram purges bene princeps,
  Ut flores lolium crescere triste sinat.
Ex nimia requie reptat sevissima pestis
  Et Veneris fomes que mala multa parat.
Est requies longa virtutis prodiga, nutrix
  Peccati, corpus annichilare solet.
Obfuscare solet requies retracta metalla;
  Ex nimia requie deficit egra caro.
Spinas et tribulos profert incultus agellus,
  Pullulat ex culto messis adulta solo.
Sed quid plura loquor: Veneris triplex medicina:
(f.76^{v}) Et fuga, sive labor, parcere sepe cibis.

Ex libro qui dicitur liber Pyrami et Tysbe

Spernitur omnis inops sapiensque parum reputatur,
  Si non diviciis polleat ipse satis.
Non aspernatur sapiens, licet huic dominetur
  Paupertas nimia, post quia dives erit.
Est homini magna clemencia nolle nocere,
Vel cum posse datur vel causam possit habere.
Quod duo proponunt, effectu raro carebit.
Swadet amor, vite discrimen sepe subire,
Atque suis famulis dat mortis pocula dire.
Omnis amans raro precogitat utile quid sit,
  Nam pro velle suo cuncta licere putat.

753 Et – prodigia

741=559 – nisi T non F B*
742–744=560–562
745–746=585–586
747=591 – superflua T, superbia
748=592
749–750=605–606
751=619
752=620 – parat T B, parit
753=621 – Est T (?) W^{1} W^{2} Habel, *sonst* Et
754–758=622–626
759=643 – loquor T D W^{1}, loquar
760=644 – et T, est

»Ex libro, qui dicitur liber Pyrami et Tysbe« = Die Pyramusdichtung des Dietrich, hg. von P. Lehmann, Pseudo-antike Literatur des Mittelalters, Leipzig 1927, 35 ff.
761=5
762=6 – diviciis T K 2141, deliciis
763=17
764=18 – paupertas T H, pauperies
765–766=79–80
767=98
768–771=129–132

  [Esset] Nullus enim scire futura potest.
Si presciret homo mala, forsan caucior esset
  Nec sineret ledi pectora sepe sua.
Opto mori, quia vita gravat; dilacio mortis
  Penas maiores accumulare potest.
Atrox Fortuna, crudelior aspide surda,
  Que sola semper mobilitate viges!
Omnia mors equat, mors omnibus una vagatur,
  Omnia mors delet, omnia morte cadunt,
Morsque rapit reges, mors est que forcia frangit.

Item ex alio Pyramo

Si vult saltare claudus vel si iubilare
Mutus conatur, hinc venter honorificatur.
Sensus prudentis ad versus insipientis
Non connectatur, ne risus verba sequatur.
Querant maiores maiora, minora minores;
Lac pueris stultis, panis tribuatur adultis.

Boecius in primo libro de consolacione philosophie

Mors hominum felix, que se non dulcibus annis
  Inserit et mestis sepe vocata venit.
Heu, heu, quam surda miseros avertitur aure
(f.76^{ar}) Et flentes oculos claudere seva negat!
Quid me felicem tociens iactastis, amici?
  Qui cecidit, stabili non erat ille gradu.

Antiquus Catho

Plus vigila semper, ne sompno deditus esto;
Nam diuturna quies viciis alimenta ministrat.

772 *Vgl. I, 70*
779 omnibus] omnia

784 adversus

772=204 – esset T *vgl. S.* 3
773–774=205–206
775–776=223–224
777–778=227–228
779=283 – 283–288 *des* »Pyramus« *om.* K 2115 – vagatur T H, vocatur
780=284 – 284 *nach* 285 K 2141
781=285

»Item ex alio Pyramo« = Anonyme Pyramusdichtung hg. von P. Lehmann, Pseudo-antike Literatur 46 ff.
782–783=3–4
784=7
785=8 – connectatur T, converta(n)tur

786=9
787=10 – pueris stultis T, pueri vultis

»Boecius in primo libro de consolacione philosophie« hg. von W. Weinberger, A. M. S. Boethii Philosophiae consolationis libri quinque, Wien-Leipzig 1934 (CSEL 67)
788=I,1,13 non T, nec
789–791=I,1,14–16
792–793=I,1,21–22

»Antiquus Catho« hg. von Ac. Baehrens, Catonis Disticha (Poetae Latini minores III) 1881
794–795=I,2

Contra verbosos noli contendere verbis:
Sermo datur cunctis, animi sapiencia paucis.
Dilige sic alios, ut sis tibi carus amicus;
Sic bonus esto bonis, ne te mala dampna sequentur.
Rumores fuge, ne incipias novus auctor haberi;
Nam nulli tacuisse nocet, nocet esse loquentem.
Cum te aliquis laudat, iudex tuus esse memento;
Plus aliis de te quam tu tibi credere noli.
Cum fueris felix, que sunt adversa caveto:
Non eodem cursu respondent ultima primis.
Exiguum munus cum dat tibi pauper amicus,
Accipito placide pleneque laudare memento.
Qui simulat verbis nec corde est fidus amicus,
Tu quoque fac simile, sic ars deluditur arte.
Cum tibi sint nati nec opes, tunc artibus illos
Instrue, ut possint inopem defendere vitam.
Quod vile est, carum, quod carum, vile putato:
Sic tibi nec cupidus nec avarus nosceris ulli.
Que culpa soles, ea tu ne feceris ipse:
Turpe est doctori, cum culpa redarguit ipsum.
Vincere cum possis, interdum cede sodali,
Obsquio quoniam dulces retinentur amici.
Ne dubites cum magna petes impendere parva,
Hiis etenim rebus coniungit gracia caros.
Litem inferre cave cum quo tibi gracia iuncta est:
Ira odium generat, concordia nutrit amorem.
Quem superare potes interdum vince ferendo:
(f. 76v) Maxima etenim morum semper est paciencia virtus.
Mitte archana dei celumque inquirere quid sit;
Cum sis mortalis, que sunt mortalia cura.
Iratus de re incerta contendere noli:
Impedit ira animum, ne possit cernere verum.
Corporis exigui vires contempnere noli:
Consilio pollet cui vim natura negavit.
Adversus notum noli contendere verbis:
Lis minimis verbis interdum maxima crescit.
Nec te collaudes nec te culpaveris ipse:

816 crede

824 celum inquire

796–797 = I,10
798–799 = I,11
800–801 = I,12
802–803 = I,14
804–805 = I,18
806–807 = I,20
808–809 = I,26
810–811 = I,28
812–813 = I,29
814–815 = I,30

816–817 = I,34
818–819 = I,35
820–821 = I,36
822–823 = I,38
824–825 = II,2
826–827 = II,4
828–829 = II,9
830–831 = II,11
832–833 = II,16

Hoc faciunt stulti quos gloria vexat inanis.
Litis preterite noli maledicta referre:
Post inimicicias iram meminisse malorum est.
Insipiens esto, dum tempus postulat aut res:
Stulticiam simulare loco prudencia summa est.
Sompnia ne cures; nam mens humana quod optat
Dum vigilat, sperat, per sompnum cernit id ipsum.
Cum recte vivas ne cures verba malorum:
Arbitrii nostri non est quod quisque loquatur.
Productus testis, salvo tamen ante pudore,
Quantumcumque potes celato crimen amici.
Sermones blandos blesosque vitare memento,
Simplicitas veri fama est, fraus ficta loquendi.
Interpone tuis interdum gaudia curis,
Ut possis animo quemvis suffere laborem.
Alterius dictum vel factum ne carpseris unquam,
Exemplo simili ne te derideat alter.
Utile consilium dominus ne despice servi;
Nullius sensum, si prodest, tempseris unquam.
Tranquillis rebus que sunt adversa caveto,
Rursus in adversis melius sperare memento.
Ne pudeat que nescieris te velle doceri:
Scire aliquid laus est, pudor nil discere velle.
(f. 77r) Dimissos animo tacitosque vitare memento:
Quod flumen est placidum, forsan latet alcior unda.
Cum fueris servos proprios mercatus in usus,
Hos servos dicas, homines tamen esse memento.

Novus Catho

Non teneas vane de sompno surgere mane:
Longa quies sompni vicio fomes extat in omni.
Si moneas carum, quamvis tibi fiat amarum,
Non tamen absistes, quin verba monenda ministres.
Profice sic aliis, ut sis tibi carus et ipsis,
Sicque bonis carus esto, ne dampna sequaris.

851 contempseris

858 marcatus

834–835 = II,15
836–837 = II,18
838–839 = II,31
840–841 = III, 2
842–843 = III,3
844–845 = III,4
846–847 = III,6
848–849 = III,7
850–851 = III,10
852–853 = IV,26
854–855 = IV,29

856–857 = IV,31
858–859 = IV,44

»Novus Catho« hg. von F. Zarncke, Beiträge zur mittellateinischen Spruchpoesie I. Zwei gereimte Übertragungen der s. g. Disticha Catonis (LeipzSb 15, 1863), 23–78
860–861 = 5–6
862–863 = 17–18
864–865 = 21–22

Si quis te laudat, non hec te gloria fallat;
Plus laudatori quam tu tibi credere noli.
Si culpare velis, culpabilis esse videbis;
Namque michi sordet, sua quem doctrina remordet.
Cedas sepe pari, quamvis possit superari;
Hec ideo dico, quia sic eris aptus amico.
Debes parva dare, cupias si magna rogare;
Audio sic dici: dando perstamus amici.
Prudens celabis quod amicis turpe putabis,
Ne culpent plures quod solus pandere cures.
Ne reputes viles in parvo corpore vires:
Ingenio plenus qui viribus extat egenus.
Quisque sit oblitus litis iam factus amicus,
Nam memor irarum malus est homo preteritarum.
Nemo sibi culpam vel laudem conferat umquam;
Convenit hoc vanis, quos gloria vexat inanis.
Ex aliis discas quid agas bene quidve remittas:
Nunc ad vivendum sic est exemplar habendum.
Si michi tu credis, numquam malefacta silebis;
Nam quod quis celat, se consensisse revelat.
Artem secteris, quamvis opulentus haberis:
Ars manet, ars durat, fortuna recedere curat.
Nemo sit oblitus, sit quamvis arte peritus,
(f. 77r) Quin plus addiscat, ne discere queso fatiscat.

Antiquus Facetus

Cum nichil absque Deo sit proficui vel honoris,
Primum regna Dei tu queras omnibus horis
Et sic omne bonum tibi plenius adicietur.
Sis humilis mediante modo, nimium fugiatur:
Qui nimis est humilis, hic pro stulto reputatur.
Sis celer ad quemvis sermonem percipiendum,
Sis piger ad quevis tibi verba relata loquendum.
Omni spiritui non credas, nam latet angwis
In verbo quo decipitur simplex cito sangwis.

866 fallit
889 faciscat

866–867=27–28
868–869=59–60
870–873=67–70
874–875=103–104
876–877=107–108
878–881=119–122
882–883=181–182
884–885=185–186
886–887=245–246

897 agwis
898 sagwis

888–889=303–304

»Antiquus Facetus« hg. von C. Schroeder, Der deutsche Facetus, Berlin 1911 (Palaestra 86)
890–891=5
892=6,1
893–894=14
895–896=18
897–898=23

Non ride solus, quia risio solius oris
Nequam vel stultus reputatur omnibus horis.
Quid sis, quid fueris, quid eris semper mediteris,
Sic minus atque minus peccatis subicieris.
Si te contingat aliquid promittere sanctis,
Solve libens, ne te feriat vindicta tonantis.
Usuratorum, predonum, presbiterorum,
Castigatorum, monachorum, canonicorum
Natam vel viduam ne ducas, hiis quia dantur
Res male quesite, que iustis annichilantur.
Si secretarum seriem vis noscere rerum,
Ebrius, insipius, pueri dicunt tibi verum.
Quere, recordare, retine, lege sepe relecta:
Sic omnes claves tibi dat sapiencia recta.
Si tibi sit servus, hunc sub pede semper habeto,
Ne nimis elatus moveat tibi dampna quieto.
In propriis rebus laus est si largus haberis;
Dedecus alterius res large dando mereris.
A fumo, stillante domo, nequam muliere
Te remove; tria namque solent hec sepe nocere. Vel sic:
Hec remove tria, namque solent hic sepe nocere.
Quidquid agas, non obicias tua munera cuiquam.
Si peregre pergas, numquam te iunge duobus;
(f. 78r) Disparibus bobus numquam trahitur bene currus.
Assumat gladium quicumque lupo sociatur,
Sumat consilium cui perfidus associatur.
Hospitibus letum debes ostendere vultum;
Vultus enim letus laudis duplicat tibi cultum.
Irritare canem noli dormire volentem
Nec moveas iram per tempora longa latentem.
Impropria speras fora dum petis + ire + crumena,
Fallitur ad fora, cui bursa spes est aliena.
Nil super hoste tuo tua lingua minando loquatur,
Hostem namque suum munit quicumque minatur.
Est tibi summus honor cito solvere; solve libenter!
Sic crederis emens vendens vivesque decenter.
In messem alterius nolito mittere falcem

928 pro
929 petis] petēs

899–900=26
901–904=60–61
905–908=63
909–910=66
911–912=98
913–914=103
915–916=32
917–918=35

930 *l.* spes est bursa?
935 falsem

919=*Variante zu* 917 (*nicht bei* Schroeder)
920=36,1
921–922=45
923–924 – *fehlt bei* Schroeder; *steht z. B. im* »Facetus«clm. 4146, f. 8v
925–928=79–80
929–934=82–84
935–936=86

Inque thorum caveas alienum mittere calcem.
Si tibi quis loquitur, in vultum cerne loquentis
Et sua verba tue secrete insere menti.
Si par vel melior fuerit tibi forte loqutus,
Donec finierit sua verba, sile quasi mutus.
Hec fugias: fastum, talum, lupamque, tabernam,
Si decus vel vitam tibi queris habere supernam.
Rem de qua loqueris digito monstrare caveto
Nec ⟨dum⟩ sermo super ovibus sit ovile videto.
Pro modico tibi non est offendendus amicus:
Nullus amiciciam contempnit, ni sit iniquus.
Cum sis in mensa, primum de paupere pensa:
Tunc bene prandetur, cum Christus presens habetur.
Inter sermones caveas, ne multa loquaris
Alterius, prudens sic aliis esse probaris.
Sepe nocet qui multa docet, quia vix retinentur;
Excoquitur quidquid capitur, dum pauca docentur.
Inque domo rufi numquam facias tibi pausam,
Namque malignandi gerit in se denique causam.
Hoc eciam caveas, ne quis fiat tuus hospes
(f. 78v) Qui curvum nasum gerit, ut vivas bene sospes.
Ille placet quicumque tacet maiore loquente;
Stultus erit qui protulerit sua verba repente.
Intus si domina dominusve tuus moveatur,
Dum cadit ira, nichil ad eos tua lingua loquatur.
Coniugium, monachale iugum, crux: inspiciantur
Hec in mente prius a te quam suscipiantur.
Si vis mundare nasum vel forte screare,
Flecma procul iacias, ne cuiquam nausea fiat.
Sunt tria que vere Salomoni displicuere:
Dis mendax fatuusque senex pauperque superbus.
In mundo tria sunt que sunt gratissima vite:
Uxor casta, bonus socius, sincerus amicus.
In mundo duo sunt que nil abscondita prosunt:
Fossus humi census, clausus sub pectore sensus.

937 *l.* loquenti? – nota *in marg.*
943–44 nota *in marg.*
953 pausam] pensam

953–55 nota *in marg.*
962 suspiciantur
964 Elecma – iaceas

937–938=88
939–940=92
941–942=95
943–944=51
945–946=125
947–948=135
949–950=142
951–952 – *nicht bei* Schroeder; *im* »Facetus« clm. 4146, f. 9v

953–954=73
955–956=158
957–958=154
959–960=114
961–962=134
963–964=138
965–966 – *sehr beliebt, nicht im* »Facetus«. *Vgl.* T 2032 f.
967–970=160–161

Cyphos tu mense vacuos dimittere noli,
Ne potum poscat qui te viciare laborat.

Novus Facetus

Ocia nullus amet, nisi sint coniuncta labori,
  Nam nimia requie mortificatur homo.
Iudex vel medicus, doctor vel scriba, poeta
  In teneris annis discat amare libros.
  Qui non est cunctis, pluribus aptus erit.
Tempore felici multi numerantur amici,
  Nubila si fuerint tempora, solus eris.

Antiquus contemptus mundi scilicet Cartula nostra etc. Beatus Bernardus est auctor istius libri

Nunc locus est flendi, locus est peccata luendi:
Postea gaudebunt qui nunc sua crimina flebunt.
Dampna fleo rerum, sed plus fleo dampna dierum:
Quisque potest rebus succurrere, nemo diebus.
Amplius in rebus noli sperare caducis,
Sed tua mens cupiat eterne gaudia lucis.
Nemo potest fari nec cernere nec meditari
(f. 79r) Gaudia iustorum necnon tormenta malorum;
Isti gaudebunt, illi sine fine dolebunt.
Qui bona negligit et mala diligit intrat abyssum,
Nulla potencia, nulla pecunia liberat ipsum.
Si vis salvari, semper studeas ymitari
Vitam iustorum fugiens exempla malorum.
Spiritus inde perit, corpus dum dulcia querit,
Et dum vexatur caro, spiritus alleviatur.

975 scripta

971–972= ?

»Novus Facetus« hg. von A. Morel-Fatio, Mélanges de littérature catalane. III. Le livre de courtoisie in: Romania 15 (1886) 224–235
973–974=23–24
975–976=67–68
977=94
978=393 – qui fuerit felix, multis veneratur amicis
979=394 – si miser effectus, solus ad yma ruit

982 sed] si

»Antiquus contemptus mundi scil. Cartula nostra« hg. von E. Schröder, Ein niederrheinischer »Contemptus mundi« und seine Quelle: GGN 1910, 335–374
980–981=28–29
982–983 – *nicht in der* »Cartula«, *auch nicht in der von* Schröder 340 f. *erwähnten* »*aufgeschwellten*« *Version z. B. clm.* 14062. *Sehr beliebt, vgl.* T 2054–2055
984–985=58–59
986–987=124–125
988=123
989–990=206–207
991–992=270–271
993–994=341–342

Novus contemptus mundi

Hora novissima, tempora pessima sunt: vigilemus!
Ecce minaciter imminet arbiter iste supremus.

Item novus contemptus mundi

Heu, heu, mortales homines facti pecuales,
Nil de venturis meditantes atque futuris!
Alcius ascendit quanto quis et ardua tangit,
Tanto suum lapsum graviorem denique plangit.
Si quis dampnosam cupiat vitare ruinam,
Hic celsam fugiat vitam ducatque supinam.
Pauperiem ferre tua mens sit te rogo prona,
Nam Christus ferre miseris vult celica dona.

Ex libro morum

Cum bona per mores crescant et laus et honores,
Expedit ut quedam pueris pueriliter edam.
Ad iuga maiora venies fugiendo minora.
Humanum factum numquam solet esse peractum.
Nil didicisse grave, sed nil nescire suave.
Quod satis est, absit; sed quod nimis est, procul absit;
Nam sine mensura res omnis erit nocitura.
Esse puto laudem cum laude pellere fraudem.
Si tu cenabis tarde, stomachum viciabis;
Plus nam nocturna, sed obest minus esca diurna.
Servorum servi non sunt aliud nisi servi;
Sed cleri servi domini sunt unde protervi?
(f. 79^{v}) Et sunt ipsorum domini servi monachorum;
Servi servorum sic sunt domini dominorum.
Debet honorari cuicumque cupis famulari
Ac formidari debet, reverenter amari.
Vivere si queris sine morbis, ista sequeris:
Non vinosus eris, sit cena brevis, levis eris;
Post epulas surge nec ventrem tu nimis urge
Nec nimis urinam retine, querens medicinam
Mentem fige spei, sompnum fuge meridiei.

1002 supremam

1014 nam] tamen

»Novus contemptus mundi« hg. von Th. Wright, Bernardi Morlanensis Contemptus mundi in: The Anglo-latin satirical poets II, 3–102; H. C. Hoskier, London 1929
995–996 *die Anfangsverse*

»Item novus contemptus mundi« nach clm 14703, f. 52^{v}: »De contemptu mundi Bernhardus«
997–998 = 1-2 (f. 52^{v}) – facti sunt pec.
999–1000 = 88–89 (f. 54^{v})
1001–1002 = 92–93 (f. 54^{v})
1003–1004 = 349–350 (f. 61^{v}) – tua sit mens

»Ex libro morum« *unbestimmt*

Qui servis gratus fieri vis atque amatus,
Quis herus exosus est, illis esto perosus;
Sed quos diligere solet, illis disce placere.
Non manducando, discendo vel operando
Est assurgendum, sed in hiis rebus est residendum.
Munus quando datur, gratanter suscipiatur;
A quocumque datur, ab eo bene provideatur;
Et quodcumque datur, hoc duplum restituatur:
Iste modus dandi modus est perfectus amandi,

Ex libro qui dicitur Scolastica vita

Intima si forsan temptacio vana subintret,
  Ocia sperne, legas aut operare bonum,
Aut moneare citus quo sic certamina vincas;
  Obstes principio, postmodo victor eris.
Eloquio sapiens discreto dirige lingwam;
  Lingua licet mollis frangere dura potest.
Non des sermones, ubi non prodesse videbis,
  Nam coram porcis nil preciosa valent.
Non indiscrete sociorum crimina pandas:
  Multociens odium verba iocosa movent.
Multiplicat caros vox dulcis, mitigat hostes,
  Lingue dulcedo dura venena fugat.
Numquam thezauro tristis saciatur avarus,
  Potibus ydropicus, ariditate focus.
(f. 80^{r}) Lapsis, turbatis, pravis, dubitantibus, egris,
  Trade manum, mel, fel, consule, perfer opem.
Iratis, rudibus, provectos moribus, aptos,
  Cede locum, prosis, consule, sepe proba.
Christi corpus ave, de sancta virgine natum,
  Viva caro, deitas integra, verus homo!
Salve, vera salus, via, vita, redempcio mundi!
  Liberet a cunctis nos tua dextra malis.
Christi sangwis ave, celi sanctissime potus,
  Unda salutaris crimina nostra lavans!
Sanguis, ave, lateris Christi de vulnere sparse

1026 fieri si vis et am.
1043 indiscreta
1048 ydrorpicus

1054 viva] unici
1057 sanctissima

»Ex libro qui dicitur Scolastica vita« hg. von E. Franceschini, Bonvicini de Ripa »Vita scolastica«, Padua 1943
1035–1038 = 35–38
1039–1040 = 49–50
1041–1042 = 61–62
1043–1044 = 77–78
1045–1046 = 81–82
1047–1048 = 209–210
1049–1052 = 279–282
1053–1056 = 401–404
1057–1060 = 407–410

In cruce pendentis, unda salubris, ave!
Detur hyemps, estas, autumpnus, verque labori:
Perdita restitui tempora nulla valent.
Sepe docens alios melius possessa tenebis;
Artem distribuas, plus erit aucta tibi.
Inter vicinos resonent bona cantica de te;
Hii prodesse valent hiique nocere tibi.
Ad fora stultus yens stultus remeabit et inde;
Post non penituit qui fuit ante cavens.
Omne quod est nimium tedia ferre solet.

Ex libello de corpore Christi

Omnibus in factis peragendis sive peractis
Debet preponi Deus humane racioni.

Alexander Magnus

Non eget exterius qui moribus intus habundat;
Nobilitas sola est animum que moribus ornat.
Si lis inciderit te iudice, dirige libram
Iudicii, nec flectat amor nec munera palpent
Nec moveat stabilem persone accepcio mentem:
Muneris arguitur accepti censor iniquus.
Vindictam differ, donec pertranseat ira,
Nec meminisse velis odii post verbera [si sint].
(f. 80v) Verus amor, miserum qui non fastidit amicum.
Tam firmum nichil est, cui non metus esse ruine
Possit ab invalido. Quis non, dum navigat orbem,
Debeat occursum mortisque timere procellam?
Quid tibi diviciis opus est, que semper avaris
Esuriem pariunt? quanto tibi plura parasti,
Tanto plura petis, et habendis acrius ardes.

1060 unde
1066 Hiis – hiique] hii qui
1068 cavens] omnes
1079 si sint] *vgl. I, 73*

1061–1062=725–726
1063–1064=759–760
1065–1066=855–856
1067–1068=923–924
1069=932

»Ex libello de corpore Christi« = das Eucharistiegedicht des Petrus Pictor: Migne PL 207, 1135–1154
1070–1071 *die beiden ersten Verse*

1083 Deberent
1084 que] qui
1085 pariunt] paruit

»Alexander Magnus« hg. von F.A.W. Mueldener, M. Philippi Gualtheri ab Insulis dicti de Castellione »Alexandreis« Leipzig 1863
1072–1077=I,103–108
1078=I,181
1079=I,182 – si sint T, si sic (183 vixeris, eternum extendes in secula nomen), *vgl.* I,66
1080=VI,240
1081–1083=VIII,401–403
1084–1086=VIII,428–430

O felix mortale genus, si semper haberet
Eternum pre mente bonum finemque timeret,
Qui tam nobilibus media quam plebe creatis
Improvisus adest anime discrimine magno.

Bernardus palpanista

Carius est carum, si pregustatur amarum.
Verbis est stultum domini confundere vultum.
Niti mactare dominos est litus arare.
Anxietas et honor sunt se comitancia iure;
Si delectat honos, fer onus, fer acumina cure!
Grande licet sit onus, leve fit, si sponte subitur.
Qui scit adulari, solet alta sede locari,
Sed cito dampnari, ceperit cum notificari.

Ex libro qui dicitur Filius

Ludum quando vides melius, dilecte, valere,
Illum formides subito, tibi consulo vere.
Cum dico multa stulto, sibi sunt quasi stulta;
Sed tenet in mente sapiens bona queque repente.
Fraus fraudem pregnat, dolus et detractio regnat,
Ius detruncatur, falsum super alta locatur.
Fallerenon quere, si laudem queris habere;
Qui fallit mille, de solo fallitur ille.
Ille tibi non est pro certo fidus amicus,
Qui loquitur mala post tua terga, sed est inimicus.
Sepe solent plures producere verba benigna;
(f. 81r) Talia non cures, quia sunt quandoque maligna.
Plures exterius apparent esse benigni,
Qui sunt interius fallaces atque maligni.
Fallit sepe magis, qui creditur esse benignus,
Quam faciat talis, qui noscitur esse malignus.

1089 tam] cum
Nach 1090: Bernardus papanista

1087–1090=X,433–436

»Bernardus Palpanista« hg. von Ch. Daumins Bernardi Geystensis »Palponista« Cygneae 1660
1091=I,19
1092=I,393
1093=I,401
1094–1095=II,23–24
1096=II,48
1097–1098 – *fehlt im Druck von* Daum *und im* clm 237

1113–14 nota bene *in marg.*

»Ex libro qui dicitur Filius« nach Darmstadt 2327
1099–1100=65–66
1101–1102=71–72
1103=115
1104=116 – alta locatur T, astra levatur
1105=121
1106=123
1107–1112=127–132
1113–1115=135–137

Non socium tutum dicas, qui vult dare nutum.
Collum curvatur villani, quando rogatur;
Sed tunc letatur, cum verberibus saciatur.
Sepe novum vicium confert scelus inveteratum.
Si socios habeas vel amicos: ut sapienter
Vivas, pro modico non illos perde libenter.
A 'sapio' sapiens bene dicitur, ut sapienter
Intra se sapiat, quid agat de fine frequenter.

Pylatus

Letum principium finis quandoque molestus
Perturbat, ceu tranquillum mare conmovet estus.

Ovidius de lupo

Non faciunt monachum tunice vestesque cucalla,
Sed bona mens, sincera fides, cordisque medulla.

Ex doctrina rudium

Prudentis mos est varias inquirere causas,
  Ut valeat mentem certificare suam.
Stulta loqui fatuus consuevit, recta peritus;
  Convenienter eos non tenet una domus.
Opto placere bonis, pravis odiosus haberi;
  Namque solent odio semper habere bonos.
Omnibus in rebus modus est discrecio summa;
  Est modus in rebus, res facit esse bonos.

1120 illas

1116–1117=185–186
1118=202
1119=252
1120=253 – illas perde T, illos sperne
1121–1122=297–218

»Pylatus« hg. von E. du Méril, Poésies populaires latines du moyen âge, Paris 1847, 343–357
1123–1124=*S.* 345

»Ovidius de lupo« hg. von E. Voigt, Kleinere lateinische Denkmäler der Thiersage aus dem 12.–14. Jh., Straßburg 1878
1125–1126=S. 71 Schlußverse der Fassung z nach Brügge, Stadtbibl.Ms. 561

»Ex doctrina rudium« = »Liber quinque clavium s. doctrina rudium« nach den Hss. clm 4413 (A), 4409 (B), 4146 (C)
1127=140
1128=141 – mentem ... suam T A C; animum ... suum B
1129=213 – loqui T, sequi A B C Jerem. de Mont. II 3,7 *und* III 2,1
1130=214 – convenienter T B D, conveniter A non T A C, nec B
1131=273 – bonis *om.* B
1132=274
1133=291 – modus T A B; res C A (*Var.*) Jerem. de Mont. III 2,3 *u.* IV. 1,1
1134=292 – est T, et A C Jerem. de Mont. *l. c.* – bonos T A, bonas C Jerem. de Mont. – res facit esse bonos T, noscitur esse bonus A – B *hat an Stelle dieses Verses:* que semper viciis non cupit esse sua (?)

Multa sub exemplis prodest recitare magistrum,
  Multociens animos talia verba movent.

Occultus

Qui missam dicis post amplexum meretricis,
Ibis ad antra Stigis, quoniam dominum crucifigis.
(f. 81ᵛ) Ut sis inmunis, sileat tua mansio cunis.
Dicitur exinde: melior lis quam caput inde.
Pugna preelecta melior quam colla resecta.

Jocalis

Curvum se prebet, quod ad uncum crescere debet.
  Quod nova testa capit, inveterata sapit.
Si prescirentur que fata quibusve minentur,
Multa caverentur que metuenda videntur.
Si quis in inferni fovea cruciatur opaca,
Mallet in inmunda sine fine iacere cloaca.
Esto tonans verbis, maneas in verbere parcus;
Non semper feriet quodcumque minabitur arcus.
Cum moneas aliquem, noli cessare monendo:
Arbor non statim, sed sepe cadit feriendo;
Gutta cavat lapidem non vi, sed sepe cadendo.
Expuis in barbam, si membra domestica ledis;
Est avibus proprium nidos corrumpere fedis.
Cantat avis quevis sicud rostrum sibi crevit;
Turpia verba refert cui talis mos inolevit.
Parvos parva decent: pueri cito palma repletur
Et pauper modico de munere letus habetur.
Qui prodesse studet aliis se dampnificando,
Extinguendo suos alienos excitat ignes.
Dirige consilium pro tempore, dirige vestes
Opponens unde ventus et aura venit.

1146 opaca] optata

1135=329 – exemplis T A C; exemplo B – magistrum T B C, magistro 〉 -um *corr.* A
1136=330 – movent T, monent A

»Occultus« hg. von Th. Fischer, Nicolai de Bibera Occulti Erfordensis *»Carmen satiricum«* in: Geschichtsquellen der Provinz Sachsen I, Halle 1870
1137–1139=1287–1289
1140–1141=2092–2093

»Jocalis« hg. von P. Lehmann, Mitteilungen aus Handschriften V (BayerSb 1938, 4) 59–92
1142–1143=7–8
1144=22
1145=23 – que metuenda T, que non metuenda
1146–1147=24–25
1148–1149=34–35
1150–1152=61–63
1153–1156=70–73
1157–1160=76–77
1157–1158=76–77
1159–1160=86–87
1161=122 – vestes T V, vestem
1162–1164=123–125

Dicitur incautus qui vult preponere solus.
Qualis erat mulier, tale coquebat olus.
Expedit ut verbum non incaute referamus:
Sepius assistunt prope, quos procul esse putamus.
Aures silve, oculos campi dicuntur habere;
Unde loqui caute decet aut omnino tacere.
Campus habet visum, nemus aurem, fabula risum.
Qui quod vult dicit, quod non vult sepius audit,
(f. 82r) Et mala verba malum provocant alloquium.
Consilio pollet cui vim natura negavit;
Sic cornix undam lapides iaciendo levavit.
Expedit antiquos calles teneas et amicos;
Res incauta satis est affectus novitatis.
Emptus equus modico modicam facit esse dietam;
Sepe facit mentem preciosior empcio letam.
Si quis habet hostes tres, uni concilietur,
Alteri det treugas, sic tercius exsuperetur.
Dum sum perplexus ad duo malaque nexus,
Ut vitem peius, positivum labor in eius.
Olla luit, si petra ruit vel si ruit olla.
Cede canis metuit leo, vicini domus ardens
Te moneat; efficiunt aliena pericula cautum.
Quod modo nescitur, posthac fortasse scietur;
Sub nive quod tegitur, cum nix perit, omne videtur.
Non est venator omnis qui cornua sufflat:
Pastores eciam cornua flare solent.
Si quem barbatum faceret sua barba beatum,
In toto circo non esset sanctior hirco.
Omni spiritui seu lingue credere noli.
Nemo sibi multos promittat adhuc puer annos:
Quot fora terga boum, tot habent pelles vitulorum.
Quadrupes in plano quandoque cadit pede sano;
Non mirare, bipes, si labitur ergo tibi pes.
'Si bonus est unus, bonus est et quisque luporum'
Emptori cuidam sic venditor inquit eorum.

1179 dat
1184 monent
1187 nota *in marg.*
1195 *l.* egro?
1197 quidam

1165=128 – proferamus V, referatur We
1166=129 – assistunt T, existunt
1167–1168=130–131
1169=131a – *nur in* T
1170–1171=139–140
1172–1173=143–144
1174–1177=149–152
1178–1179=157–158
1180=167
1181=168 – positivum-eius T, littera sacra docet V
1182–1184=172–174
1185–1186=187–188
1187–1189=197–199
1190=200 – in toto T, in mundi V Lehmann, non toto mundi B
1191=204
1192–1196=214–218
1197=219 – cuidam (quidam Hs) T B V, credam Lehmann We

Marcius adveniet viridis, si clericus audax,
Virgo procax: malus hiis finis adesse solet.
Albus si fuerit audax rufusque fidelis
Ac humilis parvus, sit Christo gloria celis.
Raro breves humiles vidi rufosque fideles,
(f. 82v) Albos audaces, longos semper insipientes.
Commutando locum non mutant poma saporem
Nec valet innatum dediscere femina morem.
Assiduam pestem mors certa solet comitari,
Cotidie miseris raro poterit revelari.
Nocte rubens celum cras indicat esse serenum;
Quando rubet mane, tunc tempus adest pluviale.
Non cocus ex cultro longo nec virgo notatur
Dependente coma nec credulitate probatur.
Apparente nova luna dinoscitur aura:
Pallida luna pluit, rubicunda flat, alba serenat.
Ardea sublime volitans, spargens caput unda
Cornix, sub nubem sol sero means notat ymbrem.
Si vultum pensas, est crudelitas resupina;
Pelle sub agnina latet mens sepe lupina.
Cornix mater ait pullo: 'si forte lapillum
Quisquam tollit homo, fugias velocius illum!'
Non opus est taxare forum, taxantur ibidem
Omnia; qui sapiens venit hinc, stultus redit istinc.
Non nimis attolle pueri ieiunia, sepe
Angelus ex puero fit sathan in senio.
Ex verbis fatuos, asinos cognosce per aures:
Intus que latitant, exteriora probant.
Qui se non noscant vicini, iurgia poscant;
Tunc sibi dicetur qualis quantusque tenetur.
Non inflammeris, si frustra forte graveris;
Nam plus victor eris, si cum racione loqueris.
Velox audire, verbo sis tardus et ire.

1211 *Daneben* vel sic: nec clericus ampla corona
1217 latēt
1221 hic – istic
1224 per aures] parantes
1228 forte *om.*

1198–1201=220–223
1202=223a – *nur in* T
1203=224a – *nur in* T
1204–1207=236–239
1208–1209=246–247
1210=195 – notatur T V, probatur B We Lehmann
1211=196
1212=248
1213=249 – luna T, sepe B
1214=250 – spargens T V, mergens B Lehmann
1215–1216=251–252
1217=253 – latet T, latitat
1218–1219=254–255
1220–1221=262–263
1222=264 – at(t)olle T V, extolle
1223=265
1224–1225=270–271
1226=272 – *om.* B
1227=273 – *om.* B
1228–1229=274–275
1230=278 – *om.* B

Non incandescas, sed respondendo tepescas.
Vincere quando nequit sapiens pro tempore cedit,
Nam male pugnavit qui flens a lite recedit.
Sepe cadit quercus que ventis acta resistit,
(f. 83r) Que vento cessit virgula flexa manet.
Pulmentum fusum numquam plenum revocatur,
Quodque redire nequit pro tempore dissimulatur.
Solamen miseros fovet exilium pacientes,
Maxima virtutum semper paciencia virtus.
Ille natat leviter cui mentum sustinet alter;
Multorum manibus alleviatur onus.
Quisquis onus portat oneris sentit gravitatem,
Et quem non urget pondus reputat levitatem.
Qui spernat munus non est in milibus unus;
Extinguit munus discreti iudicis iram.
Plus scelus augetur, quo peccans maior habetur,
Et crescente mora fiunt mala deteriora.
Exiguum munus nemo contempnit amicus;
Dat pira, dat poma, qui non habet altera dona.
Sunt absurda tria: diplosa pedissequa, princeps
Histrio vel scurra, sic religio simulata.
Mota magis redolent unguentaque grana synapis,
Tuque docens alios amplius inde sapis.
Mota magis sentina nocet; sic lis iterata
Que iam desierat maiorem provocat iram.
Contempnens missum mittentem spernit in ipso
Et mittentis honor extat reverencia missi.
Exilio longo vel longi tempore belli
Angustaque domo sepe probatur homo.
Quid valet optare, quid inania fundere verba?
Non in velle canum, quod equi moriantur in arvo.
Dum procumbit equus, partem querit canis omnis;
Quilibet hunc ledit, a quo fortuna recedit.

1234 quarcus – acto
1238 Solamur
1240 notat
1244 milibus] nubibus
1251 scurro sit.
1252 Mola – redolet ungentoque grano synopis
1254 Nota – sit.

1231=279
1232–1235=289–292
1236–1237=302–303
1238–1239=310–311
1240–1243=313–316
1244=319
1245=320 – *om.* B
1246–1247=329–330
1248=335 – contempnat B V We Lehmann – amici B V We Lehmann
1249=336
1250–1251=341–342
1252–1253=345–346
1254–1255=343–344
1256–1259=349–352
1260=355
1261=356 – quod T, quot B We Lehmann, ut V – arvo T, auro V, anno B We Lehmann
1262–1263=359–360

Prodigus esse cave vel avarus, sis rogo largus,
Sis et in ede tua centeni luminis Argus.
Qui vult optatum, debet dimittere gratum;
(f. 83v) Non linquens carum pro caro gustabit amarum.
Omni poscenti saltim compassio detur,
Quilibet hac alii nature lege tenetur.
Addat corrigiam quisquis dat calciamenta,
Tarda manus donis perdat ne suscipienda.
Ulna porrecta minus est bene palma retenta.
Laxa manus pateat danti, sed clausa petenti:
Ut danti detur divina lege docetur.
Portatur leviter quod portat quisque libenter.
Gratis quando datur equus, os non inspiciatur;
Non contempnatur, si morbidus esse putatur.
Hospitis in mensa vultum, non fercula pensa,
Non mense cultum, sed dantis respice vultum.
Quamvis in tenui mensa tenuique dieta,
Mens hominis solet esse magis proprio lare leta.
Lar proprius licet exiguus calet et valet aurum
Et proprius panis magis extat cuique suavis.
Dum bibitur vinum, cum luditur ante caminum,
Tunc veniunt risus, stultis est hic paradysus.
Quando perurgetur quis, caute munera tradit;
Unctus si fuerit currus, sine murmure vadit.
Qui cito dat, bis dat, nescit dare, qui dare tardat.
Qui cito dat, gratum bis facit esse datum.
Equaris miseris, nisi quid des premediteris;
Tandem calvus eris, crinenti si spolieris.
Vina bibat mane cerebrumque reformet inane,
Quem perfudit heri copia multa meri.
Principiis obsta, sero medicina paratur.

1267 linques.
1269 hoc
1271 ne] ire
1285 stultus – paraidysus
1291 crinēti
1292 Vinum – crebrumque
1293 perfundit

1264–1265=363–364
1266=380
1267=381 – non T, et – gustabit T We, gustet B Lehmann, linquet V
1268–1269=382–383
1270=389 – quisquis T, quisque V, si quis B We Lehmann
1271=390 *om.* V – calciamentum We
1272=391 – retenta T V, retecta B Lehmann
1273=392 – larga B
1274=393
1275=394 – *om.* B
1276=399
1277=400 – non T V We, nec B Lehmann
1278=403 – vultum] faciem We
1279=404 – respice T, collige B
1280–1282=409–411
1283=412 – cuique T, melle We
1284–1285=413–414
1286=428 – perurgetur T V, perungetur B Lehmann
1287–1288=429–430
1289=431 – *om.* V
1290=434 – quid T, cur B
1291=435 – crinete T (?), cervicem B Lehmann, cernicim V
1292–1293=442–443
1294=468

Cum corpus longa confectum peste gravatur.
Si non frangantur pira pomaque vilificantur,
Virgoque matura, nisi nubat, erit ruitura.
Tempus adhuc veniat quod vacca caudam requirat,
Que tunc in bruma sine cauda forsitan iret.
Sepe laborato, non dicas: 'dat deus aurum':
Dat deus omne bonum, sed non per cornua thaurum.
(f. 84r) Catto stertenti non venit glirio denti;
Ergo laboranti debetur laus et habenti.
Ardea culpat aquas cum nescit ipsa natare;
Sic malefacta sua novit piger examinare.
In multis asinis non est equitatus honoris;
Sic stulti famuli domini sunt causa pudoris.
Non venit ad silvas, qui cuncta rubeta veretur,
Et qui parva timet, in magnis nullus habetur.
Audaces fortuna iuvat non omnibus horis,
Dum boni semper comes est discrecio moris.
Scit bene murilegus cuius granobata lingit;
Sic et amicicias palpo cum divite fingit.
Signat adulantem, qui falso laudat honore,
Caseus elapsus corvi cantantis ab ore.
Quid prodest asino lira? quid studii labor
  Stulto? non capiunt humida vasa picem.
Saccus percussus numquam saciatur et ignis;
Sic non proficiet bonitas impensa malignis.
Numquam saccus erit mollis de pelle canina;
Sic de ribaldo sene mens non surgit ovina.
Jurgia servorum pariunt cedes dominorum,
Tactu scintille fit sepe perustio ville.

1296 -que *om.*
1297 matura] natura
1305 Si – malefacta] mlestā
1307 *l.* dominis?
1309 nullo
1318 nota *in marg.*

1295=469 – confectum T, neglectum B
1296=476
1297=477 – ruitura T We, peritura B V Lehmann
1298=478 – veniet – requiret
1299=479 – que bene per brumam B
1300=482 – laborato T B, laboranti V Lehmann
1301=483
1302=488 – catto T, coco V, vulpi B We Lehmann – venit T, currit BVWeLehmann
1303=489
1304=494
1305=495 – examinare T, extenuare (V?) Lehmann, attenuare B We
1306=496
1307=497 – domino V We Lehmann
1308–1309=504–505
1310=506
1311=507 – dum T, unde
1312=512 – granobata T, granolata V, genorboda B Lehmann
1313–1314=513–514
1315=515 – *dieser und der vorhergehende Vers vertauscht* B
1316=530 – *nach* labor *setzen* addit *hinzu* B We Lehmann
1317=531
1318–1319=534–535
1320=538 – numquam T, nullus We
1321=531
1322=534
1323–1324=555–556

Sepe quod unus agit opus illud destruit alter;
Sic malus invertit hoc, quod bonus ad bona vertit.
Archa tenet carnes; mus devorat insipienter;
Ingreditur cattus, quia non minus ille libenter
Degustat carnes. sic stulti, quando minora
Dampna cavere putant, incurrunt deteriora.
Mus nequid angustum telluris inire foramen;
Quoque magis possit, annectit inepcia trabem.
Ad temptanda vada primo stulti statuuntur.
Tres sunt stulticie: dare sic quod pauper haberis,
Tantum mentiri quod falsus ubique videris,
Tantum terrere frustra quod ubique timeris;
(f. 84v) Ergo tuos actus semper caute modereris.
Interdum pueri vox est prenuncia veri
Et licet a stultis bene dicta solent retineri.
Desidia medici vis serpit vulneris alti
Rimosamque malus lignifaber construit edem.
Talem talis habet aqua spumam flammaque fumum;
  Qualis erat mulier, tale coquebat olus.
Dans causam dampni dampnum fecisse videtur;
Unde malum quod contigerit merito pacietur.
Dampna referre vales, quando te dispare misces;
In tali tales capiuntur flumine pisces.
Assumat gladium quicumque lupo sociatur,
Sumat consilium cui perfidus associatur.
Oscula raro capit qui celso compatre gaudet;
Caucius ergo sapit simili qui compatre plaudet.
Dampna reportabit cattulus, qui cum cane ludit;
Nam fragilem sepe robustus ad infima trudit.
Si quis amas sepes, propriando cave tibi vepres!

1324 quod est unus
1331 quodque poscit
1338 a] cum
1339 Desidea
1350 qui] que

1325=557 – invertit T, evertit B
1326–1327=558–559
1328=560 – quandoque V
1329=561 – putant T, volunt V
1330–1331=562–563
1332=580
1333–1334=582–583
1335=584 – *om.* V – frustra quod ubique T, quod frustra cuique B Lehmann
1336=585
1337=592
1339=596
1340=597 – vermosamque V – construit T, exstruit B, extrahit V
1341=598
1342=599 – *om.* B – qualis T We, talis V Lehmann
1343–1344=602–603
1345=604 – vales T, potes V – quando te T V, si te cum B Lehmann
1346–1347=605–606
1348=607 – *om.* B – cui T We Lehmann, qui V – perfidus T Lehmann, perfidus V, providus We – associatur T V, insidiatur We Lehmann
1349=610 – qui celso T, celo qui B, zelo qui V Lehmann
1350=611 *om.* B. – compatre T V, compare Lehmann – plaudet T V (*Var.*), gaudet V Lehmann
1351–1352=612–613
1353=624 – quisque amat B – veprem B

Mus, serpens, ignis reddunt mala sepe benignis.
Te quandoque feris, qui muscam tangere queris;
Ergo quisquis eris capiens forsan capieris.
Qui fodiunt foveam, propriam sensere ruinam.
Que sunt certa tene, que sunt incerta relinque!
Credit inesse capre vicium quod scit caper in se.
Peccati veteris et facti culpa prioris
Sepius esse solet augmentum posterioris.
Cum tibi prebetur porcellus, promptificetur
Saccus ut intretur, quia magnus ineptus habetur;
Nam quod differtur auferri sepe videtur.
Oblato vino vas promptum decet haberi;
Non bene subtrahitur candenti malleus eri.
Cum peregrinari contingit sive vagari,
Quisque scit egressum, sed non est scire regressum.
Multa stupenda vident, qui per loca multa vagantur,
(f. 85r) Illis ignota, qui semper in ede morantur.
Nemo diu stare poterit solo pede; quare
Fautores esse plures est cuique necesse.
Pauperis est muris gaudere foramine solo;
Rimis vel trinis miser est mus absque cavernis.
Quid confert oculus, a quo res nulla videtur?
Quid prodest socius, quo fructus nullus habetur?
Verus amicus erit, qui me plus quam mea querit;
Qui mea plus querit, falsus amicus erit.
Ille fidelis erit verusque probatur amicus,
Quem neque pauperies nec mors nec vincula terrent.
Nil valet assatum, de quo nil pingue resultat;
Ergo probandus erit homo, qui cum sorte simul stat.
Ut cum plebe frequens sit princeps, estimo vanum:
Quod rarum, carum; vilescit cotidianum.

1359 sit
1368 quisque] quisquis
1375 oculis
1376 a quo
1379 -que] qui

1354=625
1355–1356=693–614
1357=698
1358=727 – tene T, quere V
1359=734 – scit T V, habet B We Lehmann
1360=751
1361=752 – solent venientis causa pudoris B
1362=759 – cum tibi T, quando B
1363=760
1364=761 – nam quod T, res que We
1365=762 – decet T; debet *Druckfehler bei* Lehmann?
1366=763
1367=768 – cum T V, dum B Lehmann – contigerit V
1368=769
1369–1370=784–785
1371–1372=798–799
1373=801
1374=802 – binis vel ternis B V Lehmann
1375–1378=806–809
1379=810 – verusque T, fidusque We
1380=811
1381=812 – Nil T, Non We
1382=813 – »Jocalis« 818–922 *om.* V: *vgl. die große Lücke in* T 813–925
1383–1384=925–926

Allicit affectum dominorum risus honestus,
Commendant mores verba iocosa bonos.

Petrus de Riga in Aurora sua

Nil homini melius, quam si divina legendo
Figat ibi vitam, quo sibi vita venit.
Lectio iugis alit virtutes, lucida reddit
Intima, declinat noxia, vana fugat.
Ocia quippe nocent anime, prodest labor illi;
Hec mala cuncta movent, hic bona cuncta parit.
Est via lata malis, semita stricta bonis.
Impietas regnat plurima, rara fides.
'Cras' pravi cantant, dum se convertere tardant;
Sed tales tollit sepe suprema dies.
Porro boni cantant 'hodie', quia tempore nullo
Currere desistunt ad sacra iussa dei.
Ut sancti tradunt, annis decies quater ante
Iudicium fugiet arcus et exul erit.
Qui de sole nitet Deus infert nubibus arcum,
Ne rursus pereat fluctibus omnis homo.
(f. 85v) Vir, mulier, serpens, debita quisque luit:
Terre cultura vir, partu femina, serpens
Pectore punitur, cui datur esca cinis.
Si contemplari celestis culmina vite
Non potes, activam dilige: salvus eris.
Gaudia post mortem iustum perfecta sequuntur,
Nunc malus exultans fit sine fine miser.
Olim maior erat Judeus, qui modo servit,
Gentilisque minor, qui dominatur ei.
Si gustare velis nectar celeste, laboris

1400 artus
1393 vita
1395 dum] de
1399 tardunt
1401 infert] inst'
1410 erat *om.*
1414 De decem preceptis moralibus *in marg.*

1385=927 – affectus B Lehmann
1386=928 – *hier schließt* V; *vgl. die Bemerkung nach* 1382

»Petrus de Riga in Aurora sua«, hg. vo P. E. Beichner, Aurora. Petri Rigae biblia versificata. I/II. Notre Dame 1965 (Publications in Mediaeval Studies, The Univ. of Notre Dame 19)
1387–1388=Preface V, 41–42 (»De utilitate legendi«)
1389–1390=l. c. 59–60
1391–1392=Liber Genesis 271–272 (»De paradiso«)
1393=l. c. 614 (»De diluvio«)
1394=l. c. 616
1395–1398=l. c. 631–634
1399–1402=l. c. 653–656
1403–1405=l. c. 354–356 (»De lapsu protoplastorum«)
1406–1407=l. c. 833–834 (»De subversione Sodomorum«)
1408–1409=l. c. 893–894 (»De Rebecca«)
1410–1411=l. c. 901–902 (»De ortu Esau et Jacob«)
1412–1413= l. c. 969–970 (»De Rachele et Lia«)

Activi prius est mirra bibenda tibi.
Sperne deos, fugito periuria, sabbata serva,
Sit tibi patris honor, sit tibi matris amor!
Non sis occisor, mechus, fur, testis iniquus,
Vicinique thorum resque caveto suas!
Nunc nos a viciis mundanis sepe retardat
Corporis anxietas, dampna, flagella, fames.
Sub grossa lana linum subtile tenetur:
Simplicitas vultus corda dolosa tegit.
Canicies eciam mentiri novit et albam
Non semper retinet alba senecta fidem.
Ore docent; sed quid, cum vite lingua repugnat?
Verbis frondescunt, sed non est fructus in actu.
Ore pluunt aliis, sunt sine rore sibi.
Cum doceant alios, se non hortantur; ad instar
Candele spargunt in sua dampna iubar.
Proficiunt aliis deficiuntque sibi.
Vis tibi depingi breviter premissa? sequuntur
Utres seu ventres, dolia sive dolos;
Curant non aras, sed aras; non vera, sed era;
Non equum, sed equos; non inopes, sed opes;
Libras, non libros relegunt parentque monetis,
Plus in salmone quam Salomone legunt.
Hebream redolet Mathei pagina lingwam,
(f. 86^r) In greco reliqui tres studuere loqui.
Cur sacra virgo viro sit desponsata? Legenti
Causarum racio fit manifesta trium:
Ne plebs infamet gravidam partusque puelle,
Ut lateat sathanam virque ministret ei.
O pater alme, tuum nomen sit sanctificatum

1433 equum] era
1434 monentis

1442 Nota Pater noster *in marg.*

1414–1417 = Liber Exodus 377–380 (»De datione legis«)
1414 *Sehr beliebt, z. B. im* »Jocalis« *als Schluß,* Klosterneuburg Stiftsbibl. 788 (13–14. Jh.) f. 177^v (H. Walther in: Zblf Biblwes 49,337); *mit den beiden ersten Versen in der Form:* Unum cole (*oder* crede) deum nec iures vana per ipsum, Sabbata sanctifices, habeas in honore parentes *z. B.* clm 4409 f. 10^r Paris lat. 14593, f. 227, *vgl.* Hauréau, Notices et extr. III,76.
1418–1419 = f. 58^r,28–29 (*aus der Balaamgeschichte* Num 22) Nunc T, Nam *(Zusammenhang!)*
1420–1421 = Liber Deuteronomii 89–90 (»Non indues vestem lana et lino contextam«)
1422–1423 = Liber Danielis 543–544 (»Daniel revocat populum ad indicium presbiterorum«)
1424 = l. c. 555
1425–1426 = l. c. 557–558
1427–1428 = l. c. 561–562
1429–1433 = l. c. 564–568
1434 = l. c. 571
1435 = l. c. 574
1436–1437 = Evangelium (des Aegidius Parisiensis), Prolog 25–26
1438–1441 = Evangelium 179–182 (»Ingressus angelus ad Mariam dixit ‚Ave Maria'«)
1442–1448 = l. c. 1223–1229 (»Pater noster cum septem petitionibus«), *oft gesondert überliefert, z. B.* Berlin theol. fol. 178 (Rose Nr. 426, S. 279), clm. 4370, f. VII^v, St. Gallen 767, p. 276

Adveniatque tuum regnum per secla beatum.
Velle tuum fiat in terris sicud in altis.
Tu panem nostrum da nobis cotidianum,
Debita tu dimitte nobis ut nos inimicis
Et ne permittas, ut nos temptacio vincat,
Sed tutela malo tua nos defendat ab omni. Amen.

Antiquus Cornutus

Qui calus in praxi simul est et pisticus hemo
Illius oda placet et recte theologizat.

§ Nota. *Calon* grece id est bonum latine, inde calus adiectivum id est bonus. *Praxis* grece id est operacio latine, sed hic sumitur more latino et est feminini generis et tercie declinacionis. *Pistin* grece id est fides latine, inde *pisticus, a, um,* id est fidelis. *Hemus, -mi,* id est sermo. § Nota: Hic vilipendit predicatores falsos et commendat iustos et veros predicatores dicens: quicumque est bonus in operacionibus et eciam fidelis in sermone. *Illius oda* id est illius cantus placet michi et iste recte predicat verbum Dei.

1451 Qui multis duliam promittit heris placituram,
Pseudolus alterius non extat assecla verus.

Qui multis etc. Hic reprendit mendaces dicens: Ille non est verus servus sed falsus, qui multis promittit suum placitum servicium. *Dulia, -lie,* id est servitus pseudolus, id est falsus servus. *Herus,* id est dominus. *Placitura* potest hic teneri nominatim vel participialiter.

1453 Inter pigmeos regnat gnanus, strabo luscos,
Loripes extalos, inter cecos monotalmus.

Inter pigmeos etc. Hic reprendit illos, qui volunt esse meliores, quam sint dicens, quod gnanus regnat inter pigmeos, quia videtur sibi, quod sit melior ipsis; strabo regnat inter cecos. *Gnanus* ein getwerg, et dicitur a nascor et dicitur gnanus quasi in natura unus, quia pauci in mundo sunt. *Pigmei* dicuntur homines valde parvi, ad quantitatem unius ulne et tercio anno crescunt ad perfectam quantitatem et incipiunt parere, in septimo anno statim senescunt et moriuntur et dicuntur secundum fabulas habere pugnam contra grues. *Strabo, -onis* est iste homo, qui videt in altum. *Luscus* est homo modicum

1446 tu *om.* – ut] et
1449 *Glossen über den einzelnen Worten:* Qui] semper homo – calus] .i. bonus – praxi] operacione – pisticus] fidelis – hemo] .i. in sermone.
1450 *Glossen:* Illius] semper hominis – oda] .i. cantus – recte] veraciter – theologizat] .i. sermonizat
1451 *Glossen:* multis] .i. duobus – duliam] servicium – heris] dominis – placituram] .i. placabile servicium
1452 *Glossen:* Pseudolus] falsus et mendax – alterius] hominis – extat] est – assecla] servus – verus] bonus
1453 *Glossen:* pigmeos] homines – gnanus] .i. parvus homo – strabo] homo curve respiciens – luscos] homines modicum videntes

»Antiquus Cornutus« hg. von E. Habel, Der deutsche Cornutus I. Der Cornutus des Johannes de Garlandia, Berlin 1908

1449–1450 = 2
1451–1452 = 12
1453–1454 = 15

visum habens et dicitur a luceo, -ces quasi carens luce. hic et hec *loripes, -edis* est homo habens pedem debilem et cum ligno ligatum. *Extalus, -li* est homo nullum pedem habens vel talum quasi extalum. *Monotalmus* est homo habens unum oculum.

1455 Cironomon mensis, lectis intendit aliptes,
Dumetis auceps latet et siccarius antris.

Cironomon etc.: Hic reprendit quatuor genera hominum scilicet ioculatores, medicos et aucupes et latrones dicens: Ioculator intendit mense dominorum ludendo ante ipsam non causa sui sed causa pecunie; medicus intendit infirmis propter pecuniam etc.

1457 Pusio reumaticus, pullus lappatus et hirtus
Hinnulus heroi numquam spernantur herili.

Pusio reumaticus etc.: dicit, quod nobiles non debent spernere iuvenes pueros propter reuma vel scabiem, iuvenes equos plenos lappis vel lappis circumdatos et cervos crinosos. Ex hiis elicitur, quod licet aliqua res in principio sit tediosa, propter hoc non debet sperni quia in futuro potest fieri utilis.

1459 Hernia prava proco, spurcum genus et vola cassa,
Polipus et rini malus et glauconia talmi.

§ *Hernia* etc.: Hic reprehendit luxuriosos ponendo quinque impedimenta, que luxuriosum impediunt, ne placeat mulieribus dicens: Hernia est prava proco, et purcum genus, cassa vola, polipus rini et (f. 87^r) glauconia talmi, ista displiciunt mulieribus.

1461 Archimandrita sit celebs eusebiusque
Et crisis corde sit eique bolismus in ore.

§ *Archimandrita* etc.: Hic ostendit, qualiter prelatus debet se habere circa suos subditos dicens: Archimandrita sit castus, sit pius et misericors et habeat sapienciam in corde et sermonem verum in ore etc.

1454 *Glossen:* Loripes] .i. homo habens ligneum pedem
1455 Ciromon – *Glossen:* Cironomon] ioculator vel histrio – mensis] ad mensam intendit – lectis] infirmorum – intendit] .i. assidet – aliptes] medicus
1456 *Glossen:* Dumetis] .i. in parvis silvis – siccarius] .i. latro – antris]in foveis
1457 *Glossen:* Pusio] puer – reumaticus] paciens reuma vel hic capitur pro scabioso – pull. lapp.] equus plenus lappis – hirtus] crimosus (*l.* crinosus)
1458 *Glossen:* Hinnulus] cervus – heroi] .i. domino – herili] nobili
1459 *Glossen:* Hernia] infirmitas vesice – proco] petitori mulierum – spurc.] .i. spurius – vola cassa] manus vacua
1460 *Glossen:* polip.] fetor – rini] nasi vel naris – glauconia] .i. macula – talmi] oculi
1461 *Glossen:* Archim.] .i. princeps omnium et unusquisque prelatus ecclesie – celebs] .i. castus vel celestem vitam ducens – euseb.] bonus et pius
1462 -que *om.* – *Glossen:* crisis] .i. discrecio –corde] suo animo – bolismus] sentencia morum

1455–1458=7–8
1459–1460=17
1461–1462=21

1463 Ad studium sollers matura manicat hora,
Sed petit anfractum farrago discola mane.

§ *Sollers ferrago,* id est scolaris, *manicat,* id est festinat se matura hora sicud in aurora ad studium. Sed *ferrago discola,* id est inconstans scolaris, petit, id est affectat et cupit mane, id est maturo tempore, *anfractum,* id est locum obscurum et illicitum, ut possit se abstrahere a studio suo.

1465 Delubra devitat et ganio lustra subintrat,
Gillo gophum tractat, gymnasia gymnosophista.

Sentencia: fornicator fugit ecclesiam et sequitur et intrat domos meretricum. Sed rusticus respiciens currum suum semper procurat sibi corrigiam ad pellendum equos. Sed studens intendit studio suo causa discipline. § *Ganio, -onis,* id est fornicator, et derivatur a ganio, ganis quod est clamor vulpium. *Gillo, -onis* id est rusticus a ge, quod est terra, et colo, -lis quasi colens terram. *Gophus* id est corrigia. *Ginnasium* id est locus studii. *Ginna, -ae,* id est studens vel apparens. *Sophista* id est subtilis.

1467 Anticam, gazam ne cleps clepat, obstrue clatro.

§ Sentencia: Tu obstrue, id est sera, vel claude *anticam,* id est ianuam anteriorem ipsius domus; *clatro,* id est obice vel repagulo, ne *cleps,* id est fur, *clepat,* id est furetur, gazam, id est pecuniam vel thezaurum.

Alanus de planctu nature

In lacrimas risus, in luctus gaudia verto,
  In planctum plausus, in lacrimosa iocos,
Cum sua Nature video decreta silere.
Quamvis feminee speciei supplicet omnis
  Forma viri, semper huius honore minor.
Virginis in labiis cur basia tanta supersunt,
  Cum reditus in eis sumere nemo velit?
Nata patrem fratremque soror vel sponsa maritum
  Fraude necat fati preveniendo manum.
Si vitare velis venerem, loca, tempora vita:

1465 Delubro – granio
1466 gymnosophista] gymna sophista
1476 facti

»Novus Cornutus« hg. von E. H a b e l, Der deutsche Cornutus II. Der Novus Cornutus des Otto von Lüneburg, Berlin 1909
1463–1464=4
1465–1466=15
1467=II,1

»Alanus de planctu nature« hg. von Th. W r i g h t, The Anglo-latin satirical poets II, 429–522
1468–1470=p. 429,1–3
1471–1472=430,13–14
1473–1474=430,23–24
1475–1476=473,9–10
1477–1479=474,9–11

Et locus et tempus pabula donat ei.
Si tu persequeris, sequitur, fugiendo fugatur; vel:
Persequitur, si tu sequeris, fugiendo fugatur;
Si cedis, cedit; si fugis, illa fugit.
Nil habet ergo miser, cum nil se credit habere
Diviciis, dum pauperiem sua vota repensant.
Divicias non dives habet, sed habetur ab ipsis;
Non est possessor nummi, sed possidet illum
Nummus et nummis animus sepelitur avari.

Ex libro quinque clavium

Non nisi dante Deo sapiencia discitur ulla
Et sine quo nullus rite peritus erit.
Absque labore gravi vix munera magna dabuntur;
Proficit hic numquam, cui semper lecta novantur.
Mitis nobilibus, stultis tu esto superbus;
Non melius stultos perdomuisse potes.
Indiscretus homo merito reprehenditur omnis;
Omnibus in rebus modus est discrecio summa.
(f. 88r) Verum profiteor: simul omnibus opto placere;
Si nequeo, saltim opto placere bonis.

Sequitur Facetus

Officiis multis hominem natura beavit.
Qui non est cunctis, pluribus aptus erit.
Res levis est queri, sed retinere labor.

1479 vel *bei der Abschrift in v. 1481 geraten*
1480 tu *om.*
1481 illa vel fugit, *vgl. zu* 1479

1480=*Variante zum vorhergehenden Vers*
1481=474,12
1482–1483=492,1–2
1484–1486=493,8–10

»Ex libro quinque clavium« = »Liber quinque clavium s. doctrina rudium« nach clm 4413 (A), 4409 (B), 4146 (C)
1487–1488=9–10
1489=49
1490=69 – lecto semper novatur B
1491=200 – mitis T, quamvis ABC – tu T, tamen AC – 200–201 *in* B: quamvis nobilibus stultis perdomuisse potes
1492=201 – non T, nec AC
1493=289
1494=291 – modus T AB, res C A(*Var.*)

1483 dum] de – vota] voce – repensat
1491 stultus

1495=333 – profiteor T, profitior B, confiteor AC
1496=334 – saltim T, saltem ABC – opto T, glisco ABC

»Sequitur Facetus« = Novus Facetus »Moribus et vita« hg. von A. Morel-Fatio, Mélanges de litterature catalane III. Le livre de courtoisie in: Romania 15 (1886) 224–235
1497=91
1498=94
1499=424 – quaerere res brevis est, sed retinere labor; *so auch* Jerem. de Mont. II 3,12. *Wie* T *z. B.* clm 4146 f. 108r *und* clm 7678 f. 230r

Omnia mors delet, omnia morte cadunt.
Si nequeo vitare, valet differe laborem.
Improvisa magis vulnera sepe nocent.
Nil poterit iusta tucius esse fuga.

Paraclitus

Qui pascis plebes, prudenter vivere debes,
Nil fari temere, nil reprobi gerere.
Plebis doctores dent vite dulcis odores,
Sint cecis oculi, debilibus baculi.

Zozimas auctor fuit quidam monachus

Cum bene pugnabis, dum cuncta subacta putabis,
Que magis infestat vincenda superbia restat;
Que nisi vincatur, corona promissa negatur.
Qui poterit subici, non debet dicere: 'vici';
Nam quis vincatur vel vincat, fine probatur.
Premia iustorum pendent in fine laborum;
Nam scriptura sonat: 'finis, non pugna coronat.'
Vera loqui detur: transgressor iuris habetur,
Qui petit illa dari, que possunt iure negari.
Antiquum retine quem sis expertus amicum
Nec similem credas, si sapis, esse novum.
Cui male fecisti, ne te commiseris ulli.
Sit tibi precipuos servus bonus inter amicos.

1504 prudens
1506 dant
1508 dum] *l.* cum?
1509 vincendo

»Geta« des Vitalis von Blois hg. von *ed.* E. Guilhou in: Comédie I, 33 ff.
1500=182
1501=227
1502=484
1503=492

»Paraclitus« hg. von P.-W. Hoogterp, Warnerii Basiliensis Paraclitus et Synodus in: Archives d'histoire doctrinale et littéraire du moyen âge, Paris 1933, 261–429
1504–1505=575–576
1506–1507=579–580

1512 fine] sine
1516 que] qui
1518 simile
1520 Sis – precipuus

»Zozimas auctor fuit quidam monachus« = Hildeberti Cenomanensis vita beatae Mariae Aegyptiacae: Migne PL 171, 1321–1340
1508–1509=I,54–55 (1323C)
1510=I,56 (1323C)
1511–1514=I,50–53 (1323C)
1515–1516=IV,4–5 (1327A)
Das Folgende aus Abaelards Gedicht an Astralabius: B. Hauréau, Le poème adressé par Abélard à son fils Astralabe in: Notices et extr. 34,2 (1893)
1517=161–162
1518=162
1519=171
1520=173

Nil melius muliere bona, nil quam mala peius.
Gracior est humilis meretrix quam casta superba.
Artificem commendat opus, non propria lingwa.
(f. 88v) Bella gerant iuvenes, seniores consilientur.
Quid voveas, disceme prius multumque diuque;
Consilium tarde post tua vota venit.
Mendaces faciunt, ne credam vera fatenti,
Et multis iustis perfidus unus obest.
Quid, cui des, videas, ubi, quando, quomodo, quare;
Qui leviter spondet, non multum solvere curat.
Qui non dat quod amat, non accipit iste quod optat;
Ut tua cara tibi, sic mea cara michi.
Ut largus largo, sic sis et avarus avaro;
Qualis hic est aliis, sis quoque talis ei.
Si nequeas caste, ne spernas vivere caute;
In populo fama plus tibi vita nocet.
Infirmis legem positam non esse fatemur.
Armiger esse prius quam miles debuit omnis.
Plus famam quam res amittere vitat honestus.
Scit sibi, non aliis, qui nescit scita docere;
Tamquam nil scierit talis habendus erit.
Quisquis se laudat, multum sibi detrahit ipse;
Laudet se factis ore tacente suo.

Flores gramatice

Ocia dant vicia, fugiant ergo procul illa.
Ars crescit, vita decrescit, labitur hora.
Numquam vita sinit, perfectus clericus ut sit,
Ergo legas grana, que noveris utiliora.

1535 vivas spernere

1536 *l.* vita plus tibi fama?

1521=185
1522=225
1523 (=T 271) 339
1524=349
1525=357 – quid T, quod
1526=358
1527 (=T 273)=385 – fatenti T, loquenti
1528 (=T 274)=386
1529 (=T 275)=395
1530=415
1531=577 – *beliebt, vgl. z. B.* Freidank-pred. 515, We q 99 (Ba 26)
1532=578
1533=581 – et *om.*
1534=582
1535=585
1536=586 – vita plus tibi fama
1537=595
1538=659
1539=683 – honestas
1540 (T 291)=801
1541 (=T 292)=802
1542–1543=897–898

»Flores grammatice« des Ludolf von Lukau nach clm 23501 und 14692
1544=3
1545=8
1546=7
1547=9

Ex libro qui dicitur Formula discendi

Penitet atque dolet, miseret, piget et pudet, ista
Sectantur clerum, quem vulnerat ars mulierum.
Accusativos pueros dabit et genitivos
Sectantes vitam raro rectam sed iniquam.
Semper in ambiguo loquitur loycus et legentem
Ducit in errorem, modo rem point, modo tollit.
Nam fueram loycus olym magnus, modo parvus.
(f. 89r) Discessit loyca, positiva manent quoque plura;
Sunt alii loyci similes michi facti.

Lucanus

1557 Vis ius mensurat nec iura potens homo curat.
Gewalt ir recht wol meßen kan:
Wat achtet rechtes mechtig man?

Avianus

1560 Olla valet lutea procul a cuprea pharisea.
Pur erden hafen daug vil baß
Dan ein gefelschet kupffrein vaß.

Virgilius

1563 Urbes linquentur et opes, sed facta sequentur.
Burge und scacz man hie verlat,
Uns folget dort nit dan onser dayt.

Oracius

1566 Omnia fac eque quasi sit lux ultima queque.
Füge alle ding dem rechten by,
Alz iglich dag din leste sy.

»Ex libro, qui dicitur Formula discendi« hg. von A. Diehl, »Speculum grammaticae« und »Forma discendi« des Hugo Spechtshart von Reutlingen in: Mitteil. d. Ges. f. deutsche Erziehungs- und Schulgesch. 20, Berlin 1910
1548=560 – atque dolet T, et tedet
1549=561
1550=562 – accusativos – genitivos *wie* T *auch die Baseler Hs., von Diehl falsch gelesen*
1551=563 – raro T, et (?non) ars
1552=135 – loycusque legendo
1553=136 – modo rem T, nunc bene
1554=157 – magnus modo T, magnus et modo
1555=158 – positiva T, posita
1556=159 – sic et sunt loyci plures similes m. f.

1557–1617: *Einzelverse mit Übersetzungen, durchweg mittelalterliche Umbildungen und Versifizierungen antiker, biblischer und mittelalterlicher Texte*
1557–1559, *vgl.* Luc. »Phars.« 1,175
1560–1562: gefelschet *ist Übersetzungsfehler; nach den* »Interpretationes nominum Hebraicorum« *des Hieronymus wird* pharisaeus *mit* divisus *übersetzt, also:* cuprea pharisea = *ein zersprungenes kupfernes Gefäß*

Aristotiles

1569 Astris lucidius et gemmis clarius est ius.
Vil clarar ist dez rechten schin
Dan sterren noch ghesteyneze syn.

Catho

1572 Mavult Catho mori, quam derogat urbis homore.
Catho wil lieber sterbene,
Dan er der stedte unere bege.

Alexander

1575 Regnum, quod pietas solidat, non cruciat etas.
Ein riche niimmer zurgat,
Daz mit rechter miltekeyt stat.

Micheas

1578 Si peccas, diram Domini non effugis iram.
(f. 89v) Begestu sunden schanden dayt,
Gottes harter zorn dich nit vergayt.

Johannes ewangelista

1581 A sathan est natus iniusticias operatus.
Wer wirket ungerechtekeyt,
Dar ist dez dufels kynt gereyt.

Daniel

1584 Judicium certi dant libri mentis aperti.
Dez synnes bucher uffgetan
Dun ware geriecht dich verstan.

Johel

1587 In Josaphat queque disceptabit Deus eque.
Glich geriecht umb alle dayt
Wil got halten zu Jozophat.

Ysayas

1590 Ve legem, si quam pro munere tendis iniquam!
Dir wirt ein ummer werndes we,
Maches du durch gabe falsch ein e.

1578 ff. *vgl.* Mich.7,9
1581 ff. *vgl.* Joh.8,44
1584 ff. *vgl.* Dan.7,10
1587 ff. *vgl.* Joel3,2 *usw.*

Moyses

1593 Prudentem cecum munus facit et necat equum.
Gabe recht getoden kan
Und blendet manchen wysen man.

Karolus

1596 Qui populum regitis, mites sibi famine sitis!
Wer vil folkeß wil walden,
Der sal suße rede yn halden.

Ezechias

1599 Ob iusti merita prolongatur mea vita.
Gherechtekeyt nur brenget,
Daz got myn leben lenget.

(f. 90r) *Salomon*

1602 Quisque gubernator terre sit iuris amator.
Ein ieglicher landes herre dreyt
Mit herczen bilch gherechtikeyt.

Jheremias

1605 Sit via vestra bona, pietatis crebre colona.
Uwer wech sal wesen gut,
Stedis ubet mylten mut.

Jhesus in ewangelio

1608 Judicium quale dabis hic, reddam tibi tale.
Ich gebe dir geriecht dort alz eben,
Glich alz du iz hie hast gegeben.

Sanctus Petrus in epistola sua

1611 Ut perpes vita tibi sit, bona fac, mala vita!
Du gut, daz bose saltu lan,
Wiltu daz ewig leben han.

Judas

1614 Dampnant iniustum mala facta, beant bona iustum.

Sanctus Paulus

Christo si stemus, dabit hic quecumque meremus.
So wir fur Christo mußen stan,
Er gibet, waz wir verdienet han.

Prodere scit tota tua scandala compatriota.
Lant man schant man.
De sompno dulci tarde venere bubulci.

Brunellus novus ut credo

Cum superest nichil est nichiloque minus quod habemus
Cedat et est magnum quod fuit ante nichil.
Nil mea cauda fuit, dum me comitata maneret;
Maxima sed postquam desiit esse fuit.
(f. 90ᵛ) Perdere cum timeas, magnum reputare memento
Quidquid habes, modicum sit licet illud idem.
Qui vitare malum poterit nec vult manifestum,
Plangendus minus est, si male cedet ei.
Sepe solet vicio virtus velocior esse,
Prevenit et morbum cura diserta gravem.
Error posterior peijor quandoque priore
Esse solet; vereor posteriora mea.
Res facilis dictu, sed difficilis nimis actu;
Verba ruunt subito, rem mora longa trahit.
Que veniunt subito, subito quandoque recedunt;
Prospera cum duris mixta venire solent.
Parta labore gravi leviter periere, dolorem
Perpetuum domino parturiendo suo.
Fratribus et foro par est committere quidquam,
Prodere quod timeam vel latuisse velim.
Quod natura dedit non sit tibi vile, sed illud
Inter divicias amplius esse puta.
Ordine retrogrado si forsan dat rota saltum,

1615 sistemur – meremur
1621 nichioque
1626 sit licet] licet sit

»Brunellus novus ut credo« = Nigelli Speculum stultorum hg. von J. H. Mozley – R. R. Raymo, Nigel de Longchamps, Speculum stultorum, Berkeley 1960 (Univ. of California Publications, English Studies 18)
1621–1626=495–500
1627–1628=715–716
1629–1630=1056–1057

1630 pervenit – deserta
1637 perire
1640 velum

1631–1632=1151–1152
1633–1634=165–166
1635–1636=165–166
1637–1638=855–856
1639–1640=1013–1014
1641–1642=95–96
1643 *nicht bei* Nigellus; *in der Vorlage von* T?

Asperius humili nichil est, dum surgit in altum.
Velle potest medicus, sed non conferre salutem;
Gracia dei facit, ipse minister adest.
Ne perdas quod habes, quod habes tenuisse labora,
Ne veniant subito deteriora tibi.

Brunellus antiquus ut credo

Omnibus in factis et in officiis et agendis
Vir bonus et prudens se timet esse reum.
Sepius indignis pulsantur cymbala laudum,
Digni non digna sustinuere probra.
Utilis herba perit, zizania noxia crescit,
Marcescunt segetes, nascitur inde fames.
Peccandi multis occasio prodit ab uno,
Multos in facinus grande necesse trahit.
(f. 92ʳ) Simplicis est proprium similem sibi quemque putare
Et leviter falli, fallere nolle tamen.
Est siquidem falli vicium, sed fallere crimen;
Crimine, non vicio quisque carere potest.
Solius infamat mala conversacio multos,
Sola greges ovium morbida fedat ovis.
Felix, eloquio qui mandatoris obedit:
Ille revertente iudice tutus erit.
Cur foris albescit, cui cor quasi carbo nigrescit?
Sit procul a rectis alba nigredo viris!
Cur foris elucet, quem nox intrinseca cecat?
Sit procul a rectis lux tenebrosa viris!

1647 perdes
1653 harba, *vgl.* 310, 2513

1644 *beliebt, vgl.* Jocalis 887, Alani. Parab. 3,83; Freidankpred. 38; We a 120 (Ba 14); Jerem. de Mont. IV 3,2 *aus* Claudiani in Eutrop. 1,181
1645–1646=115–116
1647–1648=131–132

»Brunellus antiquus ut credo« hg. von E. Voigt, Kleinere lat. Denkmäler der Thiersage, Straßburg 1878, 81 ff.
1649–1650=171 – *nur in der Umformung* z^1 (»causis« *statt* »factis«); *in der von Voigt zugrunde gelegten Form lautet* 171: Sane concedo, licet ignorando reatum Vir bonus
1650=172
1651=221 – indignis T Voigt, indigne E – pulsatur B – laudum T D, laudis

1660 carere] tacere

1652=222
1653–1654=318,3–4 *in der Umformung* z^1 *als v. 3–4 in den hinter v. 318 der von* Voigt *zugrundegelegten Fassung*
1655–1656: *hinter* 320 *der von* Voigt *zugrundegelegten Fassung nur in* z^1 – uno T, isto (*im Zusammenhang, wo der Esel gemeint ist*)
1657–1660=357–360
1661–1662=388,5–6 *nur in* z^1
1663=395 – eloquio T z^1, alloquio AGH, colloquio E
1664=396
1665–1668=400,13–16 *nur in* z^1, *die beiden letzten Verse fehlen in der zu* z^1 *gehörenden Hs.* C

Exemplis luce, ne verba tonent sine luce.
Tunc alios culpa, cum tu fueris sine culpa!
Sint tibi iura duces et tunc reliquos bene duces;
Ceci namque ducis vitam sine dogmate ducis.
Tu princeps terre pravos cruciamine terre!
Valde Deo servis, si non parcas mala servis,
Sed male te culpas, si parcis munere culpas.
Te solum turbas, cum vis invadere turbas
Fortes, sed cede, tunc victor eris sine cede.
Stes, iudex recte, pro paupere diteque recte;
Digna tibi sedes domini datur, ut mala sedes.
Iusticie libras gere, tunc causas bene libras.
Si famulis frueris, penes hos hac lege frueris:
Tu cito qui sevis, famulis non utere sevis.
Consilio vernas tumidos non dans tibi vernas:
Hii cito sunt hostes. hinc hos fuge, non penes hos stes.
Non tibi sit talis, qui suevit ludere talis;
Ex facto certo talem furem fore certo.
Mente frequens gesta, quod rufi sunt mala gesta.
(f. 92v) Si vitas calvi, tunc servicium fuge calvi.
Pace frui qui vis, vultum curvum fuge quivis.
Qui nimium fatur, quod sit mendax ita fatur.
Cum dampno servas bibolos servos quoque servas.
Servum cum serva coeuntem non tibi serva:
Factis raro placent, quamvis te famine placent.
Hostia mane sera, quia sepe nocet sera sera.
Non predic fata, tua fac verissima fata
Ac murmur vita, placet hec Domino quia vita.
Raro tibi prodes, si pluribus abdita prodes;
Est michi de celo, quod secretum bene celo.
Crastina lux Symonis prostrabit turbine lucos;
Ut lateat nullum: tempus famis, ecce cucullum!

1674 non] nec
1683 das
1694 sera mane
1699 prostravit

»Versus ex Antigamerato« hg. von E. Habel, Der »Antigameratus« des Frowinus von Krakau in: Studien z. lat. Dichtung des Mittelalters. (Ehrengabe f. Karl Strecker) Dresden 1931, 60–83
1669=91
1670=96
1671=109 – tunc T, eis
1672=110
1673=153
1674=154 – parcis
1675=155 – sed T, tunc – te T, tu
1676–1677=160–161
1678–1680=175–177
1681–1683=185–187
1684=188 – non T, nec
1685–1690=189–194
1691=199
1692=200 - coeuntem T, *»einige Hss.«*; coeuntes
1693=201
1694=210
1695–1696=212–213
1697–1698=392–393
1699–1700 *nicht aus dem* »Antigameratus«

Tranquillus pace quisquis vult esse libenter,
Regibus et ducibus non debet adesse frequenter.
Wer mit ghemachen wolle sy,
Der sy den fursten selten by.
Quisquis se credit, cum sit stultus, sapientem,
Hunc penitus sensus asininos credo tenentem.
Wer wenet dan er wyse sy,
Dem wanet ein gauch vil nahe by.
Custos forte lupus ovium si ceperit esse,
Errat ovis, quoniam lupus ipsi querat obesse.
Wo der Wolff zu hirte wirt,
Damit sint die scaff veryrrt.
Me sensusque meos multi credunt bene nosse,
Quos minime crederem sese cognoscere posse.
Maniger wenet, er kenne mich,
Der doch nie erkannte sich.
Quamvis quis vigeat plenus virtutibus intus,
Actus ipsius commendat vix homo quintus.
(f. 91r) Nu wißet: wie wol ein man nu dut,
So had ez doch der funffte nit vergut.
Rem cupit ad presens aliquis, quam cras male curat,
Hic quia mundana modicum dilectio durat.
Hut liep und morn leit,
Daz ist der wlte unstetikeit.
Usus edax rerum seu blandicie mulierum
Et ludus: multos hec efficiunt tria stultos.
Wip, vil zern und spil
Machent dummer lute vil.
Qui propria generi maculas inferre studebit,
Intendit sceleri, quod non leviter removebit.
Sin selbes schande er meret,
Der sin geslecht uneret.
Tunc hominis fertur sapiencia tota perire,
Cum subito vehemens invasit hunc furor ire.

Nach 1700 Frydranco
1713 nosce
1714 credere
1727 wil zorn

»Versus ex Frydanco« hg. von R. Joachim, Freidanks Bescheidenheit, lat. und deutsch in: Neues Lausitz. Magazin 50 (1873) 214–334. Verszählung nach dieser Ausgabe, fehlende Verse nach H. Lemcke, Fridangi discrecio. Freidanks Bescheidenheit lat. und deutsch aus der Stettiner Hs. (o. O. u. J.) und clm 237 (saec. XV)
1701–1704=59–63; Stettin, f. 194a, 17–20
1705–1708=76–79; 194b 17–20
1709–1712=80–83; 195a 1–4
1713–1716=84–87; 195a 5–8
1717–1720=108–111; 195b 9–12
1721–1724=92–95; 195a 13-16
1725–1728=104–107; 195b 5–8
1729–1732=1480–1483; 221b 9–12
1733–1736=1492–1495; 222a 17–20

Dez mannes wicze ein ende hat,
Wan in großer zorn bestat.
Paupertas et debilitas, cibus absque valore,
Hec tria prolongant homini spacium brevis hore.
Siechtum, armut, spise, kranck,
Die machent kurcze wile lang.
In mundo mira faciunt iam nummus et era,
Mollificant dura, subvertunt omnia vera.
Phennig und silber wunder dut,
Wan ez verkeret manchen mut.
Si quis habet stultum precibus placere necesse,
Sollicitudo frequens sibi raro videtur abesse.
Wer den doren flehen muß,
Dem wirt selten sorge buß.
Quos hominum penitus iam laude carere videmus,
Hos commendare post mortem sepe solemus.
(f. 91v) Man lobet noch tode manchen man,
Der in der welt ny lob gewan.
Est plenus sensus prudenter vel bene fari;
Prolate voces numquam possunt revocari.
Mit wycze reden, daz ist syn;
Daz wort kummet nit widder yn.
Scire suum laudant eciam multi sapientes,
Credentes quod sint aliis pociora scientes.
Ez duncket mangen wysen man
Ein kunst die beste, die er kan.
Bos in quascumque terras fugiendo feratur,
Non minus a cunctis pecus illic esse probatur.
Flohe eynen ochßen durch alle lant,
Er wurde doch far ein rynt herkant.
Si quis discrete non novit vel bene fari,
Hic sileat, quod sic sapiens possit reputari.
Wer nit wol reden kan,
Der swige und sy ein selig man.
Principio soleo nullis spernere facta.
Si tamen hec fiant felice fine peracta.
Ich schelte nit, waz yman dut,
Machet er daz ende gut.
Se precedentis asinus si forte videret

1742 vera] *l.* iura?
1752 Der in] dar in, *vgl.* 310, 1653, 2513
1744 werkeret
1765–66 nota *in marg.*

1737–1740 = 1496–1499; 222b 1–4
1741–1744 = 1517–1520; 221b 13–16
1745–1748 = 1529–1532; 222a 5–8
1749–1752 = 128–131; 196a 5–8
1753–1756 = 132–135; 196a 9–12
1757–1760 = 1720–1723; 213a 13–16
1761–1764 = 375–378; 202a 5–8
1765–1768 = 463–466; 204a 13–16
1769–1772 = 500–503; 207a 17–20
1773–1776 = 524–527; *om.*

Casum, mox staret, quia talia dampna timeret.
Wo ein esel den anderen siecht
Vallen, dar enkumt er nit.
Quod sine defectu nullus queat esse probatur,
Ex hoc iam mundi status huc illuc variatur.
Ane wandel mag nyman sin,
Daz ist an aller welte schin.
Sepius ignarus speculum licet intueatur,
Ipse tamen numquam se cognovisse probatur.
(f. 93r) Wie dicke der dore in den spieghel siecht,
So erkennet er doch sich selbes nicht.
Qua plus descendit ventorum copia parte,
Illuc plus vestem prudens sibi collocat arte.
Der man sin gewant dahin keret,
Da in das weter ane veret.
Pratum commune quo queque solet fera pasci,
Cognoscuntur ibi sic parvula gramina nasci.
Welch wiese ist ghemeine,
Da wirt daz graß gerne cleyn.
Unde furate sunt, ut fertur, mage grate
Quam vinum, cuius haustus tibi detur aperte.
Verstolen waßer sußer sint
Dan offen win, des iehen die kint.
In regione sua quisquis portare meretur
Laudem, res ista venerabilis esse videtur.
Wer lob in sim lande dreyt,
Daz ist die großte wirdikeyt.
Quando furatur aliquid fur, premeditatur,
Si conprendatur, quo verbo se tueatur.
Ein iklich diep weiß vil wol,
Wie er diipstal leuken sol.
Qui solet annuere cecis, stultus reputatur,
Sicud et hic, qui cum surdo cum murmure fatur.
Wer blinden wincket, der ist ein gauch,
Und mit dauben redet, ist is auch
Plus valet exiguus piscis mensam saciare
Quam magnus, quem noscis adhuc in aquisque natare.
Ein stechel ist beßer uff dem dische
Wan in deyn wage ein großer fische.

1785 nota bene *in marg.*
1788 vert
1789 Partum
1801 furatur] firmatur
1804 dupstal
1810 noscit

1777–1780 = 548–551; 207b 13–16
1781–1784 *om.;* 225b 5–8
1785–1788 *om.;* 226a 13–16
1789–1792 *om.;* 226b 5–8
1793–1796 *om.;* 226b 9–12
1797–1800 = 1732–1735; 213b 5–8
1801–1804 = 1755–1758; *fehlt*
1805–1808 = 1235–1238; 240b 17–20
1809–1812 = 1271–1274; 241b 9–12

Non fur atque lupus pena crucis afficerentur,
Si res iudicibus horum pro morte darentur.
(f. 93v) Man ließ wol diebe und wolffe leben,
Mochten sie gut unt volle geben.
Femina conspectu formosa carens quoque fraude,
Firme protestor, quod sit dignissima laude.
Ein schones wip getruwe,
Der lop sal ummer wesen nuwe.
Si quis servare scit servanda et dare danda,
Vincla necis dire numquam deberet inire.
Wer kan behalten und geben
Zu recht, der sol ummer leben.
Ad res mundanas cum sit menti via lata,
Nititur in vetidum semper cupidusque negata.
Die dumme welt die drutet,
Waz man ir verbutet.
Verbis probrosis si furem forte lacescit
Fur, hinc leticie vicinis copia crescit.
Schilt ein diep den andern diep,
Daz ist den nachgeburen liep.
Laude pari reprobus si cum iusto sociatur,
Hoc non commendo, quia dedecus esse probatur.
Wer den frummen und den bosen hat
Glich, dat ist myssetat.
Gaudia sunt placita, que tristiciam comitantur,
Sed graviter ledit, si tristia leta sequantur.
Nach druren duncket freude gut,
Nach freuden we das druren dut.
Cuius tristicia raro de pectore cedit,
Hunc minus illata cordi vexacio ledit.
Wem dicke leyde ghescicht,
Dem wirret druren nicht.
Fur, de re tacita si quando loquentur amici,
Conscius ipse sibi de se putat omnia dici.
Der diep ist ane angste nicht,
(f. 94r) So er vil runen sicht.
Cui sua sufficiens res quamvis parva videtur,
Quidquid ei desit, numquam miser efficietur.
Wem begnuget, waz er hat,
Der ist rich, wie is gat.

1821 et *om.*
1822 vincula
1829 Vrbis
1848 rumen

1813–1816=1283–1286; 241b 17–20
1817–1820=1779–1782; 214b 1–4
1821–1824=1913–1916; 204b 9–12
1825–1828=1299–1302; 206b 17–20
1829–1832=1640–1643; 211b 17–20
1833–1836=1696–1699; 213a 1–4
1837–1840 *om.*; 218a 13–16
1841–1844=1343–1346; 218a 17–20
1845–1848=1357–1360; 218b 12–15
1849–1852=1392–1395; 219b 9–12

Consulo, quod pauper locupleti non societur,
Federe de tali quoniam dampnum pacietur.
Wer sich zu eyne richen man
Ghesellet, der dut nit wol daran.
Qui solet inferre mulieri verba probrosa,
Federa non sensit Veneris, reor iste iocosa.
Wer wiben sprichet falsche wort,
Dar hat nit freude von in gehort.
Quod commendetur bene, quisquis homo pacietur;
Est autem nulli placitum, quod vituperetur.
Ein icklich man wol lob verdreyt,
Schelten ist uns allen leyt.
Lancea vel gladius, velox equus, urbs bona, scutum:
Hec equitem fortem faciunt ad prelia tutum.
Roß, schilt, sper, burge und swert
Machen manghen ritter wert.
Quid prodest oculus, si nulla potest speculari?
Huic honor utilitate carens poterit simulari.
Waz frummet daz auge eynen man,
Da er nit mit gesehen kan?
Qui solet assidue furari res leviores,
Copia si detur, furabitur et meliores.
Wer ein clein diipstal dut,
Der schilt licht auch ein großer gut.
Prudentes sensus locuples homo fertur habere,
Dicitur et pauper illis omnino carere.
(f. 94v) Die richen alle wyse sint,
Die armen sint an sinnen blint.
De multis qui pollicitis nil solvere curat,
Sponte sua premitur vicio, quod tempore durat.
Wer vil gelobet ane geben,
Der wil gern mit schande leben.
Qui Venerem sequitur, hic arcius illaqueatur;
Hec etenim pestis melius fugiendo fugatur.
Wer mynne fliihet, den fliihet sie,
Und wer sie iaget, den iaget sie.
Pisces et volucres vel aves, animalia queque
Servant iura sua plus nobis omnibus eque.
Fisch, vogel, wurm und dier
Habent irn orde baß dan wir.

1869 oculis
1881 pollicitus

1853–1856=1408–1411; 220a 1–4
1857–1860=1420–1423; 220a 13–16
1861–1864=1424–1427; 220a 17–20
1865–1868=1219–1222; 240b 1–4
1869–1872=1227–1230; *om.*
1873–1876=1432–1435; 220b 5–8
1877–1880=1448–1451; 221a 1–4
1881–1884=1456–1459; 221a 9–12
1885–1888=1541–1544; 222b 17–20
1889–1892=1561–1564; 223a 13–16

Ad quecumque loca fugiens homo tendit habenas,
Non valet effugere mortis vel vincere penas.
Wie verre ich riten oder gen,
So can ich doch den toden nit widdersten.
Sustineo guculi surdus cuiuslibet esse,
Donec voce michi vel factis querit obesse.
Ich kan wol dez gauches dore gesyn,
Biß ez get an den scaden myn.
Vivere sollicite Deus instituit sapientes,
Econtra fatuos dedit anxietate carentes.
Got hat den wysen sorge gegeben,
Dawidder den doren ein senfftes leben.
Cura dolorque gravis est paupertas pudibunda,
Lumina preclara quia sepe facit rubicunda.
Vor armut schemde ist ein not,
Wan ez machet dicke die auge rot.
Sepe fit, ut caupo dicat sua pocula clara
Vinaque vicini, quamvis bona, dicat amara.
(f. 95r) Ez saget vil dicke ein nachgebur
Von dem andern, sin drincken sy sur.
Auribus audire cogor et visuque videre,
Sensibus at istis cuiquam non quero nocere.
Ez zymmet horen und sehen
Und wil doch nyman schaden spehen.
Cum fiunt plana, que semper curva fuere,
Tunc in Romana ius cernitur urbe vigere.
Wanne alle krume ding wirden slecht,
So vyndet man zu Rome recht.
In quibus assuescit homo mores linquere nescit,
Assweto more quis non caret absque pudore.
Die siete ein man unsanffte lat,
Die er in der iugent gewonet hat.
Qui cum nolente coniungere federa curat,
Illius modicum tempus dilectio durat.
Wer liep wil sin, da er unwert ist,
Die liebe weret in keyne frist.
Noscere quisque bona debet pariterque maligna,
Ut vitare sciat mala sectarique benigna.
Man sal gut und arg verstan,

1893 quocumque
1905 est] et
1921–22 nota bene *in marg.*
1922 asswetus
1925 volente

1893–1896=1588–1591; 223b 9–12
1897–1900=1600–1603; *om.*
1901–1904 *om.*; 224a 5–8
1905–1908 *om.*; 224a 13–16
1909–1912 *om.; om.;* clm 237, f. 229va
1913–1916 *om.; om.;* clm 237, f. 229va
1917–1920 *om.;* 224b 17–20
1921–1924=148–151; 196b 5–8
1925–1928=168–171; 197a 5–8
1929–1932=211–214; 198a 5–8

Daz beste dun, daz bose lan.
Qui nequit effectu bona preconcepta replere,
Debet in affectu saltim bona facta tenere.
Ein man sal guten willen han,
Mag er der werg nit began.
Hec tria subvertunt sensus: affectio rerum,
Multus thezaurus et magnus amor mulierum.
Minne, schacz und großer gewyn
Verkeret gutes mannes syn.
Non sapit ille, suam qui sic ulciscitur iram,
Quod vindicta potest mortem sibi solvere diram.
Er ist dump, der richet sinen zorn,
(f. 95v) Davon er selber wird verlorn.
Sepius os fatur, quod cor scit vel mediatur;
Sic quod corde latet, sepius ore patet.
Vil dicke sprichet der munt,
Waz dem herczen wol ist kunt.
Sunt indirecte quam doctrine dominorum:
Exhinc est stulta sapiencia facta bonorum.
Der herren lere ist worden krump,
Davon ist wicze worden dump.
Consilium fatui mendicatus quoque sensus
Raro dedere regnorum tollere census.
Entlehent synne und doren rat
Vil selten lant betwungen hat.
Crescere non cessant in nobis nocte dieque
Ungues et crines, cordis sordes animeque.
An uns wehßet durch dat iar
Sunde, naghel und daz har.
Quidquid conswevit operari quisque libenter,
Hoc cunctis gratum factum creditque decenter.
Ein ychlichen dunket gut,
Wat er allergernst dut.
Ex verbis fatuo, asinos cognosce per aures.
Man kennet den esel by den oren
Und mit dummen worten den doren.
Quesitis opibus et honoris culmine servus

1933 re concepta
1942 quod vindicta potest] qui vitam captat, *vgl. I*, 66
1949 qui
1954 debere

1933–1936=219–222; 198a 13–16
1937–1940=227–230; 198b 1–4
1941–1944=251–254; 199a 1–4
1945–1948=279–282; 199b 9–12
1949–1952=283–286; 199b 13–16
1953–1956=363–366; 202a 1–4
1957–1960=327–330; 201a 1–4
1961–1964=331–332; 201a 5–8
1965–1967=826–829; 231a 9–12
1965–1967=826–829; 231a 9–12: *in* Joachims Görlitzer *und in* Lemckes Stettiner Hs. *2 lateinische Verse statt des einen in* T: Per propriam stultus vir notus erit racionem, auris et excellens asini dat cognicionem.
1968–1971=830–833; 231a 13–16

Nobilibus plus personis solet esse protervus.
So bose lute werden rich
So ist nicht alz unvertregelich.
Est mens humana mala reddens pro malefactis,
Sed quoque divinum bona reddens pro malefactis.
Wer ubil widder ubel dut,
Daz ist menschlicher mut;
Wer wol widder ubil dut,
(f. 96r) Daz ist engelichscher mut.
In tenebris facta seu sint bona vel mala gesta,
Cordis et occulta tandem fiunt manifesta.
Wat yman in dem vynstern dut,
Ez sy ubel odir gut
Odir in hertzen wirt ghedacht,
Daz wirt allez zu liechte bracht.
Silvarum latebra sonitus quocumque refertur,
Ad prolatorem vox illa pereque refertur,
Wie man zu walde ruffet,
Daz selbe her widder leuffet.
Sepe quidem Domino promittere multa solemus,
Sed factis vota raro complere studemus.
Wie globen gotte me,
Dan werck der nach ergee.
Consulo, quod semper sibi sis servire paratus,
Cui tuus acceptus est et gratus famulatus.
Wo man dinst var dinste hat,
Da saltu dinen, daz ist myn rat.
Ericii pellis thalamo minus est onerosa
Quam mulier, cuius sponso venus est odiosa.
Noch senfter wer ein ygels hut
An dem bette dan ein nidich brut.
Negligitur patria populusque totus in illa,
Cuius rex puer est et stultus mente pusilla.
Lant und lute veryrret sint,
Da der kunnig ist ein kint.
Dicitur, in lare consueverunt habitare
Assiude fures varii generis quoque mures.
Man siech vil selten ein huß
Ane diep und ane muß.
Qui scelus aut iram novit celando tueri,

1969 sermonis
1984 sonitu

2006 wil
2008 nota bene *in marg.*

1972–1977=862–865; 232a 1–4
1978–1983=874–881; 232a 16–19
1984–1987=908–911; 233a 9–12
1988–1991=912–915; 233a 13–16
1992–1995=932–935; 233b 13–16

1996–1999=944–947;234a 9–12
2000–2003=988–991; 235b 5–8
2004–2007=1012–1015; 236a 9–12
2008–2011=1100–1103; 238a 9–12

Pro sapiente viro merito censetur haberi.
(f. 96v) Wer sin laster uverdecken kan
Unt zorn, der ist ein wyser man.
Ars bona, discreta que vita non decoratur,
Hic labor immensus quasi perditus esse probatur.
Wo kunst ist ane bescheidenheit,
Da ist verlorn groß arbeit.

Versus quorum compositores ignorantur

Audito semper nec dic audita libenter;
Qui nimium fatur, stultissimus esse probatur.
Arbor plantatur, ut fructus abinde petatur;
Arbor honoretur, cuius nos umbra tuetur.
Clerice, quando peris, tibi soli perisse videris;
Sed si ditaris, ab amicis sepe rogaris.
Compaciens esto tua per solamina mesto;
Nobile solamen precellit triste iuvamen.
Est mala vindicta, nisi sit prius ira relicta;
Ulcio vitetur, donec furor annichiletur.
Quatuor agnovi, que non possunt revocari:
Virginitas, tempus, verbum dictumque, iuventus.
Omnia si perdas, famam servare memento,
Qua semel amissa postea nullus eris.
Sunt tria, que nullus bene scit, nisi conferat usus:
Latinum fari, bene scribere, versificari.
Sunt tria, que vere Salomoni displicuere:
Dis mendax fatuusque senex pauperque superbus.
Si servire velis michi, tu promittere debes,
Quod non sis medicus, propheta, sophista, sacerdos.
Cordi, non carte tradas, que noveris arte:
Si tua carta cadit, tecum sapiencia vadit.

2010 werdecken

2012–2015=1203–1206; 240a 5–8

»Versus, quorum compositores ignorantur«
2017=We d, 129,2 (B); Freidankpred. 513, *vgl.* 579
2019=We a, 96 (Ba 117): Arbor adoretur umbram que ferre videtur; Prov. c. 486 *wie* T; *vgl.* Freidankpred. 32
2023=2229; We n,76 (Ba 9); Freidankpred. 361
2026–2027=We b,12 (B): Bis duo notavi que ...dictum verbumque iuventus; *ebenso* SP; *wie* T ZblfBiblwes 53 (1936) 236

2032–33 Facetus *in marg.*

2028=We o,58 (Ba 76)
2030–2031=2407–2408; We s,203 (B); *in drei Versen* G 269 *und* Werner, Beitr. nr. 350q; *bei* Jerem. de Montagnone III,3,9 als »proverbium extra ordinem librorum vagans«: Sunt duo que nullus confert nisi conferat usus: Scribere perfecte, versus componere recte.
2032–2033=965–966; We s,204 (B); G 209 (sapienti *statt* Salomoni), *Verse umgestellt. Nach* Eccli 25,3 f.
2034–2035=We s,114 (B); G 78
2036–2037=2413–2414; We c,104 (B); G 306

Lingua beginalis, infans et amor monialis
Et ovum molle permerdat quodlibet omne.
Tres sunt stulticie, quibus insipiens perhibetur:
Qui tantum loquitur, quod nulla fides adhibetur;
(f. 97^{r}) Qui tantum terret, quod nil terrendo timetur;
Qui tantum tribuit, quod mendicare videtur.
Verus amicus erit, qui me plus quam mea querit;
Qui mea plus querit, falsus amicus erit.
Consulo, si quis eris, qui pacis federa queris:
Conscius esto lupis, cum quibus esse cupis.
Dum mare siccatur et demon ad astra levatur,
Tunc primo laycus clero fit fidus amicus.
Gutta pluit, plus unda fluit, sic flumina crescunt;
Paucula scis: si discere vis, tibi multa patescunt.
Adam, Sampsonem, Loth, David et Salomonem
Femina decepit; quis modo tutus erit?
Dampna fleo rerum, sed plus fleo dampna dierum;
Quisque potest rebus succurrere, nemo diebus.
Sepe rogare, rogata tenere, retenta docere:
Hec tria discipulum faciunt superare magistrum.
Stans mola, surda nola, sterilis vola, sic scola sola:
Quatuor hec domino nil valuere suo.
Nil valet in bellis vir inermis, et absque libellis
Clericus est mutus, licet ingenio sit acutus.
O formose puer, nimium ne crede colori:

2039 *l.* permerdant?
2054–55 antiquus contemptus mundi *in marg.*
2061 est] sit

2038–2039 = We 1,40 (B); Lingua vaginalis . . . ; *zu* vaginalis We *vgl. die wenig glückliche Erklärung von* W. Heräus *in der Festschrift für K. Strecker* (1931 91; *die ursprüngliche Form ist wohl* beginalis (T) *und geht auf die Beghinen.*
2040–2043 *in derselben Form wie in* T *z. B. im* »Facetus, Cum nichil utilius« in clm 4146, f. 9^{v} *oder mit leichten Varianten im* »Jocalis« 582–585.
2044–2045 = 1377–1378: »Jocalis« 808–809
2047 = 2303: We c,82 (Ba 147); SP; Låle D, 160 (S, 148)
2048–2049 = We c,176 (SG 71); d,165 (B); G,27; »Summa recreatorum« Wien 5371, f. 227^{v} (*vgl.* A. Hilka *in der Strecker-Festschrift* 1931, 104)
2050–2051 = A. Lübben, Versus memoriales (Progr. Oldenburg 1866) 332 (S. 16)
2052–2053 *überaus häufig, z. B.* We a,38 (B); *als Epimythion zu* Avian fab. 1; »Carmen de proprietatibus feminarum«, Paris 3718, v. 47 f.; C. Pascal, Letteratura lat. medievale, Catania 1909, 109; clm 19488 *neben der* »Medulla Gratiani de matrimonio«, *vgl.* W. Wattenbach *in:* BayerSb 1873,686; Karlsruhe Aug. 14, f. 194^{v}; »Jocalis« 417 f.
2054–2055 = 982–983: We d,8 (B); SP; G 41; clm 23344 (13. Jh.) f. 14^{r}; Darmstadt 82, f. 23^{v}; *der erste Vers* Freidankpred. 117 *und* Ba 13 *bei* We d,8; *der zweite auch* We c,48,2 (B)
2056–2057 = We s,19 (B); G 63
2058–2059 = We s,159 (B)
2060–2061 = We n, 71 (B); G 12; Paris lat. 18522, f. 44 *mit kleinen Abweichungen, vgl.* Hauréau, Notices et extr. VI,119; St. Gallen 692, p. 394; *als Schluß der* »Synonyma« *des* Johannes de Garlandia *in* Erfurt Amplon. O 15, f. 158; *gehört nach* E. Voigt (ZfdA 30, 274) *zum ursprünglichen Bestand der von K. Müllenhoff herausgegebenen Wiener Spruchsammlung*
2062–2063 = Vergil ecl. II,17 f.; *der zweite Vers* clm 7977, f. 163^{v}, Freidankpred. 407

Alba ligustra cadunt, vaccinia nigra leguntur.
Janitor et pastor, navis rector, speculator:
Acrius ut vigilent hii quatuor, usque necesse est.
Usus et ars coniuncta valent usuque relicto
Ars fugit et remanet, quod fuit ante: nichil.
Ludos stultorum dominorum sive luporum
Semper vitabis et eis te non sociabis.
Dulcia non meminit, qui non gustavit amara,
Et qui non gemuit, sunt illi gaudia rara.
Rebus in humanis tria sunt dignissima laude:
Uxor casta, bonus socius, amicus fidelis.
(f. 97^{v}) Sub nive quod tegitur, dum nix perit, omne videtur;
Quod modo nescitur, post hec fortasse scietur.
Cursus fatorum nescit mens ulla virorum;
Solius es proprium scire futura Dei.
En ego Fortuna, si starem sorte sub una
Et non mutarer, numquam Fortuna vocarer.
Lumina campus habet, nemus aures fertur habere;
Unde loqui caute decet aut omnio tacere.
Vincere quando nequit sapiens, pro tempore cedit;
Non bene pugnavit, qui flens a lite recedit.
Non later absque luto nec serpens absque veneno
Esse solet nec fel absque sapore suo.
Temporibus nostris quicumque placere laborat,
Det, capiat, querat, plurima, pauca, nichil.
Quamvis per multos cuculus cantaverit annos,
Dicere nescit adhuc aliud carmen nisi 'cuccuc'.
Cattus amat pisces, sed non vult crura madere;
Clerus amat dogma, sed non vult ergo studere.

2065 arcius
2078 forte
2090 vult *om.*

2068–2069 = We 1,68 (D 8)
2070–2071 *unter dem Namen des Augustinus im* cod. Riccard. 931 (16. Jh.) *bei* Riese, Anthol. lat. 785a; *der erste Vers auch* T 2314: We d,141 (Ba 1), Freidankpred. 155
2072–2073 = 967–968: »Facetus, Cum nichil utilius« 160 *Schr.;* We r,30 (B); Freidankpred. 265; V 114 (ZfdA 30,276)
2074–2075 = We q,200 (B), *Verse umgestellt; der erste Vers auch* T 2352; We s,180 (Ba 57); SP; Prov. c. 695; V 73 (MSD 230); »Jocalis« 188
2076–2077 = 136–137: »Pamphilus« 499 f.; G 250; *der erste Vers* We c,217 (Ba 151)
2078–2079 = We e,14 (B); G 233,2 f.; »Facetus, Cum nichil utilius« 167 *Schr. (späterer Zusatz); vgl.* »Alexandreis« II,197 f. *und* Carm. Bur. 2
2080–2081 = 1167–1168: »Facetus, Cum nichil utilius« 177 *Schr.;* »Jocalis« 130 f.; *vgl.* We s,196 (Ba 44); Låle D,63
2082–2083 = 1232–1233: »Jocalis« 289 f.; *der erste Vers* We v,41 (Ba 30); *der zweite* We n,113 (Ba 7), Freidankpred. 373, clm 16232, f. 133^{v}
2084–2085 = »Alda« 545 f.
2086–2087 = We t,19 (B)
2088–2089 = We q,27 (B); SP; *im* »Latinarium« clm 16232, f. 102^{r}
2090 = 2347: We c,24 (Ba 35); Freidankpred. 59; »Latinarium« clm 16232, f. 139^{r}

Parisius stolidum si quis transmittit asellum,
Non illic fit equus, cum fuit hic asinus.
Argue consultum: te diligit; argue stultum:
Avertit vultum nec te dimittit inultum.
Frigiditas hyemis, veris lascivia, fervor
Estatis studium corripuere michi.
Sunt tria, que timeo, que sunt de iure cavenda:
Dens canis et pes equi, lingua dolosi viri.
Quod sibi quisque serit presentis tempore vite,
Hoc sibi messis erit, dum dicitur: ‚Ite, venite!‘
Peccatum, tua mors, mors Christi, pena gehenne,
Iudicium, vita: tibi sint hec sex meditanda.
Quid prosunt fasces, quid opes, quid forma, quid artes?
(f. 98^r) Qualescumque sumus nosque coequat humus.
Forma, genus, mores, sapiencia, res et honores
Morte ruunt subita, sola manent merita.
Si fore vis sapiens, sex serva, que tibi mando:
Quid dicas et ubi, cui, de quo, quomodo, quando.
Quis, quid, cui dicas, cur, quomodo, quando requiras.

§ Requiras ergo in animo tuo a te ipso: *Quis es,* qui dicere vis, utrum dictum illud ad te pertineat, quod si non, illi dicto te immiscere non debes. § *Quid* dicas, utrum verum vel falsum. Ait enim Jhesus Syrach: 'Ante omnia tempora tua verbum verax precedet te et ante omnem actum consilium stabile.' Super omnia enim veritas colenda est, que sola Deo homines proximos facit. § *Cui* loquaris, an amico an aliis. Ait enim Jhesus Syrach: 'Amico et inimico noli enarrare sensum tuum.' § *Cur:* requiras eciam tui dicti causam. § *Quomodo:* certe istud adverbium 'quomodo' modum requirit, unde Seneca ait: Minus dicito quam facias et diu deliberato et cito facito.' § *Quando:* certe istud adverbium 'quando' requirit tempus. Ait enim Jhesus Syrach: 'Homo sapiens tacebit usque ad tempus.' Lascivus ergo et imprudens non servabit tempus, et hec ad exposicionem huius versus sufficiant etc.

Non secreta tui cordis sciat omnis amicus;
Hic tibi forsan erit capitalis cras inimicus.
Nobile vincendi genus est paciencia; vincit
Qui patitur: si vis vincere, disce pati!
Mercator iurat, miles ridet, mulier flet,
Inclinat monachus: quilibet absque fide.
O si sciret homo, quid et ipse, quid et Deus esset,
Mille pati mortes diceret esse nichil!
Se minus afflictum sentit, qui previdet ictum:
Tela nocent levius visa volare prius.
Clero, militibus, rustincis ius dedit eque:
(f. 98^v) 'Tu supplex ora, tu protege tuque labora!'
Sepe nocet, qui multa docet, quia vix retinentur;
Excoquitur, quidquid capitur, cum pauca docentur.
Interpone tuis interdum gaudia curis:
Quod caret alterna requie, durabile non est.
Servos serviles consuevit ducere miles,
Clericus equales, monachus tenet imperiales.
Cum quid turpe facis, quod me cernente te rubes,
Cur speculante Deo non magis ipse rubes?

2095 te] se 2098 sunt] scis
2104 *Glossen:* fasces] honores – forma] pulchritudo
2106 mors
2110 *In der Glosse* Z. 4 precedet] predicet

2092–2093 = Lüneburg Ratsbücherei Theol. 2° 44 (15. Jh.) f. 1^r (P. Lehmann, Mitteilungen aus Hss. IV,45)
2094–2095 = We a,107 (B); G 23; SP; *vgl.* We c,20 (B); Alcuin »Praec. vivendi« 89, »Catonis disticha« 4,26. *Nach* Prov 9,8
2096–2097 = We f,69 (B); Hagen, Carmina medii aevi CXXXVI, nr. V
2100–2101 = G 52; Freidankpred. 532; Danzig Ms. Mar. F. 298, f. 100^v *und* F. 307, f. 24^v; clm 16232, f. 123^v; Wien 4694, f. 75 *am Schluß der als* »Speculum anime« *bezeichneten Spruchsammlung. Nach* Gal 6,7
2104–2105 = clm 4652 (13. Jh.), f. 1^r; *der erste Vers* clm 16232, f. 131^v
2106–2107 = We f,58 (B); G 347; Berlin theol. qu. 214 (15. Jh.), f. 39; Paris lat. 14923: Hauréau *in*: Notices et extr. III, 304
2108–2109 = Albertanus von Brescia, »De arte loquendi et tacendi« *am Anfang;* Paris *lat.* 18569 (15. Jh.); Hauréau in: Notices et extr. VI,127
2110 = *mit Glossen aus der* »Ars loquendi et tacendi« *des* Albertanus von Brescia, cap. 1 *(hg. von* Th. Sundby XCIV); *in ähnlicher Form sehr häufig, vgl. z. B.* E. Voigts *Note zum* »Ysengrimus« III,79 f.

2111–12 nota bene *in marg.*
2121 rustincis] ruſenſi.
2129 te *om.*

2111–2112 = G 205; St. Gallen 1050, p. 59; *der erste Vers* We c,106 (Ba 27)
2113–2114 = W. Wattenbach *in:* Anz. f. Kunde d. dt. Vorzeit NF. 25 (1878) 349 *aus einer Halberstädter Hs.; der erste Vers* We n,77 (Ba 135): ... vinci
2115–2116 *vgl.* We s,63 *und* Berlin lat. fol. 246 (15. Jh) f. 1 (W. Wattenbach *in:* NA 9,628)
2119–2120 = 2437–2438: We s,41 (B); *der erste Vers auch* SP, *der zweite* Freidankpred. 605
2121–2122 *vgl.* clm 19658 *(Spruchsammlung),* 15. Jh., f. 75^r: Tres graduum partes struxit Deus et dedit artes; Dixit huic: »Ora, tu protue (*l.* protege) tuque labora!«; *im Druck der* »Pronosticatio in Latino« *des* Johannes Lichtenberg (Modena 1492: Hain 10080) *steht auf dem 4. Holzschnitt, der den thronenden Christus, links darunter den Klerus, rechts den Kaiser mit Gefolge und unten arbeitende Bauern darstellt, über den einzelnen Gruppen:* Tu supplex ora / Tu protege / Tuque labora; *darüber:* Hic debet stare salvator dicens summo pontifici: Tu supplex ora; imperatori: Tu protege; rustico: Tuque labora! *(Im Text findet sich nichts Zugehöriges).*
2123–2124 = 951–952
2125–2126 = 846 *und* 148: »Dist. Catonis« III,6,1 *und* Ovid Her. 4,89; *der erste Vers auch bei* Jerem. de Montagnone IV,4,9, *der zweite* G 133,1; *beide zusammen aus einer Mittelquelle, in der sie bereits vereinigt waren.*
2127–2128 = Kopenhagen Gl. kgl. S. 456,f. 70^v; Wolfenbüttel, Helmst. 7, f. 2; *vgl.* P. Lehmann, Skandinav. Reisefrüchte, NF, 2. Nachlese 1–3, S. 6
2129–2130 = G 271; »Jocalis« 45 f.; *beruht nach* E. Voigt *in:* Roman. Forsch. III,464 *auf der in den* »Vitae patrum« V,10,21 (Migne PL 73, 916) *erzählten Geschichte von dem Abt Ephräm und der Dirne; bei* Alexander Neckam, »De vita monachorum« *hg. von* Th. Wrigth 178,11 f.; *in dem bei* Migne *unter den Werken des Anselm von Canterbury gedruckten* »Contemptus mundi« *des* Roger von Caen: PL 158,690C

Deducit miserum bona spes, mala vita per annum.
In cane laudanda quatuor sunt atque probanda:
Nare feras pandit, dominum fideliter ambit,
Ne fur furetur, latrat, linguaque medetur.
Fama boni lente volat invidia retinente,
Fama repleta malis velocibus evolat alis.
Plurima cum soleant hominum corrumpere mores,
Forcius evertunt hos femina, census, honores.
Pavo satis pulcher, sed vox bona deficit illi:
Defectu penitus nemo carere potest.
Discessus tristis ab amico, tristior istis
Corporis ac anime, tristissimus a deitate.
Longa solent sperni, gaudent brevitate moderni.
Conserva, dum quis; tunc potes sumere, dum vis.
Ludere si cupias, equos socios tibi queras;
Et te ne ledas, maioribus obsecro cedas.
Quando manus cessat, tua mens numquam requiescat;
Non est prudentis, ut diligat ocia mentis.
Belli principium non dat, sed meta triumphum.
Griseus ordo petit, futuit niger, arrogat albus.
Paulini domini, Franciscani pharisei,
Augustinenses socii regis cruciati.
(f. 99r) Est audax swartzman, satis instabilis quoque daupman,
Est timidus wißman, valman, calman quoque graman,
Infelix rotman, quia non credit sibi gutman.
Hic iam est moris undanck in fine laboris.
Post dampna mentes semper veniunt sapientes.
Firmatur stabulum, dum fur furatur equum.
Unius affatus sit sermo dimidiatus;
Ut bene testetur, pars altera percipietur.
Nitere, quando loqui vis, quod timor absit et ira.
Non natura manet, tibi consuetudo manebit;
Ergo malum non consuescas, ut linquere possis.
’Intus quis?‘ ’tu quis?‘ ’ego sum.‘ ’quid queris?‘ ’ut intrem.‘
’Fers aliquid?‘ ’non.‘ ’mane feras!‘ ’fero.‘ ’quid?‘ ’satis.‘ ’intra!‘
Quod non tangit te, non ulciscaris, amice;
Fac te pretereat, ni te specialiter angat.

2138 sensus
2139 est sed
2150 futuat: *richtig?*
2151 franciscini
2153 reges
2161–63 nota bene *in marg.*
Nach 2167 gestrichen: Nil humili peius cum sors extollitur eius (= 2177)

2135–2136 = We f,17 (B; »De mala fama. Pamphilus« K); Paris lat. 18522, f. 166 (Hauréau *in:* Notices et extr. VI,124). *Aus dem* »Liber quinque clavium« 261 f.
2145–2146 = We l,63 *erster Vers* (Ba 14)
2158 *vgl.* 2323 *und* »Jocalis« 463, We s,54 (B)
2159 *vgl.* Prov. c. 177: Sermo ⟨viri⟩ solius es quasi dimidius
2164–2165 = Hagen, Carmina medii aevi CXXXVI nr. 1; F. *Novati*, Carmina medii aevi 46; *vgl.* P. Lehmann, Die Parodie im MA 1923,53; Melk Stiftsbibl. 934 (15. Jh.) 189 (ZblfBiblwes 49,335)

Egregius labor est cum magno principe castra
Continue prosequi; sed non sic itur ad astra.
Credunt, falluntur miseri, qui castra sequuntur.
Nonne vides, quod sancta fides non regnat in urbe?
Ergo vide: sunt sine fide cum principe turbe.
Quisquis onus metuit et mundi querit honores:
Omnis honor onus est; fer onus vel differ honores!
Alea, bachus, amor meretricum reddit egenum;
Hec tria qui sequitur, semper egenus erit.
Nil humili peius cum sors extollitur eius;
Paupere ditato nil acrius esse putato.
Quatuor ista: timor, odium, dilectio, census
Sepe solent hominum rectos pervertere sensus.
Mos est prudentis varias inquirere causas,
Ut possit mentem certificare suam.
Verbere quam verbis melius dominabere servis;
(f. 99v) Vix solis verbis valuit correctio servis.
Munus, lingua, caro, timor atque favor popularis
Impediunt gratis spirituale dari.
Prodigus excedit mensuram, largus honori
Servit, fructificat parcus, avarus eget.
Est melior probitas, que nullo sanguine claret,
Quam sit nobilitas, que probitate caret.
Sordet sera venus, pigra pubes, fastus egenus.
Curritur in glacie vehementer ab insipiente;
Tunc sapiens fatur: ’Paulatim longius itur.‘
Cursu deficitur, paulatim longius itur.
Omnibus in rebus res adiuvat officiumque;
Nil valet in marte miles sine militis arte.
Officium perdit, rem perdit, tempora perdit,
Si quis ad ingratos officiosus erit.
Intima per mores cognosces exteriores.
§ Nota, quod illa, que non aguntur per exteriora, coniecturantur.

2175 reddat
2177 nota *in marg.*
2184 conectio
2196 nubes

2174 = We e,88 (K)
2175–2176 *sehr beliebt;* G 56; (*vgl.* 18); MSD I,196 nr. 49,6 *und* II,313 *vgl.* Hauréau *in:* Notices et extr. 32,2,97; Werner Beitr. 53 *und* 94; NA 18,516; A. Hilka *in der Strecker-Festschrift* 1931, 98; P. Lehmann *in:* Hist. Vjschr. 30 (1935)) 35 (*aus* Kopenhagen UB. Ms. Fabric. 81, 8, f. 48r)
2177–2178 = *der erste Vers auch* T 1644; Freidankpred. 157; *der zweite* We p,25 (B); G 71,1; Freidankpred. 440
2179–2180 = We q,47 (B); Werner Beitr. 155; Hauréau *in:* Notices et extr. IV,193 f.; SP; *bei* Jerem. de Montagnone II,3,7 *als* »Prov. extra ordinem librorum vagans«
2181–2182 = 1127–1128: »Liber quinque clavium« 140 f.; Jerem. de Montagnone III,3,7
2189–2190 = Wattenbach *in:* Anz. f. Kunde d. dt. Vorzeit NF 25 (1878) 349 *aus einer Halberstädter Hs.* (15. Jh.)
2194 = Freidankpred. 109; St. Gallen 386 (15. Jh.) 109; *vgl.* Låle D,184 (S, 169)
2197–2198 *vgl.* Bebel 445, *wo von* Suringars *zahlreichen Parallelen keine mit* T *übereinstimmt*
2199 = We i,116 (Ba 107)

Lucresii casum, pater, horre nec sine natum
Incastigatum, si non vis perdere nasum.
Disparibus meritis tria pendent corpora ramis:
Dismas et Gesmas, medio divina potestas;
Gesmas dampnatur, Dismas super astra levatur.
Fraus, dolus, invidia, detractio cum symonia
Sunt mundi flores et vere quinque sorores.
Ut vicio careas vicii quoque suspicione,
Semper eos tecum, quos verearis, habe.
Cum fueris Rome, Romano vivito more,
Cum fueris alibi, vivito sicunt ibi.
Vento vertente tu pallia verte repente.
Filius ecclesie tres naturas habet in se:
Aut est superbus aut fur vel luxuriosus.
Inconstans animus, oculus vagus, instabilis pes:
Hec faciunt hominem, de quo michi nulla fides est.
(f. 100^{r}) 'Plus valet il quam nil' culicem gluciens lupus inquit.
Fervidus in primis medio tepet, alget in ymis.
Leges causidici tractant, fabrilia fabri.
Femina corpus opes, animam, vim, lumina, vocem,
Destruit, annichilat, necat, eripit, orbat, acerbat.
Vita brevis: brevis esse volo breviterque docere;
Nam doctrina brevis et manifesta placet.
Nunc opus est brevibus: gaudent brevitate moderni,
Qui terrena bona cum brevitate tenent.
Ne tamen impediat brevitas obscura legenda,
Non brevis obscurus, sed manifestus ero.
Ardua cum raris sunt attendenda peritis,
Lucida cum brevibus dociles sunt reddere nati.
Nobile solamen precellit triste iuvamen.
Dulcia per verba latuit sic anguis in herba.
Quem vult, custodit dominus, quod ei nichil obsit.
Raro breves humiles vidi, longos sapientes,

2202 corpore
2208 eas
2218 tranctant – frabilia
2228 nata

2200–2201=We 1,59 (SG 18); G 199. *Zugrunde liegt die Erzählung in der pseudoboethianischen* »Disciplina scolarium«, *s.* Migne PL 64,1227; *vgl.* Romania 14,581 ff.
2202–2204=W e r n e r Beitr. 137 *teilt aus* Zürich Stadtbibl. C 58 f. 151^{v} *nur den ersten Vers mit*
2209–2210=Jerem. de Montagnone I,3,2 (»Prov. extra ordinem librorum vagans«)
2214–2215=We i,77 (B); Facetus »Cum nichil utilius« 225 f.
2216=We p,68 (Ba 112). *Zu* il *vgl.* H e r ä u s *in der Strecker-Festschrift* 1931,89 (*sprachliche Erklärung*); Melius est il quam nil z.B. in der von P. L e h m a n n, Die Parodie im Mittelalter ^{2}1963, 187 *gedruckten jüngsten Fassung des »Geldevangeliums«*
2217=G 339: Est mos vulgaris iam cuiuscumque scolaris: Principium ...
2218=*zugrunde liegt* Horaz epist. 2,116
2219–2220=We 1,77 (B): Luxus corpus ...; Paris lat. 8427, f. 31^{v}; *vgl.* Hist. litt. de la France XXX,299
2229=2023
2232–2233=1202–1203: »Jocalis« 223a–224a; ! ! hacken ! !
»Facetus, Cum nichil utilius« 190 *Schr.;* We r,5 (B); SP; *vgl.* Amarcius IV,303

Albos audaces vidi rufosque fideles.
Triplex difficile, sed quartum nescio vere:
Puppis et est aquile quoque serpentis iuvenisque.
Quatuor ignota via currunt: navis in aquis,
Serpens ac volucer, transit puerilis et etas.
Nunc michi pena gravis est noscere, que via navis,
Sic colubri vel avis, iuvenis gravior via quavis.
Lex, ius, iusticia, veritas, pax, vera, sophia
Non modo sunt. Ubi sunt, quis scit? Nullus: perierunt.
Per 'cras' tu caveas differre tuas, homo, metas;
Nam per 'cras, cras, cras' omnis confunditur etas.
Cum doctrina datur, si vis, quod prosit, ematur;
Empta solet care multum medicina iuvare,
Si dabitur gratis, nichil fert utilitatis.
Mater virtutum racio. nocet esse loquutum,
Nocet esse mutum, reddunt mediocria tutum.

(f. 100^{v}) Quivis sit, qualis declarant facta sodalis.
Quando loco surgas, circumspice, ne tua perdas.
Unctus si fuerit currus, sine murmure vadit.
Qualis erat vita, fit tibi merces ita.
A bove maiori discat arare minor.
Audi, vide, tace, si tu vis vivere pace.
Principiis obsta, sero medicina paratur.
Quid michi, tibi sit? incus ad malleum inquit.
Cistam vel cartam non inspicias alienam.
Alterius cistam non inspicias neque cartam.
Qui semel est ustus, ardentem confugit ignem.
Lesus ab igne puer timet illum postea semper.
Plus aliis sapiunt, qui plus aliis studuerunt.

2236 aquas
2238 Sunt – michi *om.*
2248 mediocra
2251 sine] non

2234–2235 *nach* Prov 30,18 f.
2236–2237 *nach* Prov 30,18 f.
2238–2239 *ähnlich* We e,70 (Ba 17): Est michi vita (?) gravis cognoscere que via navis *und* Låle D,946: Res est scire gravis via que sit in equore navis
2242–2243 *vgl.* We n,93 (B)
2244–2246=»Facetus, Cum nichil utilius« 178 *Schr. ohne den mittleren Vers; der zweite und dritte Vers in der* »Schola Salernitana« 2078 f. (d e R e n z i I,514); »Occultus« 997 ff.: Saepius audistis quod habetur versibus istis: Empta solet ...
2249=We q,183 (Ba 113)
2251=1287: »Jocalis« 429; We u,84 (Ba 57)
2253=We a,1 (Ba 29); Freidankpred. 1; Låle D,85; *aus* Äsop, fab. 50,10
2254=Freidankpred. 42
2255=155, 1294: Ovid rem. 91; »Jocalis« 468; clm 16232, f. 135^{v}
2256 vgl. *L ü b b e n*, Versus memoriales 351: Hoc mihi quod tibi fit, sic incudi malleus inquit; clm 16232, f. 134^{r}: Durum contra durum malleus inquit ad incum
2257=We c,15 (Ba 100)
2258=*Variante zu* 2257
2259 *vgl.* 2260
2260=We 1,4 (Ba 24); SD 101 (V 22); Freidankpred. 289
2261=We p,60 (Ba 33); MSD 166 (V 77); Freidankpred. 454

Quod te non tangat, hoc te nullatenus angat.
Non vult scire satur, quid ieiunus paciatur.
Non venter ventri credit satur esurienti.
Transit homo sepem, quem viderit inferiorem.
De siccis lignis componitur optimus ignis.
Non omnes capiuntur aves, quibus insidiatur.
Non canis a corio subito depellitur uncto.
Plus valet in dextra passer quam quatuor extra.
Queritat in cinere scintillam, qui caret igne.
Raro celatur res, que tribus insinuatur.
  So hoger berg so dieffer dal. Unde versus:
Si mons est altus, declivior sic sibi saltus.
Instrumenta bona dant artificem meliorem.
Dum sus prebetur, tunc saccus promptificetur.
Dum satis est calidum, debemus cudere ferrum.
(f. 101^{r}) Si cupis optatum, debes dimittere gratum.
Ex minimo crescit, sed non cito fama quiescit.
Campo dum seritur modicum, modicum reperitur.
Sepe recurrit apes, ubi quondam dulcia suxit.
Arbor sit qualis, poteris cognoscere ramis.
Arbor ut ex fructu, sic nequam noscitur actu.
Cum servo nequam palmus datur, accipit ulnam.
Omnes scire volunt, mercedem reddere nolunt.
Qui sua perpendit, mea crimina non reprehendit.
Angulus hoc monstrat, quando nequam male purgat.
Aufert os canibus canis unus sepe duobus.

2273 sit tibi
2281 *l.* malis?
2286 mala

2262=Albertanus von Brescia, »Ars loqu. et tac.« 1 (XCIV S u n d b y): Unde quidam: Quod ...
2263=We n,261 (Ba 1); MSD 138 (V 18); Låle D,665 (S, 583); ZblfBiblwes 53 (1936) 237
2264=*andere Form von* 2263, *weitere z. B.* G 93; »Prov. Rust.« 5
2265=We t,36 (Ba 14)
2266=We d,47 (Ba 6); Freidankpred. 127
2267=Freidankpred. 390
2268=We n,119 (Ba 38); Freidankpred. 374; Alan, Parab. 1,29 (Migne PL 210,581). *Nach* Horaz serm.?,5,83
2269=We p,69,1 (B); Freidankpred. 461; Låle D,301 (S, 264)
2270=Prov. c. 261 (*Dublette*)
2272–2273=Prov. c. 797; *der erste Vers in den dt.* »Prov. Fridanci« 282, *der zweite* We s,83 (Ba 98); SP
2274=We i,106 (Ba 5)
2275=We c,195 (Ba 139); Freidankpred. 98; Prov. c. 95
2276=»Prov. Rust.« 57; »Fec. rat.« 385; *vgl. zum* »Ysengrimus« I,400
2277=1266: »Jocalis« 380; Låle D,905
2278=126,220: »Pamphilus« 293; clm 7977, f. 162^{r}; Jerem. de Montagnone II,6,12 *unter* »Auctor rudium dogmatis« (!)
2279=We c,6 (Ba 66)
2281=We a,101 (K 13); Freidankpred. 30; MSD 12. *Nach* Matth 7,17
2282=We a,102 (Ba 3); Freidankpred. 31
2283=We c,189 (Ba 1); MSD 36 (V 7); Freidankpred. 97; Låle D,1050 (S, 874)
2284=We o,56 (K) und s,38,1 (B). *Nach* Juvenal 7,157
2285=We q,136 (Ba 60); Freidankpred. 40 *und* 528
2286=We a,82 (Ba 9); MSD 9 (V 31)
2287=2497: We a,135 (Ba 16)

Ante suas edes audacior est canis omnis.
Si pice tangaris vel eam tangas, macularis.
Anphora Neptunum tempus comitatur ad unum.
Bella gerunt mures, ubi murilego caret edes.
Bos ad aquam ductus non vult potare coactus.
Corrigias coreo longas damus ex alieno.
Credit inesse capre vicium, quod habet caper in se.
Calles antiquos decet ut teneas et amicos.
Cantat avis quevis, sicud rostrum sibi crevit.
Quod non tangit te, non ulciscaris, amice.
  Daz dich nit ane gat,
  Daz laß sten, alz ez stet.
Hic cito cantavit, quem pauca sciencia pavit.
Coram rege tuo turgencia verba caveto.
Criminis adiutor reus est censendus ut actor.
  Consonus esto lupis, cum quibus esse cupis.
  Cum bona vis metere, tunc bona sata sere.
  Claudicat alterius nemo dolore pedis.
Cantabit vacuus coram latrone viator.
Cum sibi pravus obest, non credo, quod michi prodest
Credo, quod indomitos domitet formido leones.
Cunctis qui placeat, non credo, quod modo vivat.
(f. 101^{v}) Dat pullos tales, qualis dinoscitur ales.
Dulcius est ere preciosum nomen habere.
Duris propositis tua sit responsio mollis.
Doctor erit qualis, talis fit sepe scolaris.

2302 censandus
2308 dormitet
2313 talis – qualis

2288=We a, 89 (Ba 57): Ante suas edes semper canis est animosus; Freidankpred. 26 *und* 269; Låle D,540
2289=We s,92 (Ba 111); *vgl.* We a,6 (B); Freidank Stettin Gymn. 18, f. 218a. *Nach* Eccli 13,1. *In den verschiedensten Umformungen sehr verbreitet*
2290=We a,75 (Ba 99); Freidankpred. 21
2291=We b,7 (Ba 99); Freidankpred. 50; Låle D,116; L ü b b e n, Versus memoriales 479; *zahlreiche Umformungen*
2292=We b,20; (Ba 12); Låle D,110 (S, 98)
2293=We c,112 (Ba 49, K); Freidankpred. 79; *in dieser und anderer Form häufig*
2294=1359, 2404: »Jocalis« 734; We c,129 (B 145); clm 16232, f. 104^{v}; *vgl.* MSD 30 *und* 58
2295=1174: »Jocalis« 149; We c,5 (Ba 13); G 29,1; SP; Freidankpred. 54; vgl. MSD 21
2296=We c,7,1 (B,Ba 52); SP; Freidankpred. 56; Låle D,203; *auch* T. 1155: »Jocalis« 72
2297=2166; *vgl.* 2262
2298–2299=»Facetus« 50 *Schr.* (Gotha Ms. Ch. A. 216)
2300=Weh,14 (Ba 56); *vgl.* Prov. c. 346
2302=We c,139 (Ba 123); MSD 31 (V 99); Freidankpred. 83: ... reus est ut criminis actor
2303=2047
2306=Freidankpred. 55; Jerem. de Montagnone IV,2,2; Fulgentius metaforalis 105 L i e b e s s c h ü t z ; »Moralium dogma phil.« 63 H o l m b e r g ; *nach* Juvenal 10,22
2308=We c,130 (Ba 154)
2309=We c,203 (Ba 19); SP; Freidankpred. 101; »Liber quinque clavium« 335? (clm 4413) *und* clm 4409, f. 38^{v}
2310=We d,22 (Ba 97); SP
2311=We d,147 (Ba 101); SP; G 187,1; *vgl.* clm 16232, f. 109^{v} *und* Låle D 840. *Nach* Prov. 10,19
2312=We d,187 (Ba 22); »Jocalis« 282; clm 16232, f. 133^{v}
2313=We d,130 (Ba 106)

Dulcia non meminit, qui non gustavit amara.
De radice mala non procedunt bona mala.
Dedecus alterius non scrutatur nisi stultus.
  Dedecus est semper sumere nilque dare.
Dum novus est clypeus, clavo suspenditur alto.
Dampna reportabit cattulus, qui cum cane ludit.
Dulcor verborum gerit in se sepe venenum.
Excoriare pecus qui nescit, tergora ledit.
Est illic oculus, ubi res sunt, quas adamamus.
Extractis bobus stabulum sero reparatur.
Escam sero coquis, cum iam sedilia ponis.
Ex minima magnus scintilla nascitur ignis.
Ex agro vili raro bona germina vidi.
Est mulier talis, herbarum coctio qualis.
Edere cum dominis est stultum cerusa magnis.
Est tarde nimium post flatum claudere culum.
Est cito lapsatum ferrum planum fabricatum.
  Ex improviso fallitur omnis homo.
Resistas modicum, noli tamen esse rebellis.
Omnibus in rebus gravis est incepcio prima.
Omnibus adde modum, modus est pulcherrima virtus.
  Omne, quod est nimium, vertitur in vicium.
Raro nisi proprio fiat sapiens homo dampno.
Ibant, qua poterant, qua non poterant, ibi stabant.
Inter bina mala semper tu serva minora.
Disparibus bobus numquam trahitur bene currus.
  Consequitur leviter filia matris iter.

2337 (Ibant) qua] quo

2314=2070
2315=We d,41 (Ba 7); Freidankpred. 125; clm 4409, f. 38^v; Låle D,20 (S,75)
2316=We d,57 (Ba 70); Freidankpred. 130
2317=V 143 *und* 167, *vgl.* E. Voigt *in* ZfdA 30,275; *unter den* »Versus Marcialis coci« in Kopenhagen UB. Ms. Fabric. $81,8^0$ (HistVjschr 30,47)
2318=Freidankpred. 165
2319=We d,9 (Ba 138); Låle D, 224 (S, 189); *vgl.* G 42,1
2321=We e,134 (Ba 112); »Fec.rat.« 1,130
2322=We e,54 (Ba 8); MSD 81 *und* II 142; G 334,1; Freidankpred. 190. *Nach* Matth 6,21
2323=Freidankpred. 216
2324=We e,18 (Ba 29)
2325=2451: »Pamphilus« 371; We d, 32 (Ba 38); Freidankpred. 210; Låle D,350
2326=We e, 125 (Ba 70)
2327 *fast gleich* 1164 *und* 1342
2328=G 74; *vgl.* We c,168 (B). *In verschiedenen Formen verbreitet.* Cerusa *findet sich so häufig, daß man nicht mit* Heräus *(Strecker-Festschrift 1931, 87) von einem offenbaren Abschreibefehler sprechen kann.*
2329=We e,103 (Ba 65); SP; Darmstadt 2225, f. 54
2330=We e,35 (Ba 15)
2331=We e,120 (Ba 18); SP
2333=We o,63 (Ba 65); Freidankpred. 425
2334=We o,59 (Ba 3); »Facetus, Cum nichil utilius« 175 *Schr.;* Albertanus von Brescia, »Ars loqu. et tac.« 5 (CXII Sundby): dici consuevit
2335=We o,34 (Ba 27, K); »Salomo prov.« 56 (ZfdA 3, 130); Jerem. de Montagnone IV, 1,1 (»Prov. extra ordinem librorum vagans«)
2336=We r,24 (Ba9); Freidankpred. 546
2338=Freidankpred. 279
2339=We d,112 (Ba 39); SP
2340=We d,33; (B); G 115,2

Insanire facit mures absencia catti.
Intus et exterius ornat sapiencia corpus.
(f. 102^r) Pluribus intentus minor est ad singula sensus.
  Est omnis servus in novitate probus.
Gutta cavat lapidem non vi, sed sepe cadendo.
In tali tales capiuntur flumine pisces.
Cattus amat piscem, sed non vult tangere flumen.
Dat Deus omne bonum, sed non per cornua thaurum.
Qui nimium scribit, miser ac ydeota redibit.
Qui caruere, nisi non sunt oculis michi visi.
Impedit omne forum defectus denariorum.
Sub nive quod tegitur, dum nix perit, omne videtur.
Plus valet, ut fugiat sapiens homo, quam male pugnat.
Colla canis veteris nequeunt attingere lora.
  Quod sub corde latet, sepius ore patet.
  Continuat studium, qui cupit esse sciens.
  Dum caput egrotat, cetera membra dolent.
Non semper feriet, quicumque minabitur arcus.
  Multorum manibus alleviatur onus.
Caldaris veteris tactu niger efficieris.
Non teneas aurum totum, quod splendet ut aurum.
Ille natat leviter, cui mentum sustinet alter.
Hoc quivis bene scit, ipsum quo calcius urget.
Artificem commendat opus, non propria lingua.
Dat mora consulta plus quam properacio multa.
Est labor innatus homini volucrique volatus.
Exullulare lupis debet, qui commanet illis.

2353 *l.* pugnet?

2341=We i,97 (Ba 11); Freidankpred. 278; *vgl.* T 2291
2342=We i,118 (Ba 35); Freidankpred. 281
2343=We p,57 (Ba 74); MSD 165; Jerem. de Montagnone IV,1,4 *als* »Prov. extra ordinem librorum vagans«; Freidankpred. 452
2344=We e,87 (Ba 9)
2345=1152: »Jocalis« 63; We g,34,1 (Ba, 2; D, 5); G 201; SP
2346=1346: »Jocalis« 605; We i,46 (Ba 18): In magno grandes c. fl. p.; MSD 94 (V 20); Freidankpred. 272; Prov. c. 437
2347=We c,24 (Ba 35); Freidankpred. 59
2348=1301: »Jocalis« 483; We d,15 (Ba 5); G 120,2; SP; Freidankpred. 118; Låle D,215 (S, 187) Anon. Avian. fab. XXXII (Hervieux III,344)
2350=Prov.c. 545
2351=We d,64 (Ba 73); Deficit omne ...; Prov. c. 729
2352=1186, 2074
2353=Freidankpred. 463
2354=We n,52 (Ba 103); Freidankpred. 352
2355=1946
2357=We d,152 (Ba 41); SP; Freidankpred. 160; Låle D,259 (S, 228) – *alle mit leichten Abweichungen*
2358=685, 1149: Horaz ars 350; Jerem. de Montagnone III,5,18; Freidankpred. 396
2359=1241: »Jocalis« 314; We m,75 (Ba 6); SG 50; SP; Freidankpred. 336; Låle D,621; clm 16232, f. 29^v
2360=We c,4 (Ba 121); *vgl.* Freidankpred. 524
2361=483: Alan, parab. II,1; »Prov. Fridanci« nr. 214; *vgl.* Freidankpred. 389; Prov. c. 623; Voigts *Anm. zu* »Fec.rat.« 1,121
2362=1240: »Jocalis« 313; We i,16 (Ba 2); MSD 80 (V 34); Freidankpred. 259; *vgl.* »Prov. Rust.« 2 *und Anm.*
2363=We o,69 (Ba 61); *über die Herkunft vgl. zum* »Ysengrimus« IV, 515
2364=271, 1523
2365=We d,19 (P 173)

Fidus in adversis ostenditur omnis amicus. vel sic:
Temporis articulo probatur amicus amico.
Qualis es in panno, tali te colloco scampno.
Sepius impediunt iustos peccata malorum. vel sic:
Semper iniquorum scelus impedit acta bonorum.
Omne rarum carum, vilescit cotidianum.
Cor, manus atque pedes moveas, Deus ut tibi det res.
Ultra meas vires non vult Deus ulla requiri.
(f. 102ᵛ) Debita dum queris, grave responsum pacieris.
Tandem calvus eris, si crineta spolieris.
Non bonus est hospes, a quo depellitur hospes.
Gaudia sunt stomachi super omnia gaudia mundi.
Est rarum vere vulpem cum vulpe tenere.
  Vestes, non homines omnis honorat homo.
Audi doctrinam: stulti vitato ruinam!
Felix, quem faciunt aliena pericula cautum.
Absque mora semper da dandum daque libenter:
Qui cito dat, bis dat, nescit dare, qui dare tardat.
Est stultum petere, quod possit iure negari;
Raro ditatur, qui per loca multa vagatur.
Demonstrant opera, que sit dilectio vera;
Nullus amor durat, nisi fructus servat amorem.
Debita dum queris, grave responsum pacieris;
Protinus hostis eris, dum solvi debita queris.

2374 des
2375 require
2377 crinetam
2378 2. hospes *om.*
2386 negare

2368=Jerem. de Montagnone II,3,10) (»Facetus« c. 6)
2369=Freidankpred. 606
2371=116: »Pamphilus« 193; We s,27 (Ba 21)
2372=127: »Pamphilus« 385; Jerem. de Montagnone II,1,2
2373=1384: »Jocalis« 926; vgl. Freidankpred. 554
2374 *vgl.* »Jocalis« 486 f.
2375=We u,77 (Ba 34); SP; clm 16232, f. 127ᵛ; Låle D,1163 (S, 1064)
2376=2390
2377=1291: »Jocalis« 435
2378=We n,117 (Ba 233); Lübben, Versus memoriales 341
2380=We a,118 (SG 462); Artibus indigeat qui vulpem vulpe catenat; *ebenso fast* clm 16232, f. 137ᵛ; Prov. c. 656: Hoc est difficile vulpem comprendere vulpe
2381 *vgl.* »Jocalis« 74 f.; Freidankpred. 256 *und* »Prov. Fridanci« 393
2382=We a,133 (Ba 30); SP; (Ps.–)Marbod carm var. 49 *bei* Migne PL 171, 1684 C
2383=We f,19 (Ba 15); Freidankpred. 225; Gualterus Anglicus, »Esop.«, Append. IX,61; (Hervieux II, 424); »Troilus« 4,583; clm 16232, f. 130ᵛ mit dt. Übers.; Prov. c. 424 (*Dublette*)
2385=1288: »Jocalis« 430; We q,64,1 (B); *bei* Jerem. de Montagnone II,5,4 *als* »Prov. extra ordinem librorum vagans«
2386=Dist. Cat. I, 31,2; *vgl.* »Prov. Fridanci« 115; *dazu* Breslau I. F. 706 *und* 757 (Klapper S. 50 Anm.); Albertan. Brix., »Lib. consol.« 11 (32 Sundby); Jerem. de Montagnone II,5,1 (*wie* Albertanus *aus* »Cato«)
2387=We r,11 (Ba 25); MSD 241 *und* II 151; Freidankpred. 543; Låle D, 924
2389=78: »Esop« 27,11; We n,281 (Ba 171); G 156,1; Jerem. de Montagnone II,3,1 *und* III,4,1,; Hugo, »De deceptione mulieris« 64 (H. Walther, Beitr. zur Forschung: Studien aus dem Antiqu. J. Rosenthal, NF. 4, 1932)
2390=2376

Dum cor cum lingua petit, hec oracio digna;
Dum cor non orat, in vanum lingua laborat.
Est sapiens multum, qui dat se tempore stultum;
Tempore prudentes se fingunt insipientes.
Fallitur ex parte, cui non est usus in arte;
Sunt quidam, qui scire volunt et non operari.
In campo fari valet, in silvis meditari.
Non venit ad silvam, qui cuncta rubeta veretur.
Omnibus est carus largus, sed spretus avarus.
Lucem dat luna cunctis equaliter una;
Omnibus equalis est missa licet specialis.
Me qui quesisti, prius in fornace fuisti.
Credit inesse capre vicium, quod habet caper in se.
Non des res cunctas, quas optat avara voluntas;
Non catulo detur, quociens sibi cauda movetur.
(f. 103ʳ) Sunt tria, que nullus bene scit, nisi conferat usus:
Gramaticam fari, bene scribere, versificari.
Si servire velis michi, tu promittere debes,
Quod non sis medicus, sophista, propheta, sacerdos.
Quadrupes in plano quandoque cadit pede sano;
Non mirare, bipes, si labitur ergo tibi pes.
Cordi, non carte tradas, que noveris arte:
Si tua carta cadit, tecum sapiencia vadit.
Infortunatus ad tres obulos homo natus
Numquam nummorum dominus valet esse duorum.
Credo, quod interdum multis mendacia prosunt
  Et quandoque nocet omnia vera loqui.
Potus lusorum, mulieres presbiterorum,
Panis perfusus ad communes valet usus.
Cantores et scriptores, iuvenes, mulieres,
  Hos facit instabiles vox, manus et species.
Servicium non est vicium, sed digna potestas;
Ymmo scio, quod officio removetur egestas.

2404 caper habet
2423 sed] *l.* si?

2393=We d,157 (Ba 21); SP; Hauréaux *in:* Notices et extr. IV, 286; Henrici, Niederdeutsche Spr. 9,2 (ZfdA 50,336); Freidankpred. 162
2394=2395 *Umformung von* »Dist. Cat.« 2,18
2396–2397=*der zweite Vers auch* T 357: Galfr. de Vino Salvo, »Poetria nova« 2027; *hieraus* Jerem. de Montagnone III,3,9; We s,198 (Ba 117); Freidankpred. 334
2399=1308: »Jocalis« 504; We n,258 (Ba 20); Prov. c. 264
2404=2294
2405–2406=We n,136 (B); *der zweite Vers:* »Jocalis« 376, Låle D, 660 (S, 578)
2407–2408=2030–2031
2409–2410=2034–2035
2411–2412=1194–1195: »Jocalis« 216 f.; We q,3 (B, K); G 88; Freidankpred. 388 (*Verse umgestellt*)
2413–2414=2036–2037
2415–2416=We i,92 (B); G 68; SG 70; SP; Låle D,533
2417–2418=112–113: »Pamphilus« 123 f.; G 123; Jerem. de Montagnone II,2,1; *der erste Vers:* We c,131 (Ba 15), Freidankpred. 82
2419–2420=We v,45 (B)
2421–2422=We c,8 (B)
2423–2424=G 238

Spuma boni vini medio stat, margine pravi;
Dum saltant athomi, patet excellencia vini.
'Non semper oleum!' dixit Machardus ad equum.
Triste cor, ira frequens, mens raro gaudia volens
Vitam consumunt hec tria fine brevi.
Quatuor extollunt hominem faciuntque superbum:
Forma, genus, probitas, magnus acervus opum.
Sunt tria dampna domus: ymber, mala femina, fumus;
Quartum, quod mane surgunt pueri sine pane.
Ludus, longa via socium probat et domus arta.
Quod iubet hospes, agas, si vis evadere plagas.
Occasum sapiens, stultus considerat ortum.
Se minus afflictum sentit, qui previdet ictum,
Tela nocent levius visa volare prius.
(f. 103^{v}) Dissimilis cunctis vox, vultus, vita, voluntas.
Ille fidelis erit verusque probatur amicus,
Quem neque pauperies neque mors neque vincula terrent.
Sepius ex opibus surgunt fastus, gula, luxus;
Pauperies humilis, sobria, casta manet.
Virtutem, mores, animam, res, corpus, honores:
Tot perdit vere bona clericus in muliere.
Tempus adhuc veniat, quod caudam vacca requirat.
Post tres sepe dies vilescit piscis et hospes,
Ni sale conditus vel sit specialis amicus.
Qui prohibere studet, pelagus ne fluctuat, ignis
Ne cremat, studio fallitur ille suo.
Ex minima magnus scintilla nascitur ignis
Et generat parvum grandia principium.
Recia vitat avis, lupus antra saxaque navis,
Sus venatorem, mus cattum, cattus amorem.
Numquam despera: mundat confessio vera
Peccati scelera, sit licet ipsa sera.
Perfidus aspiciat Petrum predoque latronem,

2426 athomi] aclami
2438 lenius
2442 luxque
2449 pelago. – *l.* fluctuet?
2450 *l.* cremet?

2425–2426=clm 237, f. 189^{r}; St. Gallen 756, p. 263; »Schola Salern.« 242 *und* 237 (de Renzi I,452)
2427 *Worauf wird hier angespielt?*
2428–2429=G 212; »Schola Salern.« 8 f.
2430–2431=MSD I 196 nr. 49,7
2432–2433=*nur der erste Vers* We s,200 (Ba 54); MSD 232; SP; Freidankpred. 602
2434=We 1,70 (Ba 37)
2435=We q,197 (Ba 24)
2436=279; Abaelard, »Ad Astral.« 557
2437–2438=2119–2120
2440–2441=1379–1380: »Jocalis« 810 f.; We i,13 (B)
2444–2445=We i,94 (B); Hugo, »De deceptione mulieris« 116 f. (H. Walther, Studien aus dem Antiqu. J. Rosenthal, München 1932)
2446=1298: »Jocalis« 478; We i,22 (B)
2447–2448=We p,83 (B); SP; *der erste Vers auch in* K
2449–2500=»Alda« 541 f.
2451–2452=»Pamphilus« 371 f., *hieraus* Albert. Brix. »Lib. consol.« 32 (71 Sundby) *und* Jerem. Montagnone III,2,7; *der erste Vers auch* T 2325, We d,32 (Ba 38)

Crudelis Paulum, quem pungit cura Matheum,
Zacheum cupidus, immundus corde Mariam:
Hec Deus exempla nobis concessit habenda,
Ut post delicta numquam redeamus ad ipsa.
Quatuor ecclesias hiis normis itur ad omnes:
Cesaris ac Symonis, sanguinis atque Dei.
Prima datur magnis, nummosis altera, caris
Tercia, sed raro ianua quarta patet.
Hoc eciam pauper queritur prostratus ubique.
Ut fias carus, fias pro tempore rarus,
Ne contemptibilis sis, quia sepe venis.
Hec in donante sunt infrascripta notanda:
(f. 104^{r}) Mens hylaris, festina manus dandique facultas,
Tucior affectus, discrecio dantis et ordo,
In poscente novem, que versibus inde sequuntur:
Causa, locus, tempusque, fides, comitatur honestas,
Etas, debilitas, condicioque, modus.
Servos serviles consuevit ducere miles,
Servus servorum monachus solet esse suorum.
Solvis: solvo nephas; quodcumque ligas, ligo, Cephas.
Colera rixatur, sanguis petitque procatur,
Fleuma dormitat, complexio terrea cantat.
Vina valere putes in odore, colore, sapore;
Nare probatur odor, visu color et sapor ore.
O quam sincerum cor polluit ars mulierum!
O quam forte merum, sed forcior ars mulierum!
In senium vergo, caput in declivia mergo,
Incurvor tergo baculique iuvamine pergo.
Ne levis, haut Lazarus, non Matusalem, Magdalena,

2472 impotescente nomē
2478 petitque] potuque
2480 valore
2481 raro
2484 virgo
2486 maculesī

2475=2127
2477 *nach* Matth 16,19
2480–2481=Zürich C 148, f. 24va: NA 31 (1906) 582; G 336: Elige que placeant subtili vina colore, Nare ...; *der erste Vers:* »Schola Salern.« 238 (de Renzi I,452)
2484–2485=Berlin Ms. theol. oct. 28 (15. Jh.), f. 302^{v}; Rose II,2, 980 *verweist dazu auf* Berlin lat. oct. 108, f. 11^{v}, *wo die Verse unter der Überschrift* »Quidam ad senium perveniens versus infrascriptos composuit dicens« *hinter einer Reihe* proverbia *stehen*
2486–2487=Luther, Tischreden nr. 4163 (IV, 175 Weimarer Ausg.): Caseus. Non Argus, largus; non Methusalem, Magdalena; Non Habakuk, Lazarus: caseus iste bonus. *Der Herausgeber vermutet älteren Ursprung der Verse, kennt aber keinen Beleg. Vgl. die Verdeutschung bei* H. Weis, Jocosa, München 1942, 12:

Soll der Käse etwas taugen,
hab er nicht 10000 Augen
wie einst Argus. Auch nicht klein,
breit und dick, so soll er sein!
Kein Methusalem an Jahren
werd er durch zu langes Sparen;
nein, der Büßerin reich an Tränen
soll er gleichen, Magdalenen.
Habakuk einst kochte Brei,
breiig nicht der Käse sei!
Was man liest vom Lazarus,
gelte auch vom caseus:
dort hört man's im Klageton,
hier als Ruhm: »Er stinket schon«.

Ist in T at *statt* haut *zu lesen?* albus *wohl »jung, grün«.*

Non albus, Argus: caseus iste bonus.
Vir quandoque rudis extranea fercula culpat,
In propria mensa que sibi grata forent.
Sepe minus properat asinus, quamvis stimuletur:
Verbere plus nequam forte rebellis erit.
Magno formica sapiencior est bove semper:
Corporibus parvis gracia maior inest.
Qui nutrit lepores et custodit mulieres,
Nil sibi proficiet, sed res cum tempore perdet.
Altera mens asini, mens altera, qui regit illum.
Aufert os canibus canis unus sepe duobus.
Crescit amor nummi, quantum pecunia crescit.
Captivis longus breve tempus creditur annus.
Crescit avaricia, quantum crescit tibi gaza.
Emptus equus modico modicam facit esse dietam.
(f. 104v) Est precedentis lapsus cautela sequentis.
Firmat sero domum qui perdidit ante caballum.
Grandine tutus erit, sibimet quicumque tonabit.
Intus quid lateat, exteriora probant.
Multis cognatis, sed paucis fungor amicis.
Mutantur mores, quando mutantur honores.
Magna domus mure vix est sine vel sine fure.
Morbo cessante manet eger, ut fuit ante;
Postquam convaluit, eger ut ante fuit.
Pellere tendenti par pena pedemque tenenti.
Qui tollit modicum, vellet quoque tollere multum.
Quid prosunt verba, si non est messis in herba?
Sero subtractis reparas presepe caballis.
Non invitandus tantum, sed sepe trahendus
Hospes: nam loquitur verius ore manus.

2503 sera – perdit
2506 Wltus
2509 *Glosse:* fuit] valet
2513 harba

2496=We a,61 (Ba 101); »Jocalis« 609
2497=2287
2498=*nach* Juvenal sat. 14,139 *z. B. im* »Moralium dogma phil.« 62 *bei* Holmberg, Jerem. de Montagnone IV,2,14; *in einem Teil der Überlieferung des »Nummus«-Gedichts der* Carm. Bur. 11, *vgl.* O. Schumanns *Anm.*
2499=We c,11 (Ba 6)
2500=We c,132 (Ba 12); »Prov. Frid.« 292 *in* Breslau I. Q. 50, f. 278r (Klapper 68)
2501=1176: »Jocalis« 151; We e,13,1 (Ba 98); G 338,1; MSD 54
2504=We g,18 (K 6); MSD 73
2505=We e,130,2 (B)
2507=We m,103 (Ba 15); Freidankpred. 344; MSD 110; SP
2508=We m,1 (Ba 33); Freidankpred. 311
2509=We m, 41 (D 20); We a,45 (SG 77): Egro sanante manet idem qui fuit ante. *Vgl.* 2510
2510=G 330; We d,3,2 (B); *vgl.* 2509
2511=Låle D,770: Pellem tondenti ...
2512=We q,141 (Ba 107)
2513=We q,160 (Ba 109)
2514=We s,56 (Ba 126); MSD 213 (V 43); Freidankpred. 572; *vgl.* T 2323
2515–2526=Paris lat. 14747, f. 28 *und* 18522, f. 25 *bei* Hauréau *in:* Notices et extr. VI,118

Stare diu nec vis nec honor nec forma nec etas
Sufficit in mundo, plus tamen ista placent.
Plenus nocte mero regum dyademata spero,
Sole diem dante sum dives et eger ut ante.
Est amor ira placens, pius error, crimen honestum,
Dulce malum, facilis impetus, egra salus.
A sexu mulier rubet impregnata virili,
Femineo pallet: sic sexus uterque notatur;
Mas iacet in dextris et femina queque sinistris.
Vulpes amat fraudem, lupus agnum, femina laudem,
Nauta levem portum, leo predam, rusticus ortum.
Grata fit ancilla tribus hiis: si casta sit illa,
Linguam compescat, committere furta pavescat.
Quatuor, ut fantur, sunt, que numquam sacientur:
Ignis et os vulve, pelagus baratrique vorago.
Et sic est finis, sit laus et gloria trinis.

2519 dyademate
2520 dives] *l.* pauper?
2523 impregnato
2527 lenem

2517–2518=Gualterus Angl. »Esop. fab.« 43,21 f. (Hervieux II,406); Jerem. de Montagnone V,3,4
2519–2520=We p,55 (B); *vgl.* Mone, *in:* Anz. f. Kunde d. dt. Vorzeit II,191
2523–2525 *vgl.* Werner Beitr. 158
2526=We v,136 (Ba 73)
2528–2529=We g,20 (B)
2530–2531=We q,48 (D 12), *mit Umstellung der Verse* We i,8 (B); *in der Teilüberlieferung der* »Proverbia Heinrici« *des* clm 14506 (12. Jh.) f. 73v; *vgl.* ZfdA 30,266. *Nach* Prov 30,15 f.